

Janusz Pezda

ORCID: 0000-0003-2396-3072

Uniwersytet Jagielloński

BIERNATIUS SCANDINAVICUS. FELICJAN BIERNACKI BIBLIOTEKARZ PUŁAWSKI

Biernatius Scandinavicus. Felicjan Biernacki librarian of Puławy

Summary: The article presents a profile of one of the Czartoryski family's associates - Felicjan (Feliks) Biernacki (1775-1857). He is an important figure in the history of the family and the XX Czartoryski Library, but also a tragic one. Torn between his various duties in the service of Father Adam Jerzy Czartoryski, but also of the Czartoryski family, his desire to perform them in the best possible way, and at the same time struggling all the time with his illness, he may be an example of a person we should not forget. We associate him primarily with the mission to Sweden and the treasures of our history recovered and redeemed from there, but after all, these are not his only merits. Unfortunately, his activity and knowledge could not be fully utilized due to his progressive illness. He took care of the Puławy collections for only 10 years, but left them to his successors better organized and significantly enlarged.

Keywords: Felicjan Biernacki, Adam Jerzy Czartoryski, Princes Czartoryski Library, manuscripts, revindicates

Słowa kluczowe: Felicjan Biernacki, Adam Jerzy Czartoryski, Biblioteka Książąt Czartoryskich, rękopisy, rewindykaty

Mówiąc o współpracownikach Czartoryskich oddanych dla rozwoju i porządkowania zbiorów na początku XIX wieku nie możemy zapominać o Felicjanie (Feliksie) Biernackim. Choć tylko 10 lat opiekował się Biblioteką Puławską Książąt Czartoryskich, to zajmuje on wyjątkowe miejsce w jej historii. Wszelkstronnie wykształcony, biegle znający kilka języków, jednocześnie jak sam pisał, był fantastą próżnym, drażliwym na swój temat, trudnym do pożycia, nie

umiejącym dochodzić do porozumienia z ludźmi. W swych po latach spisanych pamiętnikach, napisał, że „jeżeli w Puławach ze mnie kontenci, a nawet bardzo kontenci nie będą, będzie mi to dowodem, że się jeszcze więcej przeciw mnie uprzedzić dali i że się ich mocno uprzedzenia trzymają. Ludzi odmienić a nie siebie przekształcić już nie potrafię”¹. Chorowity od dzieciństwa, przebyte choroby m.in. szkarlatyna, a w 1787 ospa, pozostawiły ślady na jego twarzy i sylwetce². „Od pierwszej mojej młodości zalecano mi jedynie i wyłącznie nauki, zaniedbałem świat i ludzi, leżąc po kilka miesięcy nad książkami, wycieńczyłem zdrowie, rozdrażniłem nerwy”³. Nosił się bardzo oryginalnie, zawsze w długim fraku, z włosami z tyłu związanymi⁴. W swoim pamiętniku Leon Dembowski zanotował, że „Biernacki posiadał wiele wiadomości wszechstronnych, bibliograf. Swemi szperaniami w Polsce a la Czacki niemało wzbogacił zbiory puławskie. W Uppsali parę lat, równie jak w Sztokholmie, mnóstwo ważnych przepisywał do naszej historii ciekawych dokumentów, czyli w tej pracy nie powtórzył prac Albertrandiego, nie wiem”⁵. Eugeniusz Wawrzkowicz charakteryzował go jako „zdolnego i uczonego człowieka, zawsze mało mówiącego, a w polityce umiającego wszystko słyszeć, a nic niby nie wiedzieć i na każde pytanie jedną mający odpowiedź: Nie wiem”⁶. Marceli Handelsman uważał go za nadmiernie ambitnego i ekscentryka, który później zawiódł zaufanie Czartoryskiego⁷. Książę przez kilka lat darzył go dużym zaufaniem, uważając, że był to człowiek pełen zdolności i uczciwy bardzo, ale „zbyt dziwaczny pozwalający sobie”⁸.

¹ Biblioteka Polska w Paryżu [dalej: BPP], rkps 438: F. Biernacki, Opis podróży do Szwecji w 1810–1813, s. 641. Rękopis ten jest kompilacją opisu dwóch wypraw: do Szwecji i Anglii. Wydaje się, że czystopis powstał w latach trzydziestych XIX wieku i Biernacki połączył obie w jedną całość. By jeszcze bardziej pogmatwać zapiski, Biernacki włączył w tekst także własne rozważania filozoficzne.

² Biblioteka XX Czartoryskich [dalej: BCzart.], rkps 3095 t. 1: Pamiętniki Felicjana Biernackiego, s. 23 – „W ciągu tej choroby przyszła mi myśl, zapewne w gorączce, żeby sobie podrapać wszystkie krosty na twarzy, a to dlatego żeby uczynić się szpetnym i odrażającym, gdyż wtedy będę mógł zupełnie oddać się naukom [...]. Wszyscy koledzy mówili obaczywszy mnie po wyzdrowieniu, że miałem całkowicie zmienioną fizjonomię i że mnie ospa zespeciała do niepoznania”.

³ BCzart., rkps 3094: Bruliony i kopie korespondencji i pism Felicjana Biernackiego, s. 80.

⁴ BCzart., rkps 6064 t. 1: L. Gadon, Biografia Felicjana Biernackiego k. 1, 3, 6; BCzart., rkps 3095, t. 1: Pamiętniki Felicjana Biernackiego, s. 1–3; Biblioteka Kórnicka PAN. Teki Dworzaczka, <http://teki.bkpan.poznan.pl/search.php?section=3&single=&fileno=1&page=82&expr=&highlight=0> [dostęp 24.04.2023].

⁵ BCzart., rkps 3809: L. Dembowski, Pamiętniki, t. 1, s. 378–379.

⁶ E. Wawrzkowicz, *Misja polityczna F. Biernackiego w Anglii (1813–1814)*, „Biblioteka Warszawska” 1913, t. 1, z. 3, s. 417.

⁷ M. Handelsman, *Adam Czartoryski*, t. 1, Warszawa 1948, s. 95 „Dawny domownik, bibliotekarz puławski, wykształcony, ale dziwak niezupełnie normalny, obarczony chorobliwą ambicją i, jak się później okaże na skutek tego bez poczucia miary”.

⁸ BCzart., rkps 5536, s. 82: Adam Jerzy Czartoryski, list do Ludwika Kropińskiego, Warszawa 6.02.1818.

Urodzony 9 czerwca 1775 w Warszawie na Solcu, był synem Jana Chryzostoma i Tekli z Piotrowskich (1756–przed 1812). Miał rodzeństwo: siostry Józefę Gabrielę (1777–po 1834) żonę płka Jakuba Lanckorońskiego; Wiktorię (?–1787), Konstancję (1782–?); Ludwikę Różę (1785–1833) żonę płka Ignacego Bolesty oraz braci Anastazego (?–1787), Dionizego (1780–1827), Aleksandra Romana Kazimierza (1784–?) i Rocha Jacka (1787–1829).

Jego ojciec Jan Chryzostom, urodzony w 1726 r., był synem Piotra Pawła i Agnieszki z Piaseckich Biernackich. Od 1780 r. był pisarzem magazynu solnego, a w 1789 r. został superintendentem Kasy Generalnej Koronnej, zastępując na tym stanowisku Józefa Rudnickiego⁹. Piastował ten urząd do stycznia 1796 r. Tadeusz Korzon napisał, że był dawnym urzędnikiem austriackim „niewątpliwie z kasowością dobrze obeznanym, zdolnym i pracowitym”¹⁰. Był także członkiem powołanej wtedy Dyrekcji Tabaczej, a także pełnił obowiązki kasjera Dyrekcji Solnej Lwowskiej. W latach osiemdziesiątych XVIII w. założył z właścicielem domu bankowego Karolem Schultzem spółkę handlującą winem, a domniemywano, że wspólnie także zajmowali się „pocztą i innymi zyskami”¹¹. Odziedziczone Biernaty i Rudniki powiększył o dobra Łabunie, a w 1799 r. nabył od komisji wyznaczonej przez rząd pruski do rozliczenia masy upadłościowej Banków Piotra Fergussona Teppera i Karola Schultza część podwarszawskich dóbr wolskich: Wielką Wolę i Czyste, należące wcześniej do Karola Schultza. Wraz z tym zakupem stał się najbogatszym człowiekiem na Woli. W obszernej charakterystyce Wojciech Wielądek przedstawia go jako obrońcę króla w czasie próby jego

⁹ BCzart., rkps 2721: „Rachunki Generalne Skarbu Koronnego R. 1786”, na s. 24 nota: „Podpisuje jako superintendent Kass Generalnych JKMci y Rzeczypospolitej Skarbu Koronnego Jan Chryzostom Poray z Biernat Biernacki”, na s. 45–46 „Taksa Brylantów podanych od Prześwietney Komisji Skarbu Koronnego przez Wiel[omoznego Jan Chryzostoma] Biernackiego Superintendenta Kassy Rzplitej”, sporządzona przez Franciszka Szyllera starszego konfraterni jubilerów i złotników oraz Fryderyka Korna, 23.10.1790 s. 45, kopia.

¹⁰ T. Korzon, *Wewnętrzne dzieje Polski za Stanisława Augusta (1764–1794)*, t. 4, Kraków-Warszawa 1897, s. 221–222; BCzart., rkps 749, s. 31 – „Explicacja Biernackiego okazująca jakie gatunki [pieniądza] za sól Kompanii Cesarskiej za granicę transportowane bywają”; BCzart., rkps 2889, s. 499: Kopia dyspozycji Komisji Skarbowej z 18.06.1789 dla Jana Chryzostoma Biernackiego by z kasy generalnej Skarbu Koronnego pokrył wypłaty żołdu dla wojska w kwocie 458 575 zł. Włodzimierz Dzwonkowski charakteryzował go jako „typowy urzędnik chciwy na grosz, praktyczny, zapobiegliwy i oszczędny, umiał się wkręcać na posady, obejmować je po kilka na raz, służyć wiernie każdemu, kto płacił; z kasowością dobrze obeznanym, zdolny i pracowity, spełniał obowiązki swe sumiennie, księgi rachunkowe prowadził we wzorowym porządku”. Objąwszy w zarząd kasę Biernacki zaprowadził „porządek daleko lepszy i zupełna realność w skarbie znajduje się” – Dzwonkowski W., *Z dokumentów kościuszkowskich „Biblioteki Polskiej” w Paryżu*, „Kwartalnik Historyczny” 1910, t. 24, s. 224–230.

¹¹ Karol Schultz (1752–1796) – bankier, kupiec, żonaty z Elżbietą Dorotą Fergusson-Tepper, nobilitowany w 1780 r., podpisał akces do powstania 1794 r.; jego dom bankowy upadł w 1793 – zob. E. Szulc, *Cmentarz ewangelicko-augsburski w Warszawie*, Warszawa 1989, s. 502–504; W. Kornatowski, *Kryzys bankowy w Polsce 1793 roku: upadłość Teppera, Szulca, Kabryta, Prota Potockiego, Łyszkiewiczza i Heyzlera*, Warszawa 1937, s. 73, 118, 198.

porwania w Warszawie, który zawsze miał postępować według wpojonych mu zasad. Uważał, że najwięcej każdego zdobią cnoty i dobre obyczaje. Był zapalonym kolekcjonerem broni i uzbrojenia, a jego kolekcja „zbioru rzeczy rzadkich” była znana i doceniana¹². W 1808 r. ofiarował do Świątyni Sybilli w Puławach, pochodzącą ze zbiorów wawelskich, drogocenną szachownicę¹³. Według słów ambasadora austriackiego Benedicta de Caché, w Warszawie były trzy osoby ciężko pracujące: on, August Fryderyk Moszyński i Jan Biernacki. Był surowym rodzicem, ale jednocześnie starał się, żeby wszystkie jego dzieci otrzymały jak najlepsze wykształcenie. Zmarł 9 grudnia 1816 r. w Warszawie¹⁴.

Początkowo Felicjan pobierał nauki w domu, jego nauczycielami byli Paweł Kłodnicki (1765–1811) i Claude Gavard, także nauczyciel jęz. francuskiego w Szkole Rycerskiej. Za poręczeniem Karola Józefa Sierakowskiego, w 1783 r. wstąpił do Korpusu Kadetów¹⁵. Narzekał na surowość i bezduszną dyscyplinę, uważając, że wtedy zaczęły się jego kłopoty zdrowotne, zwłaszcza w sferze psychiki¹⁶. Po dziewięciu latach nauki przerwanej na półtora roku przez problemy zdrowotne, opuścił Korpus 23 grudnia 1793 r. awansowany do stopnia chorążego¹⁷. Jeszcze 23 stycznia 1794 r. podpisał się pod przygotowaną przez Adama Kazimierza Czartoryskiego deklaracją lojalności wobec Szkoły i jej wychowanków¹⁸. Od króla Stanisława Augusta otrzymał na początku 1795 świadectwo „dobrej konduity”, które miało mu pomóc w poszukiwaniu pracy¹⁹. Nie wydaje się uzasadniona informacja, jakoby Felicjan Biernacki zadbał o rewindykację części rozwiązanego zbioru Biblioteki Korpusu Kadetów do zbiorów Księcia. To raczej musimy powiązać z samym Księciem Komendantem²⁰.

¹² *Herbarz Polski ks. Kaspra Niesieckiego S.J. powiększony dodatkami z późniejszych autorów, rękopisów, dowodów urzędowych i wydany przez Jana Nepomucena Bobrowicza*, Lipsk 1839 T. II s. 155–156.

¹³ BCzart., rkps 12234: Jan Chryzostom Biernacki, Zaświadczenie o autentyczności przekazanego daru, Warszawa 12.11.1808; Z. Żygulski jr., *Dzieje zbiorów puławskich: Świątynia Sybilli i Dom Gotycki*, Kraków 2009 s. 274.

¹⁴ B. de Cache, *Powstanie kościuszkowskie w świetle korespondencji posła austriackiego w Warszawie*, z rękopisu przełożył, wstępem i przypisami opatrzył H. Kocój, Warszawa 1985, s. 93, 143; A. Boniecki, *Herbarz polski*, t. 1, Warszawa 1899, s. 254; S. Uruski, *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*, Warszawa 1904, s. 223; W. Wielądek, *Heraldyka czyli Opisanie Herbów oraz Famile Rodowitej Szlachty Polskiej i W.X. Litt. Z Ich Herbami [...]*, t. 1, cz. 3, Warszawa 1794, s. 154–157.

¹⁵ BCzart., rkps 2821: Pisma dotyczące Korpusu Kadetów, s. 9. Rozkład zajęć dla poszczególnych klas oraz lista uczniów w tych klasach. Widnieje w spisie jako kadet funduszowy.

¹⁶ T. Frączyk, *Adam Kazimierz Czartoryski. Biografia literacka*, Kraków 2012, s. 294.

¹⁷ BCzart., rkps 6064 t. 1, k. 9–10: Stanisław August król, Dymisja dla Felicjana Biernackiego gefrejtra Korpusu Kadetów z rangą chorążego wojska Koronnego, Warszawa 23.12.1793.

¹⁸ H. Mościcki: *Przedmowa*. [w:] A. K. Czartoryski, *Katechizm rycerski*, Warszawa 1916 s. 11–12.

¹⁹ BCzart., rkps 6064 t. 1, k. 13–15: Stanisław August król, Świadectwo dobrej konduity dla Felicjana Biernackiego, Warszawa 6.01.1795.

²⁰ J. Wojakowski, *Biblioteka Królewskiego Korpusu Kadetów w Warszawie*, Warszawa 1969, s. 135, 140.

Nie uzyskując zgody od ojca na wstąpienie do wojska w czasie Insurekcji Kościuszkowskiej, 13 maja 1794 r. opuścił Warszawę, by przez Toruń i Gdańsk wyjechać do zachodniej Europy z poleceniem aby nauk i książek jedynie pilnował. Na początku września przybył do Wiednia i rozpoczął tam studia prawnicze. Po ukończeniu pierwszych semestrów na przełomie 1796/1797 r. odbył w Krakowie praktykę przy Trybunale I Instancji. Powróciwszy na początku 1797 r. do Wiednia dostał pracę w Sekretariacie Galicyjskim. Nadal się doksztalał, ale jednocześnie wpadł w wir życia towarzyskiego. Przez pierwsze dwa i pół roku żył bardzo skromnie, by później szybko zadłużyć się na kwotę ponad 10 000 zł. Większość długów zaciągnął u dra praw Heintla, który „otrzymał moje zaufanie, moją plenipotencję i plenipotencje od wielu moich wierzycieli, miał mnie zupełnie w ręku”²¹. Zagrożony procesem sądowym zmuszony został w listopadzie 1801 r. opuścić Wiedeń. Udał się do Berlina, skąd także umykając przed wierzycielami, przeniósł się w połowie 1805 r. na krótko do Drezna²². W Berlinie dostał się pod protekcję abpa gnieźnieńskiego Franciszka Salezego Malczewskiego, dzięki czemu poznał wiele znanych osób. W tym okresie miał również przetłumaczyć na język polski *Pheadona* Mosesa (Mojżesza) Mendelssohna. Należał tam do powstałego w 1803 r. pierwszego w Niemczech *Schach-Clubu*, opiekując się ich biblioteką²³.

Samokrytycznie po latach pisał, że licząc cały czas na wsparcie ojca: „stara-jąc się dopełnić jego poleceń i życzeń przez dostąpienie urzędu. znaczenia i koneksjów, któremi mógłbym być pożytecznym, narobiłem wiele długów”²⁴. O ile jeszcze na początku XIX w. mógł liczyć na wyrozumiałość i pomoc ze strony ojca, to już w następnych latach sytuacja finansowa rodziny uległa pogorszeniu.

²¹ BCzart., rkps 3095 t. 2: Pamiętniki Felicjana Biernackiego, s. 330–338– „w 1800 mój ojciec przejął na siebie ten dług z innymi moimi długami i także cokolwiek na niego odplacił”. Tym prawnikiem był prawdopodobnie Franz von Heintl (1769–1839). J. Pachoński umieszcza F. Biernackiego pośród osób tworzących środowisko naukowe skupione wokół Józefa Maksymiliana Osolińskiego – zob. J. Pachoński, *Legiony Polskie. Prawda i legenda 1794–1807*, t. 1, Warszawa 1969, s. 61.

²² BCzart., rkps 2868, s. 3–8, 19–38: Felicjan Biernacki, „Lista Panów Polskich i innych Polaków, którzy bawili w Wiedniu albo przejeżdżali w czasie mojej bytności do 1801”; BCzart., rkps 6065, t. 4, s. 359–362: Felicjan Biernacki, „Promemoria do interesu z p. gen. Włodkiem”, 15.06.1832. W lipcu 1805 r. w sądzie w Berlinie przegrał z p. Obermann, właścicielką domu, w którym mieszkał, sprawę o zaległe płatności w wysokości 4000 talarów. Za niespłacenie tej kwoty groziło mu roczne więzienie.

²³ BCzart., rkps 6065 t. 4, s. 707: Pismo Schach-Clubu do Felicjana Biernackiego, Berlin 5.07.1804, podp. Berger, Litzmann, Lazarus Bendavid. Klub szachowy istniał w l. 1803–1847.

²⁴ BCzart., rkps 3094, s. 15 – „próżność, nieznajomość zupełnie rzeczy, nieuwaga, uprzedzenie, że za pomocą pieniędzy, prezentami i częstowaniem można sobie zjednać przychylnych wprawiły mnie w te nieszczęście, wszedłszy w nie raz zagłębiałem się coraz więcej chcąc zataić i ukryć mój niedostatek, przed publicznością, a to nowymi wydatkami i okupywaniem się od prosekucjów sądowych, na co pożyczałem z coraz większą ruiną u lichwiarzów”.

Ojciec miał długoletni proces z rządem austriackim o zajęte mu rzeźnie, o niezapłacone, a dostarczone przez niego drewno, a także był oskarżany w procesach po upadku Domu Bankowego Karola Schultza. Popadłszy przez to w tarapaty finansowe, nie mógł dalej wspierać syna. Mimo wielu własnych problemów, ojciec zapewniał go w Warszawie w 1809 r., że wszystkie jego długi spłacił, a rachunki, rewersy, kwity i listy dotyczące tych długów spalił, aby nie dowiedziało się o tym rodzeństwo Felicjana. Widocznie jednak, nie wszystkie długi zostały spłacone, bo jeszcze w 1817 r. upominał się o zwrot pożyczonych pieniędzy dawny przyjaciel Friedrich Gottlieb Türcke. W swych niezbornych wspomnieniach Biernacki jasno stwierdzał, że „zaciąganie długów najwięcej zepsuło moją karierę, osłabiło moje siły, zniweczyło mojej zdolności w samym ich rozwijaniu się, że granie w karty najwięcej zepsuło mi czasu, tego najdroższego ze wszystkich ludzkich kapitałów”²⁵.

Pod koniec września 1805 r. przyłynął z Lubeki do Petersburga. Odbił podróż w opłakanych warunkach, uzbierawszy na zapłacenie najtańszego biletu. Początkowo utrzymywał się z udzielanych korepetycji, a także przygotowując wyciągi z różnych pism i książek; „położenie moje było tutaj daleko znośniejsze będąc cały dzień zajęty lekcjami, nie miałem czasu do melancholizowania”²⁶. Starał się o zatrudnienie wśród urzędników Kuratorii Wileńskiej, niestety, jak pisał, nie mógł się spotkać z ks. Adamem Jerzym Czartoryskim. Spotkany przypadkowo Michał Włodek²⁷ obiecał mu pomoc. Umówił go na spotkanie z Nikołajem Nowosilcowem, który miał go zaprotegować u Księcia Kuratora²⁸. Ostatecznie polecony przez gen. Ludwika Kropińskiego, od kwietnia 1808 został sekretarzem ks. Adama Jerzego Czartoryskiego²⁹. Jak pisze Karol Buczek: „dzięki nieprzeciętnym zdolnościom i wszechstronnemu wykształceniu, połączonemu ze znajomością wszystkich ważniejszych języków europejskich i łaciny, a także wielkiej pra-

²⁵ Türcke był notariuszem publicznym, przyjacielem Felicjana Biernackiego z Berlina, ale także wierzycielem. BCzart., rkps 6065 t. 4, s. 465; Jan Chryzostom Biernacki, list do Friedricha Gottlieba Türcke, Warszawa 6.12.1804; s. 711–740, 745–748, 753–760; Friedrich Gottlieb Türcke, listy do Felicjana Biernackiego 1817–1819 (11); BCzart., rkps 3096 t. 3: „Notes diversses”, s. 1392; t. 8 s. 45–46.

²⁶ BCzart., rkps 3096 t. 3: „Notes diversses” s. 1392.

²⁷ Michał Włodek (ros. Michaił Fiodorowicz Włodek) (1780–1849) – zruszczony Polak w służbie carskiej, generał jazdy, adiutant cara Mikołaja I w l. 1826–1831; brał udział w tłumieniu powstania listopadowego jako dowódca korpusu, członek Audytoriatu Polowego Wojsk w Królestwie Polskim, członek Rady Stanu Królestwa Polskiego od 1833 r., od 1841 r. senator.

²⁸ BCzart., rkps 6065 t. 4, s. 489; Michał Włodek, list do Felicjana Biernackiego, b.d.

²⁹ BCzart., rkps 6065 t. 3, s. 81–84; Felicjan Biernacki, list do Konstantego Czartoryskiego, Florencja 15.08.1848– „Pan Bóg widzi, że takim starałem się być raz dawszy na to słowo i rękę Księciu Adamowi w 1808. A nadto poświęcając idei, że On pożyteczniej niż kto bądź inny może i zechce trudnić się interesami Ludu Polskiego, i że używając mnie w równie zacnym jak pryncypalnym zawodzie: edukacji i szkół dla przygotowania przez przyszłe pokolenia lepszego losu Narodowi”.

cowitości i ambicji” szybko stał się prawą ręką Księcia w sprawach publicznych, majątkowych i prywatnych³⁰. Wspierał Księcia w sprawach Kuratorii Wileńskiej, w obowiązkach senatora Królestwa Polskiego, towarzyszył jego podróżom dyplomatycznym³¹. Wspominając ten czas Biernacki odnotował: „podnosiłeś mnie do siebie przez częstą i ciągłą konwersację ze mną w domu i w podróżach, przez wprowadzanie i zalecenie mnie w domach dystyngowanych i przez używanie do czynności uzdalniających umysł, przyłączyła się wdzięczność, stałeś się niejako moim ideałem. Przyzwyczyałem się w nowych przedmiotach nie szukać zdania własnego, ale przyjmować z ufnością i pewnością zdanie Jego”³². Miał też pomagać Księciu w przygotowywaniu materiałów, korespondencji do pisanych przez Księcia pamiętników i wspomnień, był także ich kopistą³³. Doradzał i pomagał także ks. Konstantemu Czartoryskiemu w zarządzaniu dobrami międzyrzeckimi, gdy ten walczył u boku Napoleona I. Skutecznie wiosną 1813 zabiegał w Petersburgu o zniesienie sekwestru na tych dobrach nałożonego za udział ks. Konstantego w wojnie 1812 r. „Biernacki wybornie się sprawił w Petersburgu, o czym [Franciszek] Reuter dokładnie zda rachunek”³⁴.

Do 1804 r. bibliotekarzem w Puławach był Godfryd Ernest Groddeck, Po jego odejściu do Uniwersytetu Wileńskiego, bibliotekarzem w l. 1804–1805 r. był Filip Holzmann, wydawca „Hereynisches Archiv” ukazującego się w Halle. Leon Dembowski uważał go za sawanta, który „w końcu zwariował”³⁵.

³⁰ BCzart., rkps 6064 t. 1, k. 1–8; L. Gadon, Biografia Felicjana Biernackiego; K. Buczek, *Biernacki Felicjan*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 2, Kraków 1936, s. 79–80; T. Fraczyk, *Biernacki Felicjan*, [w:] *Słownik pracowników książki polskiej*, Warszawa-Lódź 1972, s. 68; H. Mącznik, *Puławski słownik biograficzny*, t. 1, Puławy 1994, s. 39–40; J. Nowak, *Oficjaliści, klientela dworska i pracownicy w służbie Czartoryskich oraz rodów spokrewnionych – Sieniawskich i Denhoffów – XVII-XX wiek (administracja – gospodarka – kultura)*. *Słownik biograficzny* (kopia cyfrowa w zbiorach Biblioteki XX Czartoryskich).

³¹ J. Skowronek, *Adam Jerzy Czartoryski 1770–1861*, Warszawa 1994, s. 149. Był zatrudniony w sekretariacie Kuratora aż do jego dymisji. Jego ręką są pisane pisma, listy wysyłane m.in. do rektorów Uniwersytetu Wileńskiego, jak i zachowane kopie – zob. np. BCzart., rkps 6400: Korespondencja z rektorem Józefem Twardowskim.

³² BCzart., rkps 3094, s. 13–14: „Kopia z brulionu do Księcia Adama Czartoryskiego zaczęty w Wiedniu kontynuowany z przerwaniem, od 5 grudnia 1834 do 25 tegoż; oddany do rąk J.W. Ordynata Zamoyskiego, w Careggi pod Florencją z prośbą o przesłanie, dopiero dnia 25 września 1835 dla braku sposobności wcześniejszej”.

³³ J. Skowronek, *Wstęp* [w:] Adam Jerzy Czartoryski, *Pamiętniki i Memoriały polityczne 1776–1809*, Warszawa 1986, s. 57–58. BCzart., rkps 6161 t. 1, 3.

³⁴ BCzart., rkps 6032, s. 65: Adam Jerzy Czartoryski, list do ojca Adama Kazimierza Czartoryskiego, 4.05.1813; L. Dębicki, *Puławy (1762–1830) Monografia z życia towarzyskiego, politycznego i literackiego na podstawie Archiwum Ks. Czartoryskich w Krakowie*, t. 2, Lwów 1887, s. 361.

³⁵ L. Dembowski, *Moje wspomnienia*, t. 1, Petersburg 1898, s. 142; H. Mącznik, *Puławski słownik*, s. 175; BCzart., rkps 11236: Adam Kazimierz Czartoryski, Dyspozycja o wypłacaniu zatrudnionemu w Bibliotece Filipowi Holzmannowi rocznej pensji 150 czerwonych zł w złocie począwszy od 1X 1805, Puławy 30.12.1805. Pensja ta wypłacana była jeszcze w 1808 r.

W 1805 r. jego następcą został Jan Kruszyński, który na funkcji bibliotekarza wytrwał do 1808 r.³⁶ W tymże roku do pracy w bibliotece zatrudniono Hübscha, przybyłego z Frankfurtu³⁷. Niedługo jednak pozostał na tym stanowisku, zastąpiony przez młodych Krystyna Lacha Szyrmę i Karola Sienkiewicza. Po powrocie z Petersburga z ks. Czartoryskim od 1808 r. biblioteką zaczął kierować Felicjan Biernacki, któremu pomagali wcześniej zatrudnieni Lach Szyrma i Sienkiewicz. Wspomagał go także Tadeusz Czacki, którego kilkakrotnie odwiedził w Krzemieńcu i Porycku³⁸. Przez pierwsze lata Biernacki próbował przede wszystkim uporządkować zbiory oddane mu pod opiekę. „Biernacki jest wyciąganym aby książki nie tylko piękne dla oka, ale nadto porządnie i umiejętnie co do materii w nich zawartych były opraciwane. Na co dotąd mniej uważano”³⁹. Przy porządkowaniu wiele książek i rękopisów zostało oddanych do introligatora Antoniego Oehla⁴⁰. Biernacki wspierał również Adama Kazimierza Czartoryskiego w porządkowaniu przewiezionej do Sieniawy części księgozbioru. Feliks Bernatowicz żalił się, że „niepodobieństwem jest spisać książki zabrane przez Księcia z Puław do Sieniawy, bo te się tu rozpięchły i wcielone zostały do tutejszej Biblioteki tak, że sam Książę nie może trafić do końca w ich zebraniu, któren, gdy przekładałem tę potrzebę jako nieodbitą do zamknięcia katalogu Puławskiej Biblioteki odpowiedział mi, że potrafi je rozróżnić tu przybyły P. Biernacki”⁴¹.

Joachim Lelewel utrzymywał, że ks. Czartoryski chcąc powiększyć swoją bibliotekę o dzieła polskie uznał, że „trzeba w tej mierze podjąć innego rodzaju niż prostego nabywania środków. Wysłany w tym celu do Szwecji Felicjan Biernacki pozyskał z biblioteki uniwersytetu Uppsalskiego rękopisma, i z wielu miejsc

³⁶ BCzart., rkps 3808 T. 1, s. 105–106; Gołębiowska, *W kręgu Puław. Wpływy angielskie w Puławach na przełomie XVIII i XIX wieku*, Lublin 2000, s. 33; Z. Ciechanowska, *Kruszyński Jan*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 15, Wrocław 1970, s. 439–440; H. Mącznik, *Puławski słownik*, s. 248–249.

³⁷ L. Dębicki, *Puławy (1762–1830). Monografia z życia towarzyskiego, politycznego i literackiego na podstawie Archiwum Ks. Czartoryskich w Krakowie*, t. 3, Lwów 1888, s. 132.

³⁸ BCzart., rkps 6065 t. 2, k. 10: Tadeusz Czacki, list do Felicjana Biernackiego, Krzemieniec 20.07.1809– „po wyjeździe Panów, prawdziwy smutek nas objął. Przyzwyczailiśmy się do Książęcia [Adam Konstanty Czartoryski – JP], przyzwyczailiśmy się do Pana. Krzemieniec przemienił się w pustynię. Niech Pan wierzy, że ta bytność będzie miłą dla nas epoką. Wspominać ją zawsze będziemy”.

³⁹ BCzart., rkps 6242, s. 284: Sebastian Orłowski, list do Adama Kazimierza Czartoryskiego, Puławy 2.12.1811.

⁴⁰ Antoni Oehl (ok. 1784–1846) – ceniony warszawski introligator.

⁴¹ BCzart., rkps 6065 t. 1, s. 78: Feliks Bernatowicz, list do Felicjana Biernackiego, Sieniawa 30.01.1812. W liście z 3.02.1812 Bernatowicz napisał, że życzeniem Księcia jest by Biernacki „był łaskaw spłądować biblioteczeki puławskie dla wyszukania w nich gorąco pożądanej edycji” (ibidem, s. 84).

w Szwecji wydostawszy niektóre, wrócił ze znacznym plonem⁷⁴². Pamiętać należy, że próby odzyskania wywiezionych do Szwecji zbiorów podejmowane już były wielokrotnie wcześniej⁴³. W rzeczywistości, zaopatrzone przez Adama Jerzego Czartoryskiego w listy rekomendacyjne, 15 marca 1810 r. Felicjan Biernacki wyjechał początkowo do Petersburga⁴⁴. Na swoją podróż i poszukiwania w Petersburgu dostał 300 denarów, na pobyt i poszukiwania w Åbo dodatkowe 100 talarów, wypłacone przez bankiera Aleksandra A. Ralla⁴⁵. Planował przebywać w Petersburgu cztery – sześć tygodni, w Åbo dwa tygodnie, by w połowie czerwca udać się już do Szwecji. Na pobyt tam i ewentualne zakupy planował wydać 300 czerwonych złotych⁴⁶.

Tadeusz Czacki przygotował i wysłał 3 lipca 1810 z Wilna do Biernackiego wytyczne i instrukcje do poszukiwań zagrabionych polskich zbiorów⁴⁷. Instrukcję rozpoczynał krótkim rysem historii stosunków polsko-szwedzkich. Ubolewał, że archiwa i składy ksiąg w Szwecji nie są dokładnie poznane, ale mimo tego starał się wskazać, gdzie i czego szukać w czasie pobytu. „Szwedzi rabowali, co tylko było łakomstwa przedmiotem, było przenoszonym do Szwecji”, choć – jak dodaje – ucierpiały nie tylko zbiory polskie, ale i inne wywożone ze środkowej Europy. Starał się mu podać jak najwięcej informacji o polonikach, znajdujących się na terytorium Królestwa Szwecji: „szczególniej potrzeba uważać, czy nie znajdzie się pismo o rzeczy mennicznej za Zygmunta I, które Kopernik pisał. Że zaś Braunsburska i Frauenburska biblioteki zabrane były, czyli nie znajduje się egzemplarz 1543 r. w Nürmbergu [*sic!*] drukowany jego dzieła z przypiskami autora. Między listami, które są w Uppsali, są pewnie listy Kopernika, bo stamtąd przywieziono mi dwa; o tym tedy w zbiorze szukać potrzeba, czy nie znajdzie

⁴² J. Lelewel, *Bibliograficznych ksiąg dwoje*, t. 2, Wilno 1826, s. 152.

⁴³ Z. Anusik, *Próba rewindykacji polskich dóbr kulturalnych ze Szwecji w dobie Sejmu Czteroletniego*, „Zapiski Historyczne” 1993, t. 58, z. 1, s. 7–22; D. Matelski, *Straty polskich dóbr kultury w wojnach ze Szwecją w XVII i XVIII wieku oraz próby ich restytucji*, „Archeion” 2003, t. 106, s. 118–134.

⁴⁴ BCzart., rkps 5444, s. 313: „Wydatki na podróż z Puław do Petersburga”, b.d. Miał podróżować z Puław przez Nieśwież, Wilno od Petersburga. Stamtąd łądem do Åbo i morzem do Sztokholmu. Wracać chciał albo przez Ystad, Stralsund, Szczecin, Poznań, Łowicz do Puław albo morzem ze Sztokholmu do Gdańska i „furmanem” do Puław. Podał dwie możliwe drogi i skalkulowane koszty podróży, w jednym przypadku 170 denarów (czerwonych złotych), w drugim 390 denarów.

⁴⁵ Alexander Franz von Rall (1756–1833) – hesko-rosyjski bankier, mecenas sztuki.

⁴⁶ BCzart., rkps 5444, s. 311: Felicjan Biernacki, list do Adama Jerzego Czartoryskiego, b.d.

⁴⁷ BCzart., rkps 6064 t. 2, s. 1–8: Tadeusz Czacki, Instrukcja dla Felicjana Biernackiego przed wyjazdem do Szwecji, 1810; K. Sienkiewicz, *Skarbiec historii polskiej*, t. 2, Paryż 1840, s. 162–174; E. Danowska, *Tadeusz Czacki 1765–1813. Na pograniczu epok i ziem*, Kraków 2006 s. 304; K. Przyboś, *Cultural Ties between Poland and Sweden in the Age of Enlightenment*, [w:] *Charisteria cracoviensia Universitati Regiae Uppsaliensi quinta sacra saecularia celebranti ab Universitate Jagellonica Cracoviensi oblata*. Kraków 1979 (Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego DVIII. Prace Historyczne, z. 61), s. 82.

się dzieło wspomniane, a może i autograf księgi *De Revolutionibus*⁴⁸. Stwierdził, że na początku panowania Zygmunta III Wazy przewieziono o Polski różne dokumenty z Archiwum Szwedzkiego, których później szukali Szwedzi łupiąc przy okazji archiwa i biblioteki polskie. Czacki uważał, że w Szwecji zachowały się dokumenty, korespondencja, zawłaszczone głównie z terenów Prus i Warmii. Zastrzegął się jednak: „szukaj wiadomości i przesyłaj wiadomości. Nie miałem tu w Wilnie nawet materiałów do pisania. Znalazłem tylko notatę Albertrandiego o mss. szwedzkich. Nie mogło więc tedy *Promemoria* być ułożone tak dla Pana, jak być powinno”⁴⁹.

Adam Kazimierz Czartoryski w liście do Tadeusza Czackiego, dziękując za przygotowane dla Biernackiego uwagi, dzielił się z nim swoimi nadziejami. „Daj Boże, aby ta kwerenda szwedzka wydała skutek zamierzony. Mogłaby Szwecja obdarzyć i oddać nam bezpiecznie, bez żadnego dla siebie uszczerbku i bez ujmy nawet sławy Biblioteki swojej, wszystkie druki i rękopisma do polskich dziejów stosujące się. To bowiem, co dla nas tylko skarbem byłoby, dla nich jest pastwą tylko dla myszy i robaków”⁵⁰. O postępach w poszukiwaniach był Adam Kazimierz Czartoryski na bieżąco informowany przez syna: „pokazywałem list Pana mojemu ojcu, bardzo kontent jest z Jego pracy i czynności. I zachęca abyś nie przestawał dalszych w tej mierze starań położyć”⁵¹. Żywo misją Biernackiego interesował się również Feliks Łubieński, minister sprawiedliwości Księstwa Warszawskiego, licząc, że odzyskane zbiory trafią do powstającego Archiwum Ogólnego Krajowego⁵².

Adam Jerzy Czartoryski zaopatrzył Biernackiego nie tylko w listy polecające, ale także zapewnił fundusze na wykupienie zbiorów. „Trzeba by koniecznie niektórych mieć kopie, z drugih przynajmniej wyjątki najbardziej interesujące,

⁴⁸ BCzart., rkps 6064 t. 2, s. 6–7. W zbiorach Biblioteki Poryckiej Czacki miał już kilka rękopisów związanych z Mikołajem Kopernikiem, m.in. w rękopisie 259, na s. 32–42 zachowało się Mikołaja Kopernika „*Sequitur consilium primorum Prussie de restitutione monete Pruthenice*”.

⁴⁹ BCzart., rkps 6065 t. 2, s. 22: Tadeusz Czacki, list do Felicjana Biernackiego, Wilno 3.07.1810. Czacki znalazł prace ks. Jana Chrzyciela Albertrandiego, które zebrane jako „*Iter Suecicum*” weszły do tomu dotyczącego poszukiwań Albertrandiego poloników na Półwyspie Apenińskim i Skandynawii. Obecnie, od 1875 r., tom ten znajduje się w zbiorach Biblioteki XX Czartoryskich wymieniony z Konstantym Przezdzieckim (BCzart., rkps 2418). W latach 1789–1790 Jan Chrzyciel Albertrandi był w Szwecji jako sekretarz i kapelan poselstwa Jerzego Potockiego. Prowadził wówczas kwerendę archiwalną w poszukiwaniu poloników; udało mu się przygotować 70 tomów odpisów archiwalnych. A. Schletz, *Ks. Jan Albertrandi w latach 1731–1795*, „*Nasza Przeszłość*” 1959, t. 10, s. 205–208.

⁵⁰ BCzart., rkps 1182, s. 251: Adam Kazimierz Czartoryski, list do Tadeusza Czackiego, Puławy 1.09.1810.

⁵¹ BCzart., rkps 6065 t. 4, s. 57–58: Adam Jerzy Czartoryski, list do Felicjana Biernackiego, Puławy 10.09.1810.

⁵² T. Mencil, *Archiwum Ogólne Krajowe w Warszawie 1808–1813*, [w:] *Księga pamiątkowa 150-lecia Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie*, Warszawa 1958, s. 25.

niektóre zaś rękopisma dobrze byłoby nabyć i w autentyku, jeżeli łatwość do tego się znajdzie”⁵³. Biernacki wierzył w powodzenie misji, miał nadzieję, że uda mu się wypełnić polecenie odkupienia zbiorów. Dopuszczał jednak i takie rozwiązanie, że tylko uda mu się skopiować interesujące manuskrypty, choć uważał, że „byłbym jednak w rozpacz, gdybym tych tutejszych i sztokholmskich manuskryptów nie dostał”⁵⁴.

W stolicy nad Newą przebywając już wcześniej, wielokrotnie kupował książki do książecej Książnicy, przede wszystkim w Księgarni Laurenta, jak też i u C. Francka, W. Gräffa, W. Barkera. Poszukując ciekawych książek nie stronił też odwiedzać „tandeciarzy”, u których zostawił 454 ruble⁵⁵. W 1810 r., zgodnie z instrukcjami, miał skupić się na poszukiwaniu polskich archiwaliów przechowywanych w Bibliotece Cesarskiej, założonej przez cesarzową Katarzynę II w maju 1795 i w zbiorze Piotra Dubrowskiego⁵⁶. „Aby od Dubrowskiego interesujące pisma wydobyć nie potrzebuję nic więcej prócz pieniędzy. Dla otrzymania zaś łatwego przystępu do rękopism i książek w Polsce zabranych, potrzebne będą listy od ks. Adama do PP. Olenin, Chitroff, Derabin, Klinger, Fuss, Rumoffski i rekomendacja do hr. Strogonoff lub innego znacznego Pana”⁵⁷.

⁵³ BCzart., rkps 6065 t. 4, s. 57–58: Adam Jerzy Czartoryski, list do Felicjana Biernackiego, Puławy 10.09.1810 – „Co do funduszu na ich zakupienie, oprócz pieniędzy które masz w swoich rękach, chętnie ich i więcej mogłoby Mu być przesłanem, z tem wszystkim jeśli by znaczniejszy miał być uczyniony wydatek proszę mnie poprzedniczo o tem uwiadomić”.

⁵⁴ BPP, rkps 438 Felicjan Biernacki, Opis podróży do Szwecji w 1810–1813, s. 626.

⁵⁵ BPP, rkps 239, s. 1125–1198: Rachunki i spisy zakupionych książek od IX 1809 do VII 1810. Właścicielem Laurent Librairie był Pierre Etienne de Bourdeaux (1754–1843) – spadkobierca firmy wydawniczo-księgarskiej założonej przez jego ojca Etienne Laurent de Bourdeaux (1716–1797), mającej siedzibę w Hadze i Berlinie, obecnej w Rosji od czasów Katarzyny II.

⁵⁶ Piotr P. Dubrowski (1754–1816) – kolekcjoner, od 1895 do 1812 kustosz i kierownik Działu Rękopisów Biblioteki Cesarskiej, autor *Registre des ouvrages et volumes des manuscrits livres à Monsieur le Conseiller de Collège et chevalier Doubrowsky*. Zob. *The Inventory of Manuscripts from the Zaluski Library in the Imperial Public Library / Инвентарь рукописей Библиотеки Залуских в Императорской Публичной библиотеке / Inwentarz rękopisów Biblioteki Zaluskich w Cesarskiej Bibliotece Publicznej*, oprac. O. N. Bleskina i N. A. Elagina, przy współpracy K. Koszarzeckiego i S. Szyllera, Warszawa 2013; K. Koszarzecki, S. Szyller, *Rękopisy Biblioteki Zaluskich w Sankt Petersburgu*, „Rocznik Biblioteki Narodowej” 2013, t. 44, s. 243–258.

⁵⁷ BCzart., rkps 5444, s. 311–312 Felicjan Biernacki, list do Adama Jerzego Czartoryskiego, b.d.

Aleksiej N. Olenin (1763–1843) – dyrektor Biblioteki Cesarskiej w l. 1811–1843. Autor *Опыт нового библиографического порядка для Санкт-Петербургской императорской библиотеки. Essai sur un nouvel ordre bibliographique pour la Bibliothèque Impériale de St. Pétersbourg*, St. Pétersbourg 1809; Chitrow – gen.-major, członek komisji w min. wychowania publicznego przy min. Oświecenia publicznego Rosji Piotrze Zawadowskim; Andriej F. Deriabin (1770–1820) – geolog, dyrektor Departamentu Górnictwa i Spraw Solnych w Petersburgu; Fryderyk Maksymilian (Fiodor Iwanowicz) von Klinger (1752–1831) – poeta i dramaturg niemiecki, przyjaciel Goethego, od 1780 w służbie rosyjskiej, bibliotekarz wielkiego księcia Pawła Piotrowicza, późn. cesarza Pawła I; Nicolas Fuss (1755–1826) – szwajcarski matematyk żyjący w Rosji, dożywotni sekretarz

Nie zanotował czy udało mu się dostać do Biblioteki Cesarskiej, ale z zachowanych rachunków wiemy, że udało mu się zakupić do Puław kilka ciekawych książek. Po zakończeniu petersburskich poszukiwań pojechał do Åbo (ob. Turku) na dalsze poszukiwania. Przygotował z tego pobytu spis tam odnalezionych polskich rękopisów⁵⁸.

Ostatecznie 7/19 lipca opuścił Petersburg i wypłynął do Szwecji⁵⁹. Z powodu panującej flauty musiał przymusowo spędzić ponad tydzień na morzu w okolicach Kronsztadu. „Wśród wielu niewygód, upału, wilgoci wewnątrz, robactwa i niedostatku świeżego mięsa, które się drugiego dnia zupełnie zepsuło, nudziliśmy się... Dopiero kiedy się upał pomnożył, okręt wystawiony co dzień na 18 godzin żaru, niechłodzony najmniejszym wietrzykiem, zatęchł, dźiąsła i gardła boleć zaczęły, wtedy wymowa ustalała, dowcipu zabrakło”⁶⁰. Po zmianie pogody, statek dopłynął bardzo szybko do Zatoki Botnickiej, ale teraz wpadł w sztormową pogodę i do Sztokholmu wpłynął 2 sierpnia. Zaopatrzony w wizę wjazdową od ambasadora Szwecji w Rosji Curta von Stedingka, przyjaciela ks. Adama Jerzego Czartoryskiego, a także listy polecające rozpoczął swoją misję⁶¹. Jak wspominał, w kilka dni po przyjeździe zdążył być już „u Bindera, u Afwerdsonów, u Silvestophe. U p. Enges[tróma] poznałem pułk. Lugerbrinke, Wollmarka bibliotekarza i poetę,

Cesarskiej Akademii Nauk w Petersburgu; Stiepan J. Rumowski (1734–1812) – astronom i matematyk, członek Cesarskiej Akademii Nauk w Petersburgu; Aleksander S. Stroganow (1733–1811) – znany filantrop, protektor sztuki, prezes Akademii Sztuk Pięknych.

⁵⁸ BCzart., rkps 6064 t. 1, k. 30–32: „Wypis wiadomości o niektórych rękopismach polskich i rosyjskich znajdujących się w Akademycznej Finlandzkiej Bibliotece w Abo”, bd.; BCzart., rkps 6065 t. 2, k. 129v: Felicjan Biernacki, list do Piotra Kluczewskiego, Linköping 15.11.1810. Pisze, że dopiero teraz dostał list od ojca, który napisał mu, że w mieście Åbo w Finlandii jest Biblioteka, w której mają być ciekawe rękopisy; odnotowuje również, że „Pan [Józef?] Wasilewski nauczyciel geografii w Korpusie Kadetów jeszcze w 1784 roku o tym serio zapewniał i katalog tejże biblioteki umyślnie dla uwiadomienia o tych rękopismach jasno i prosto pisany, drukowany w Abo nie raz miałem w ręku”.

⁵⁹ Cz. Pilichowski, *Z dziejów szwedzkich zaborów bibliotek i archiwów polskich w XVII i XVIII wieku*, „Rocznik Gdański” 1958/1959, t. 17/18, s. 127–175; Z. Ciesielski, *Grabieże dóbr kulturalnych w Polsce przez Szwedów w XVII i początkach XVIII wieku*, „Zapiski Historyczne” 2003, t. 68, z. 2/3, s. 97–108; J. Kaliszuk, *Codices deperditi, Średniowieczne rękopisy łacińskie Biblioteki Narodowej utracone w czasie II wojny światowej*. T. 1 *Dzieje i charakterystyka kolekcji*, Wrocław 2016, s. 2–33; O. Walde, *Storhetstidens litterära krigsbyten: en kulturhistorisk–bibliografisk studie*, t. 1–2, Uppsala 1916–1920.

⁶⁰ BPP rkps 438: F. Biernacki, *Opis podróży do Szwecji w 1810–1813*, s. 609.

⁶¹ BPP rkps 335, s. 251: Pozwolenie dla Felicjana Biernackiego na wjazd do Szwecji, St. Petersburg 26.06/8.07.1810, podp.: Curt von Stedingk; BCzart., rkps 6348, k. 43: brulion listu Adama Jerzego Czartoryskiego do Carla Gottfrieda von Helviga z poleceniem misji Felicjana Biernackiego, b.d. Curt von Stedingk (1746–1837) – pochodził ze starej szlachty pomorskiej; w l. 1790–1808 poseł i ambasador Szwecji w Rosji; Karl Gottfried von Helvig (1764–1844) – szwedzki feldmarszałek, pruski gen. artylerii, żonaty z Amalią Immhof.

Klinkowstroma, Olsona posła duńskiego⁶². Przyjęty w Szwecji przez Larsa von Engeströma⁶³, Carla Christoffera Gjørwella bibliotekarza Biblioteki Królewskiej w Sztokholmie⁶⁴, Pehra Fabiana Aurivilliusa bibliotekarza w Uppsali⁶⁵, mógł Biernacki swobodnie rozpocząć swą misję i przeglądać zbiory w Sztokholmie, Uppsali i Linköping. Spotkał też w Sztokholmie Edwarda Raczyńskiego⁶⁶, podróżującego po Skandynawii, z którym wielokrotnie spotykał się przeważnie u Engeströmów. Mimo oparcia się w czasie swych poszukiwań na Larsie von Engeströmie, Biernacki bardzo krytycznie oceniał jego pomoc. Uważał, że jest „nieszczerzy, lęka się i drży cały przed najmniejszym szelestem, żona i córka tak go krótko trzymają, że biedniejszego i słabszego stworzenia nad niego nie pojmują”⁶⁷.

⁶² BPP, rkps 438: Felicjan Biernacki, Opis podróży do Szwecji w 1810–1813, s. 613. Najprawdopodobniej pisze o kupcach, właścicielach Domu Handlowego Tottie i Arfwedson: Carlu Kristofferze Arfwedsonie (1735–1826), jego żonie Charlocie von Langenberg (1754–1834) i ich synu Carlu Abrahamie Arfwedsonie (1774–1861); David Gudmund Silfverstolpe (1770–1819) – płk. armii szwedzkiej, żonaty z Magdaleną Sofia „Malla” z d. Montgomery (1782–1861), pisarką; Gustaf Olof Lagerbring (1769–1847) – płk, dowódca w wojnie z Rosją, gen. dywizji, adiutant króla Karola XIII; Peter Adam Wallmark (1777–1858) – wydawca „Journal för Litteraturen och Theatern”, zachowały się listy F. Biernackiego do niego w zbiorach Riksarkivet w Sztokholmie (sygn. KB1/Ep. V 4); Axel Leonhard Klinkowström (1775–1837) – baron, żeglarz. Biografie uczonych i polityków szwedzkich oparte głównie o internetową wersję *Svenskt biografiskt lexikon* (SBL): <https://www.riksarkivet.se/sbl>.

⁶³ Lars von Engeström (1751–1826) – dyplomata szwedzki, chargé d'affaires w Wiedniu w l. 1782–1787, a od 17 marca 1788 do 28 maja 1792 poseł w Warszawie, ambasador w Londynie w l. 1793–1795, w 1795 r. ambasador w Wiedniu; w l. 1798–1803 poseł w Berlinie, w l. 1809–1824 minister spraw zagranicznych; od 1810 r. członek Królewskiej Szwedzkiej Akademii Nauk, w l. 1810–1824 kanclerz Uniwersytetu w Lund. W 1790 mediował między Prusami a Polską. Za pomoc udzieloną w odzyskanie polskich zbiorów został honorowym członkiem Królewskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Warszawie. Ożeniony w październiku 1790 z Rozalią Chłapowską (1764–1851), miał troje dzieci: Eufemię, która nie wyszła za mąż i była damą dworu Zofii Albertyny Holstein-Gottorp (1753–1829) córki króla Szwecji Adolfa Fryderyka, Dorotę (1803–1823) zamężną za Gustafem Algernonem Stierneldem oraz Gustava Stanisława (1791–1850), który służył w armii szwedzkiej, pruskiej, był generałem wojsk carskich, gubernatorem Baku.

⁶⁴ Carl Christoffer Gjørwell starszy (1731–1811) – publicysta, wydawca, bibliotekarz Biblioteki Narodowej w Sztokholmie. BCzart., rkps 6065 t. 2, k.75–78: Listy C.C. Gjørwella do F. Biernackiego z 2509, 2.10 i 10.10.1810 oraz „ödmjuk promemoria” z 4.11.1810, k. 82. Zaopatrzył Felicjana Biernackiego w list polecający do prof. historii Friedricha Rühsa, bibliotekarza Uniwersytetu w Greifswaldzie (ibidem, k. 83–84, Stockholm, 9.11.1810). Zachowały się także dwa listy F. Biernackiego do C. Gjørwella w zbiorach Riksarkivet w Sztokholmie (sygn. KB1/Ep. G 7).

⁶⁵ Pehr Fabian Aurivillius (1756–1829) – filolog klasyczny, kilkakrotny rektor Uniwersytetu w Uppsali, bibliotekarz jego biblioteki od 1787, której zbiory powiększył, przygotował katalogi jej zbiorów.

⁶⁶ Edward Raczyński (1786–1845) – uczestnik wojen napoleońskich, mecenas sztuki, zasłużony wydawca. Założyciel w 1829 r. w Poznaniu pierwszej w zaborze pruskim powszechnej biblioteki – zob. W. Molik, *Edward Raczyński*, Poznań 1999.

⁶⁷ BPP, rkps 463, s. 145–147: Lars von Engeström, list do Felicjana Biernackiego, Örebro 27.08.1810. Odpowiadając na jego list z 21 IV, informuje o poinformowaniu abp. Uppsali Jakoba

Swój plan dnia opisywał następująco: do trzeciej po południu od rana pracował w bibliotece lub archiwum, na obiad szedł do Engeströmów, a wieczory najczęściej spędzał z Hellvigiem. Śledził na bieżąco prasę i gdy ukazał się 7 września 1810 w „Journal för Litteraturen och Theatern” artykuł, w którym cytowano fragmenty pracy byłego pruskiego urzędnika Carla Theodore’a Uklanckiego szkalującego Polaków, natychmiast zareagował i skierował ostry w tonie list do redakcji⁶⁸.

Zgodnie z sugestiami Czackiego, jego głównym zamiarem była penetracja zbiorów przechowywanych w Sztokholmie i Uppsali. Starał się usilnie o pozwolenie na poszukiwania w Uppsali, które jednak nie nadchodziło. Zniechęcony przedłużającym się oczekiwaniem na decyzje z Uppsali, postanowił maksymalnie wykorzystać zbiory w Sztokholmie, kompletować i uzupełniać przepisywanie aktów, nabywać drobne rzeczy, a także spisywać wszystkie co jest interesujące i dotyczy spraw polskich w zbiorach Biblioteki Królewskiej. Już 3 sierpnia otrzymał pozwolenie na korzystanie z zasobów z Biblioteki Królewskiej, jak i jej archiwum⁶⁹. Za opiekunów w tych poszukiwaniach miał Wallmarka i Björkegręna⁷⁰. 9 sierpnia informował Księcia o przejrzeniu i wyszukaniu rękopisów dotyczących spraw polskich w pierwszych 36 szafach Biblioteki Królewskiej. „Z dołączonej specyfikacji uznasz Książę, że jak mało te manuskrypta historykowi za źródła posłużyć mogą”. Jednocześnie bardzo zainteresowany był zakupem dla Świątyni Sybilli listów polskich i Polski dotyczących w zbiorze korespondencji zagranicznej Biblioteki, które „mimo trudności zwyczajnych wszędzie w takich okolicznościach i tych które jedynie tutaj mają miejsce, rozumiem żebym niektóre przynajmniej z tych oryginałów otrzymać mógł, gdyby Pani Engestromowa szczerze się przyłożyła”⁷¹. Prosił, aby ks. Izabela z Flemmingów Czartoryskich i Julian Ursyn Niemcewicz napisali listy do Rozalii z Chłapowskich

Axelssona Lindbloma o jego przyjeździe i celu poszukiwań; ibidem s. 153: List z 14.09.1810 z zaproszeniem do własnej biblioteki, gdzie „des choses qui pourrant vous interesser”. Zob. także BPP, rkps 438: Felicjan Biernacki, Opis podróży do Szwecji w 1810–1813, s. 613.

⁶⁸ BPP, rkps 463, s. 157–160: „Journal för Litteraturen och Theatern” nr 209 z 7.09.1810; Carl Theodore von Uklanski (1771–1816) – urzędnik pruski w Prusach Południowych; BPP, rkps 438: Felicjan Biernacki, Opis podróży do Szwecji w 1810–1813 s. 648; W. Zientara, *Opinie pruskich urzędników o Warszawie przelomu XVIII i XIX wieku*, [w:] *Scientia magnam laetitiam parat. Studia z historii kultury, społeczeństwa i polityki ofiarowane profesorowi Kazimierzowi Maliszewskiemu*, Toruń 2020, s. 134–135.

⁶⁹ Zob. *Polonika w zbiorach Archiwum Narodowego w Szwecji (Riksarkivet) Skoklostersamlingen / Polonika w Riksarkivet: Skoklostersamlingen*, oprac. E. Teodorowicz-Hellman, A. Nowicka-Jeżowa, M. Straszewicz, M. Wichowa, red. A. Nowicka-Jeżowa, t. 1, Warszawa 2006.

⁷⁰ Jacob Björkegren (1752–1825) – bibliotekarz Biblioteki Królewskiej od 1807 r., leksyko-
graf; był on także nauczycielem Eufemii, córki Larsa von Engeström. O niej samej pisał Biernacki „żebym nie był tak zatrudniony, to by mnie oczarowała – choć wariatka” (BPP, rkps 438, s. 668).

⁷¹ BCzart., rkps 5444, s. 243–245: Felicjan Biernacki, list do Adama Jerzego Czartoryskiego, Sztokholm 9.08.1810.

von Engeström, która obojga ma w „pełnym zaufaniu” w sprawie udzielenia mu pomocy⁷². „Te manuskrypta, kraj tutejszy bynajmniej nie interesujące, po większej części rachunki kuchenne i wiejskie, do których jak wszyscy bibliotekarze zeznają nikt od 150 lat nie zajrzał, z pomiędzy których najważniejsze trzy świeżo zginęły, mogły mi być wydane z kondycją złożenia w najznakomitszej bibliotece polskiej albo nareszcie zamienione za książki lub przedawane za cenę, którą bibliotekarze położą”⁷³. Niestety listy dotarły do Biernackiego dopiero w listopadzie, kiedy już opuszczał Szwecję. Zainteresował się także, zaproszony będąc już wcześniej do jej spenetrowania, prywatną biblioteką d’Engeströma⁷⁴.

Informował w kolejnych listach o odnajdywanych dziełach. „Znalazłem pięć książek pisanych rachunków dochodu i ekspensy Zygmunta 3go, 11 książek rewizji i inwentarzy różnych dóbr i zamków tegoż. Długosza Hist. 3 tomy in folio, Sejmu Piotrkowskiego w 1562 czynności, nareszcie foliant straszny od może więcej jak 2000 kart samych instrukcji na sejmiki, listów, obrad, konfederacyjnych, rokoszowych czynności, poselstw, traktatów, listów, to w kopiach, to w oryginałach, rzeczy między 1606 i 1621”⁷⁵. Zdziwiony pisał, że „widziałem kilka tytułów dzieł do historii Polski służących, których tytuły wezmę. Manuskryptów powiedziano mi jest dużo, ale katalogu nie widziałem. Biblię starszą czeską w XIV lub XV wieku na pergaminie największej wielkości ze złotymi inicjalnymi literami pisaną pokazywano mi za rarytas. Na okładkach 4 srebrne orły polskie, zdają się indykować, że należała do Wileńskiej Biblioteki.”⁷⁶. Z równie dużym zdziwieniem odnotowywał pojawiające się braki polskich rękopisów, mimo że widniały w udostępnianych mu spisach. „Widać, że niedawno te manuskrypta biblioteka utraciła, ponieważ się w najnowszym katalogu [z] 1742 zapisane znajdują”⁷⁷.

Miał w ręku ciekawy rękopis z 1599 o Polsce Zygmunta III, Szwecji Karola IX, gdzie złośliwie i satyrycznie „współczesny partyzant Zygmunta” oba kraje opisał, wymienił też kilka rzadkich książek do historii obu krajów. Dał do sko-

⁷² BCzart., rkps 6035, k. 72–73: Julian Ursyn Niemcewicz do Adama Kazimierza Czartoryskiego, Warszawa 21.09.1810 – „Posyłam list do pani Engström. Obywatelski jest czyn Księcia Jegomości Adama, w wysłaniu sekretarza swego do szukania rękopismów w Sztokholmie. Daj Boże by zabiegi te były korzystne”.

⁷³ BCzart., rkps 5444, s. 243–245: Felicjan Biernacki, list do Adama Jerzego Czartoryskiego, Sztokholm 9.08.1810.

⁷⁴ BPP, rkps 438: Felicjan Biernacki, Opis podróży do Szwecji w 1810–1813, s. 619 – „13 septembra w niedziele byłem w bibliotece Engstroma”, na s. 625 opisał przykrość jaka go tam spotkała – „porozrzucali mi papiery ze stołu, które chronologicznie z biedą wielką układałem. Nie mogłem ukryć, że ta wizyta mi nie niebyła nieprzyjemna, co mi potem jeszcze więcej przykrości sprawiło”.

⁷⁵ BPP, rkps 438: F. Biernacki, Opis podróży do Szwecji w 1810–1813, s. 707.

⁷⁶ Ibidem, s. 614.

⁷⁷ Ibidem, s. 617. Dalej zapisał swe refleksje, że „mi ani w głowie nie powstało prosić o oryginały, ale widząc, że giną i pewnym będąc, że list Ks[ięcia] protekcję mi wyjedna, umyśliłem pisać o tem do Księcia”.

piowania kilkanaście listów i uwagi nad sztuką wojenną Montekukatego⁷⁸, choć bał się, że „pisze mi je służący którego Pani Engström mi dała, jedyny w Szwecji co ten język rozumie. Kopie te będą mogły ujść za oryginały średnich wieków, gdyż ledwo je będzie można przeczytać”⁷⁹. W październiku zanotował, że już pięciu kopistów zajmowało się kopiowaniem tych materiałów, ale ostatecznie „odebrałem i przepisałem sam z wielką przykrością i oderwaniem od zwyczajnych recherches”⁸⁰. Sam od początku przepisał rękopis z diariuszem Sejmu Piotrkowskiego z 1562 r.⁸¹ Znamy przynajmniej dwóch kopistów zatrudnionych przez Biernackiego: Ståla oraz Bartłomieja Tuszyńskiego⁸².

W sierpniu nabył Biernacki kilka książek i jeden rękopis od Arvidsona⁸³, ale także codziennie skrupulatnie przepisywał rękopisy. Penetrował i kupował też od antykwariuszy. Od Fyrberga kupił pamiętniki Augusta II, herbarz szwedzki, *L’Horoscope de la Pologne, Voyage Pittoresque Au Cap Nord Andersa Fredrika Skjöldebranda* opublikowane w 1805 r., tegoż *Histoire militaire et politique des Rois de Suède de la Maison Palatine de Deux-Ponts* z 1807 a także *La description du Canal de Trolhetta*⁸⁴. Od innego antykwariusza – Samuela Netschera dostał trzy laski runiczne i kupił u niego kilka medali, kilkanaście dawnych monet i kopię prococtwa⁸⁵.

Biernacki rozmawiał z P. A. Granbergiem – autorem książki o unii kalmarskiej⁸⁶, zaprzyjaźnił się z Magnusem Björnstjerna⁸⁷, a także z feldmarszałkiem Helvi-

⁷⁸ Raimondo Montecúccoli (1609–1680) – marszałek armii cesarskiej, wybitny teoretyk woj-skowy. Chodzi zapewne o jego *Memorie della guerra*, wydane drukiem w 1703 r. – zob. BCzart., rkps 1600.

⁷⁹ BCzart., rkps 5444, s. 244: Felicjan Biernacki, list do Adama Jerzego Czartoryskiego, Sztokholm 9.08.1810.

⁸⁰ BPP, rkps 438: Felicjan Biernacki, Opis podróży do Szwecji w 1810–1813, s. 631. Książę chwalił Biernackiego za kopię dzieła Raimondo Montecúccoligo: „jeżeli znajdziesz co podobnego nie opuszczaj tego” – zob. BCzart., rkps 6065 t. 4, s. 57–58: Adam Jerzy Czartoryski, list do Felicjana Biernackiego, Puławy 10.09.1810.

⁸¹ Zob. BCzart., rkps 1604.

⁸² BCzart., rkps 1739: „Percepta z różnych oekonomiy koronnych...”, s. 1 „Przepisane w Sztokholmie przez Bar[łomiej]a Tuszynskiego R[ok]u 1810 dnia 8 wrzesnia”.

⁸³ Może chodzi o Samuela Arvidssona (1767–1843) – kupca, członka parlamentu. Był on także bankierem, do którego Książę przysyłał pieniądze dla Biernackiego – „odebrałem dla Engstroma 200 talarów banco, resztę z weksła paryskiego” (BPP, rkps 438: Felicjan Biernacki, Opis podróży do Szwecji w 1810–1813, s. 628).

⁸⁴ Anton Adolf Fyrberg (1744–1813) – antykwariusz od 1776. Kupował u niego jeszcze „kilkanaście książek i broszur, którym sam musiał wyszukać w jego zbiorze” (BPP, rkps 438: Felicjan Biernacki, Opis podróży do Szwecji w 1810–1813, s. 625).

⁸⁵ BPP, rkps 438: Felicjan Biernacki, Opis podróży do Szwecji w 1810–1813, s. 669.

⁸⁶ Petter Adolf Granberg (1770–1841) – historyk, autor trzytomowego dzieła *Kalmare unio-nens historia*, wydawanego w l. 1807–1811.

⁸⁷ Magnus Fredrik Ferdinand Björnstjerna (1779–1847) – generał szwedzki, jeden z przywódców rewolucji 1809 r.

giem, który „całe życie swoje mi opowiedział”⁸⁸. Dzięki temu ostatniemu spotkał się także z feldmarszałkiem Maurycym Klingsporem i prof. Johannem Antonem Lüdeke⁸⁹. „Postrzegalem, że te nowe znajomości, w tym nowym świecie dla mnie czyniąc wiele idei które ciemno nieporządnie błąkały się w mym umyśle, stają się przez przystosowanie bardzo jasnymi”⁹⁰. Większość nowych znajomych uważała, że Biernacki obok materiałów w Bibliotece w Uppsali, może znaleźć równie ciekawe dla niego zbiory w bibliotece na zamku Skokloster, należącym do Magnusa Fredrika Brahe⁹¹. Z kolei Gjørwell zwracał Biernackiemu uwagę na zbiory Carla Rudenskiölda, byłego przedstawiciela Szwecji w Rzeczypospolitej⁹². Biernacki i tam dotarł o czym świadczy zachowany spis rękopisów dotyczących historii Polskiej przechowywanych w tych zbiorach⁹³.

Nie doczekawszy się wieści z Uppsali 22 sierpnia wyjechał tam na cztery dni, zaopatrzony w rekomendację sekretarza stanu barona Scheringa Rosenhane⁹⁴. Zwiedził tamtejszą bibliotekę oprowadzany przez Pehra Fabiana Aurivilliusa⁹⁵.

⁸⁸ BPP, rkps 438: Felicjan Biernacki, Opis podróży do Szwecji w 1810–1813, s. 617–618.

⁸⁹ Mauritz Wilhelm Klingspor (1744–1814) – feldmarszałek, głównodowodzący wojsk szwedzkich w wojnie z Rosją w l. 1808–1809; Johann Anton August Lüdeke (1772–1838) pastor kościoła w Norrköping, historyk.

⁹⁰ BPP, rkps 438: Felicjan Biernacki, Opis podróży do Szwecji w 1810–1813, s. 618.

⁹¹ Magnus Fredrik Brahe (1756–1826) – polityk, dyplomata, pełniący obowiązki kanclerza Uniwersytetu w Uppsali w l. 1801, 1813–1818, od 1772 r. właściciel Skokloster.

⁹² Carl Rudenskiöld (Rudenschöld) (1698–1783) – polityk, dyplomata, w l. 1733–1734 minister pełnomocny w Rzeczypospolitej.

⁹³ BCzart., rkps 1182, s. 233–236. Na końcu dopisano: „Biernacki żąda być uwiadomionym, czyli kopie tych manuskryptów znajdując się w zbiorze Czackiego”.

⁹⁴ BCzart., rkps 6065 t. 2, k. 106. Schering Rosenhane (1754–1812) – historyk, polityk, kanclerz.

⁹⁵ W jego biogramie napisanym przez Claesa Annerstedta a zamieszczonym na stronie: <https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/18939>, *Svenskt biografiskt lexikon* podkreśla się jego wkład w zwrot polskich rękopisów ks. Czartoryskiemu w 1810 r.: „nie da się też ukryć, że w 1810 r. mocno przyczynił się do tego, że pewne części polskich dokumentów państwowych, które udało się zdobyć E. Benzeliusowi, zostały kupione w imieniu księcia Czartoryskiego; jednak zadbał o to, aby zachowały się tu tak ważne dla dziejów Szwecji listy biskupów z Ermelandu [Warmii] i w sumie nie ma co żałować, jeśli Polska odzyskała te dokumenty państwowe, które są teraz przechowywane razem z innymi tego typu w Krakowie”.

Eric Benzelius młodszy (1675–1743) – teolog, bibliotekarz, bp Linköping w l. 1731–1742, abp Uppsali w l. 1742–1743, jeden z najważniejszych uczonych szwedzkich doby Oświecenia. W jego biogramie napisanym także przez Claesa Annerstedta [<https://sok.riksarkivet.se/sbl/Presentation.aspx?id=18503>] czytamy, że w 1707 r. kupił bibliotekę, w tym ze zbiorami polskimi, po bibliotekarzu, filologu klasycznym bp. Larsie Normannie, za pokaźną kwotę 570 dlr. – „oba tomy listów kardynała Stanisława Hozjusza do króla polskiego Zygmunta Augusta, które zostały wyłączone z aukcji w 1707 r., nabył dwa lata później za niską cenę 15 dlr; niestety zabrał je ze sobą, kiedy przeprowadził się z Uppsali. Znacznie powiększył polski zbiór listów w 1715 r., nabywając zbiory zmarłego nadinspektora [Nicolausa] Bergiusa. W Heilsbergu [ob. Lidzbark Warmiński] w 1703 r. natknął się na ważną korespondencję biskupów Ermeland wraz z innymi ciekawymi polskimi dokumentami państwowymi, które Kolegium Kanclerskie w 1708 r. bezskutecznie próbowało zdobyć

Miał także czas na zwiedzanie starego miasta, podziwiając jego kościoły. Szczególną uwagę zwrócił na grób pary królewskiej Katarzyny Jagiellonki i Jana III Wazy w katedrze pod wezwaniem św. Eryka, św. Larsa i św. Olafa, która jest miejscem pochówku wielu znanych postaci z historii Szwecji.

W Uppsali konsekwentnie odmawiano mu jednak zgody na wykupienie polskich rękopisów. „Odebrałem rezolucje z Uppsali – raczej ich śmieszne, nie mają związku⁹⁶. Mimo starań Pehra Fabiana Aurivilliusa, Konsystorz Diecezji Uppsalskiej na zebraniu 22 września sprzeciwił się sprzedaży⁹⁷. Na jego posiedzeniu pomimo opinii Aurivilliusa, który stwierdzał, że tylko dwa tomy korespondencji bp. warمیńskiego Jana Dantyszka należy zachować, inne można sprzedać, gdyż nie dotyczą historii Szwecji, w tajnym głosowaniu odrzucono możliwość sprzedaży⁹⁸. Niezrażony Aurivillius napisał w tej sprawie do arcybiskupa Uppsali Jakoba Axelssona Lindbloma⁹⁹, przebywającego w Örebro. Powołując się na wyjątek z 1689 r., kiedy zgodzono się sprzedać hr. Nostitzowi części zbiorów przywiezionych przez gen. Hansa Christoffa von Königsmarcka¹⁰⁰ z Pragi do Sztokhol-

w imieniu państwa. Benzelius był teraz szczęśliwszy, ponieważ kupił je od siostrzeńca Bergiusa, studenta Kr[ystyna] Calixtusa za około 53 dlr. Spośród nich listy Martinusa Cromerusa dotarły do Linköping, a większość polskich dokumentów, 7636 dokumentów, została w Uppsali. W 1810 r. księżę Czartoryski wykupił je, dzięki czemu pozostaną w Krakowie”; por. *Sprawozdanie z poszukiwań w Szwecji dokonanych z ramienia Akademii Umiejętności przez Eugeniusza Barwińskiego, Ludwika Birkenmajera i Jana Łosia*, Kraków 1914 s. XI–XVII; Drewnowski J., *Mikołaj Kopernik w świetle swej korespondencji*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1978 (Studia Copernicana, t. 18), s. 30–31.

⁹⁶ BPP, rkps 438: F. Biernacki, Opis podróży do Szwecji w 1810–1813, s. 626. Dodawał, że „Engstrom największy w świecie basayk, że posłał im mój list do niego prywatnie prawie posłany, i nie zrozumiał zupełnie ducha, w którym traktowany był być powinien ten interes szczególnie z a[rcy]biskupem, nie z całym korpusem”. Napisał enigmatycznie też, że „200 talarów już bym może nie zebrał, niemiałbym o czym wyjechać. Tomy te nie zginą byle by Księżę chciał się nakłonić do moich propozycji”.

⁹⁷ BPP, rkps 335, s. 255–261: Kopia protokołu posiedzenia Uniwersytetu w Uppsali w sprawie rewindykacji polskich zbiorów, 22.09.1810, podp. Schedvin. W dyskusji Aurivillius powiedział, że „jamais personne n’y a touché pour les consultes et que depuis qu’ils se trouvent à la Bibliothèque, on rien a jamais fait aucun usage, excepté qu’on le sa monter comme des objets de pure curiosité à quelques voyageurs polonais” (nikt ich nigdy nie dotykał w celu konsultacji i od czasu, gdy znajdują się w Bibliotece, nigdy nie zrobiono z nich użytku, poza tym, że pokazano je kilku polskim podróżnikom jako obiekty czystej ciekawości”.

⁹⁸ *Sprawozdanie z poszukiwań w Szwecji...*, s. XVI. Aurivillius miał przekonywać, że jest to korespondencja dotycząca wyłącznie spraw polskich. Wskazywał na ewentualny rewanz Księcia, który mógłby ofiarować odpisy materiałów dotyczących Szwecji ze swoich zbiorów.

⁹⁹ Jakob Axelsson Lindblom (1746–1819) – bp Linköping w l. 1786–1805, abp Uppsali od 1805.

¹⁰⁰ Anton Johann von Nostitz-Rieneck (1652–1736) – w l. 1684–1689 poseł cesarski w Szwecji. Za własne pieniądze kupił 133 dokumenty wywiezione z Pragi przez wojska szwedzkie w 1648 r.; Hans Christoff von Königsmarck (1600–1663) – feldmarszałek w służbie szwedzkiej, uczestnik wojny trzydziestoletniej, dowódca oblężenia Pragi od 25.06. do 1.11.1648 r.

mu, starał się uzyskać podobną zgodę. Podkreślał, że książę Czartoryski oferuje za nie ogromną na owe czasy kwotę 200 dukatów holenderskich w złocie. Lars von Engeström pisał w liście do córki Eufemii, że rektor, bibliotekarz i kasjer Uniwersytetu w Uppsali są za sprzedażą, ale przeciwstawia się temu większość konsystorza¹⁰¹.

Ponownie Biernacki był w Uppsali od 13 do 27 października, „aby poznać przyczyny i przeszkody w moim interesie, uprzątnąć je, naprawić niezgrabność ministra i przygotować profesorów na drugą propozycję”¹⁰². Spotkał się ponownie z Aurivillusem, który dał mu do domu „straszna moc foliantów tak książek, jak pism. Ze sto najpiękniejszych listów mógłbym mu nieznacznie wyciąć i pokleić kartki do niepoznania, ale zaufanie tak zupełne i dobra wiara, tego zacnego, bogobojnego staruszka, wstrzymuje mnie od tego”¹⁰³. Przekonywał, że nie przyjechał, żeby kupować rękopisy, ale dublety książek wystawione przez nich na aukcji¹⁰⁴. Chcąc zdobyć poparcie dla swoich starań, odwiedził także prof. Højera, który ofiarował mu swoje dzieła, prof. Nordmarka, prof. Rabeniusa prawnika, prof. Kolmodina, prof. Ödmanna¹⁰⁵. „Dziwna rzecz, jak z takiej małej dziury ci ludzie tak dobrze świat widzą, tak wiele wiedzą, i jak z drugiej strony są ograniczeni i einfeitig”¹⁰⁶. Odwiedzany prof. Hulten¹⁰⁷ obiecał popierać starania Biernackiego, choć ten w to nie bardzo chciał uwierzyć. Prof. Fant¹⁰⁸, który wspominał poznanego Jana Albertrandiego, ofiarował książkę „Opalińskiemu Krzysztofowi zabraną przez szwedzkiego księdza”¹⁰⁹. Wspominał on także, że w Sztokholmie są polskie rzeczy zabrane przez Wrangla. Od prof. Brytzeliusa zakupił kilka książek za 37 talarów¹¹⁰. Poznał się z prof. Hallenbergiem, który był mu pomocny w dalszych poszukiwaniach numizmatów, ale i dzieł polskich w archiwum Uniwersytetu w Uppsali¹¹¹.

¹⁰¹ BCzart., rkps 6065 t. 2, k. 67–68: Lars von Engeström, list do córki Eufemii, Örebro 30.09.1810.

¹⁰² BPP, rkps 438: Felicjan Biernacki, Opis podróży do Szwecji w 1810–1813, s. 678–679.

¹⁰³ Ibidem, s. 679.

¹⁰⁴ Ibidem, s. 680 – „Byłem na aukcji, gdzieś cokolwiek, ale drogo kupił, bo stary Gobryas nasadził i tu wojażera Thunberga, który ... licytował wszystkie te artykuły, które ja mieć chciałem”. Carl Peter Thunberg (1743–1828) – botanik.

¹⁰⁵ Benjamin Karl Henrik Højier (1767–1812) – filozof; Zacharias Nordmark (1751–1828) – fizyk, astronom; Lars Georg Rabenius (1771–1846) – prawnik, rektor Uniwersytetu w Uppsali; Olof Kolmodin młodszy (1766–1838) – historyk literatury; Samuel Lorentz Ödmann (1750–1829) – teolog, przyrodnik, historyk.

¹⁰⁶ BPP, rkps 438: F. Biernacki, Opis podróży do Szwecji w 1810–1813, s. 682.

¹⁰⁷ Anders Hulten (1757–1831) – matematyk.

¹⁰⁸ Eric Michael Fant (1754–1817) – prof. historii i kilkakrotny rektor Uniwersytetu w Uppsali, przewodniczący Konsystorza.

¹⁰⁹ BPP, rkps 438: F. Biernacki, Opis podróży do Szwecji w 1810–1813, s. 688.

¹¹⁰ Ibidem. Jöns Jacob Berzelius (1779–1848) – chemik, lekarz.

¹¹¹ Jonas Hallenberg (1748–1834) – historyk, numizmatyk, autor katalogów.

Dowiedział się, że większość profesorów nadal sprzeciwia się sprzedaży, szczególnie prof. medycyny Afzelius¹¹². Biernacki wierzył w moc sprawczą rektora Andersa Svanborga, który jako „bardzo rozsądny i słuszny człowiek, zrozumiał i pojął o co idzie i dał mi swoje słowo, że w sobotę ten interes przejdzie”¹¹³. W liście skierowanym do niego, raz jeszcze przedstawił swoje propozycje odkupienia części archiwum biskupstwa warmińskiego za sumę 200 dukatów¹¹⁴. 16 października Aurivillius zapewniał go, że rękopisy dostanie i będzie wyrażona zgoda na ich kupno. Pokazał mu „niezmierną moc książek polskich w Bibliotece Poznańskiej zabranej za Karola X, kiedyż chowanych, najrzadsza Cichocci alloquia w Krakowie 1615, o której Janocki powiada, że nie egzystuje, miałem [ją] w ręku”¹¹⁵.

19 października zwiedzał, polecany mu już wcześniej, zamek Skokloster „jeden z największych i najwspanialszych com widział”. Zwiedzając jego wnętrze, arsenał, bibliotekę szukał i odnotowywał polskie pamiątki. Zainteresowało go archiwum, gdzie odnalazł odpisy *Historii* Długosza, jeden pochodzący z biblioteki Jana Sierakowskiego z 1588 r.¹¹⁶

Z Uppsali powrócił do Sztokholmu, oczekując na wieści. 28 października, po rozmowie z Carlem von Rosenstein bp. Linköping¹¹⁷, uzyskał zgodę na pracę w bibliotece w Linköping i sporządzenie kopii z interesujących go woluminów. O polonikach tam przechowywanych informował go Czacki w przesłanej mu instrukcji.

W Sztokholmie rokowania o zwrot książek i rękopisów udało się korzystnie sfinalizować. 31 października 1810 r. Gustaf af Wetterstedt – minister i członek Szwedzkiej Akademii Nauk, poinformował Biernackiego o zgodzie króla Karola XIII na oddanie bezpłatnie dzieł wymienionych w jego prośbie¹¹⁸.

¹¹² BPP, rkps 438: F. Biernacki, Opis podróży do Szwecji w 1810–1813, s. 685. Pehr Afzelius (1760–1843) – lekarz. Z uniwersytetem w Uppsali związani byli także jego bracia Adam Afzelius (1750–1837) – botanik i Johann Afzelius (1753–1837) – chemik. Uwaga Biernackiego o nim „Z Afryki wiele plant przywiózł, formował się w Anglii, co znacznie widać”, dotyczy raczej brata Adama.

¹¹³ BPP, rkps 438: F. Biernacki, Opis podróży do Szwecji w 1810–1813, s. 684. Anders Svanborg (1770–1812) – orientalista.

¹¹⁴ BCzart., rkps 6065 t. 2, k. 131–132: Felicjan Biernacki, list do rektora Andersa Svanborga, Uppsala 18.10.1810. Na k. 132v: „Spis listów ze zbiorów Uniwersytetu w Uppsali bpa Jana Dantyszka do Marcina Kromera, bpa Stanisława Hozjusza, Rudnickiego oraz spis listów do bpa Jana Dantyszka oraz inne autografy od 1489 do 1613”, ręką Felicjana Biernackiego.

¹¹⁵ BPP, rkps 438: Felicjan Biernacki, Opis podróży do Szwecji w 1810–1813, s. 686. K. Cichocki SJ, *Alloquiorum Osiecensium sive variorum familiarium sermonum libri quinque* [...], in officina Basilii Skalski, Kraków 1615. Zob. M. Smoła, *Kasper Cichocki (1545–1616) katolicki polemista z Tarnowa*, „Humanities and Cultural Studies” 2021, vol. 2, No. 1, s. 58–73.

¹¹⁶ BPP, rkps 438: F. Biernacki, Opis podróży do Szwecji w 1810–1813, s. 690.

¹¹⁷ Carl von Rosenstein (1766–1836) – duchowny luterański, od 1809 biskup Linköping, a od 1819 abp Uppsali. Członek Szwedzkiej Królewskiej Akademii Nauk od 1809.

¹¹⁸ BCzart., rkps 6065 t. 2, k. 109–110. W załączonym aneksie starano się odnotować ofiarowane wtedy dzieła.

Dzień wcześniej, bo 30 października, Konsystorz Diecezji Uppsalskiej także ostatecznie zgodził się na sprzedaż rękopisów i książek dotyczących Polski. Prośbę Biernackiego ponownie na zebraniu Konsystorza wniósł bp Carl Rosenstein, a po korzystnym rozstrzygnięciu wysłano prośbę do arcybiskupa o oficjalne pismo w tej sprawie¹¹⁹. „Dostałem 7000 listów polskich z XVI wieku, między którymi wiele ważnych, teraz dopiero mogę powiedzieć, że nie darmo jeździł i wziął pieniądze, lubo podróż ta wiele mnie samemu osobiście pożyteczną była, odzyskałem trochę zdrowia, pracowałem dużo, poznałem trochę dobrych ludzi [...]. Żeby nie ta okoliczność, że nie jestem pewny co mi wolno, a co nie, że mi trzeba się obawiać dezaprobacji, może bym był więcej z sobą mógł przywieźć”¹²⁰. Niestety, już w październiku 1810 r. zaczął narzekać na zdrowie, pogarszające się samopoczucie, pisał o dokuczliwym zimnie, konstatując na koniec, że „lepiej daleko będzie na wiosnę przyjechać”. 4 listopada oficjalnie poinformowany o wyrażonej zgodzie, pisze, że „zabrałem wszystko nie tracąc momentu, ale przez siebie, nie fatyga, natężenie umysłu, pośpiech a najwięcej radość po tak długim oczekiwaniu i desperacji zwały mnie z nóg zupełnie. Przez trzy dni muszę odpocząć”¹²¹. W liście z 15 listopada ponownie narzeka na zdrowie, a „utrzymuje się tylko chęcią gwałtowną, aby to com dostał dowieść na miejsce”¹²². Zakupione książki i przygotowane kopie zaczął pakować w paki i kufrы, by móc je wysłać do portu, a jedynie ze sobą chciał wziąć rzadkie książki i rękopisy. „Będę się starał teraz, oprócz dokompletowania aktów i niektórych drobnych rzeczy nabycia, widzieć i spisać wszystko co jest interesującego Polskę”¹²³. Podjął decyzję o wyjeździe, bojąc się, że może zamarznąć Bałtyk, co zmusi go do okrężnej podróży lądem. Co nie mógł przepisać sam, poprosił o pomoc Gjørwella, który miał nadzorować koniec prac Ståla przepisującego ostatnie teksty. Już po powrocie prosił ks. Czartoryskiego, aby ten napisał do Hellviga i Gjørwella, „by Ci upatrywali teraz obiektu do Biblioteki W. Ks. M., do Sybilli i Gotyckiego Domu przydać się mogące i obmyślali sposoby łącne nabycia onych”¹²⁴.

¹¹⁹ BCzart., rkps 6065 t. 2, s.70–72: Eric Michael Fant, list do Felicjana Biernackiego, Uppsala 30.10.1810.

¹²⁰ BPP, rkps 438: F. Biernacki, *Opis podróży do Szwecji w 1810–1813*, s. 694. O pozostałych polonikach zob.: J. Trypućko, *Bibliografi över svenska polonica 1918–1939*, t. 1–2, Uppsala 1955; idem, *Polonica vetera Upsaliensia. Catalogue des imprimés polonais ou concernant la Pologne des XVI, XVII, XVIII et XVIII siècles conservés à la Bibliothèque de l’université royale d’Upsala*, Uppsala 1958; *The Catalogue of the Book Collection of the Jesuit College in Braniewo Held in the University Library in Uppsala*, opr. J. Trypućko, M. Spandowski, S. Szyller, t. 1–3, Warszawa-Uppsala 2007.

¹²¹ BPP, rkps 438: F. Biernacki, *Opis podróży do Szwecji w 1810–1813*, s. 642.

¹²² BCzart., rkps 6065 t. 2, k. 129–130: Felicjan Biernacki, list do Piotra Kluczewskiego, Linköping 15.11.1810.

¹²³ BPP, rkps 438: F. Biernacki, *Opis podróży do Szwecji w 1810–1813*, s. 675.

¹²⁴ BCzart., rkps 5444, s. 247: Felicjan Biernacki, list do Adama Jerzego Czartoryskiego, Warszawa 26.01.1811.

Opuszczał Szwecję zaopatrzony w list żelazny, wystawiony przez króla Karola XIII. 8 listopada wyjechał ze Sztokholmu i skierował się do Norrköping, skąd wyjechał 11 listopada do Linköping, gdzie mając zgodę na penetrowanie miejscowych zasobów „musałem się koniecznie zatrzymać, natrafiwszy dużo dobrych rzeczy i uczynnych ludzi”¹²⁵. Tam do 16 listopada przeglądał jeszcze zbiory polskie, zamawiając kopie za 100 talarów. Chciał wsiąść na statek w Karlskronie i dopłynąć do Gdańska. Niestety niesprzyjające warunki, niepomyślne wiatry zmusiły go do zmiany planów. 21 listopada był w Ystad, a granicę przekroczył w Stralsundzie 24 tego miesiąca¹²⁶. Adolphe Giese, szwedzki inspektor ceł, wydał zgodę na wywiezienie przygotowanych dwóch wielkich i dwóch mniejszych pak zawiniętych w rogoże, matę plecioną z sitowia, opatrzonych pieczęciami skarbowymi, które zawierały tylko stare manuskrypty i książki, a także kufer z ubraniami i paczkę z runami¹²⁷. Nająwszy woźnicę i zaprzęg, zapakowawszy wszystko, podążył przez Szczecin do Poznania, gdzie przybył 10 grudnia. Reszta nabytych książek, rękopisów, artefaktów, a przede wszystkim przepisanych setek stron, miała nadchodzić systematycznie w następnym roku. Zakupione zbiory w całości trafiły do Puław dopiero pod koniec listopada 1811 r.¹²⁸

Najczęściej w kontekście tej wyprawy mówimy o udanej rewindykacji zbiorów polskich, tak też w Bibliotece Czartoryskich nazywa się to, co przywiózł Biernacki. Plonem tej podróży było przywiezienie otrzymanych z Biblioteki Królewskiej w Sztokholmie i zakupionych z Biblioteki Uniwersyteckiej w Uppsali, ale też i kupowanych od poznanych osób, antykwariuszy – rzadkich druków, rękopisów w większości pochodzących z archiwum kapituły warmińskiej, a wywiezionych z Polski w czasie potopu i drugiej wojny północnej. Obok oryginałów do Puław trafiły także wykonane na miejscu kopie materiałów odnoszących się do spraw polskich¹²⁹.

¹²⁵ BCzart., rkps 6064 t. 2, k. 129–130: Felicjan Biernacki, list do Piotra Kluczewskiego, Linköping 15.11.1810 – „Umyśliłem donieść o tym co wiozę Panu Czackiemu, o drodze jaką pojadę P. [Stanisławowi] Boczkowskiemu i o środkach, aby się te rzeczy, w przypadku, gdyby mi się co ludzkiego przytrafiło, nie rozproszone do Puław dostać mogły”. Żalił się, że „dzisiaj odbieram ze Sztokholmu list Księcia, który za mną do Oerebro i do Uppsala posyłano. Żałuję, mocno, że tak późno, wilem nacierpiał nie wiedząc tak długo o woli Księcia”.

¹²⁶ BPP, rkps 438: F. Biernacki, Opis podróży do Szwecji w 1810–1813, s. 643.

¹²⁷ BCzart., rkps 6064 t. 1, k. 16: Karol XIII król Szwecji, List żelazny (*litterae salvi passus*) dla Felicjana Biernackiego, Holm [Sztokholm] 6.11.1810, podp.: Karol XIII król, Gustaf a Wetterstedt; k. 17: Zgoda na wywóz pak z terytorium Szwecji, Stralsund, 24.11.1810, k. 17, podp. Adolphe Giese inspektor król. Dokument został uwierzytelniony przez Auguste Mahelin wicekonsula Francji w Stralsundzie.

¹²⁸ BCzart., rkps 5444, s. 247–250: Felicjan Biernacki, list do Adama Jerzego Czartoryskiego, Warszawa 26.01.1811; BCzart., rkps 1758: „Statuty W.X.L”. Na s. 1 jest notatka Felicjana Biernackiego: „Dany w Upsalu 4 Octobra [1810 – JP] –przywieziony do Puław 24 Novembra[a] 1811”.

¹²⁹ BCzart., rkps 1182, s. 229: „Etat des actes rassemblés dans les Archives de Stokholm et regandés come aiant quelque rapport a l’ancienne administration de Pologne”, s. 237–243: „Specyfikacja

Niestety nie zachowały się spisy „rewindykatów”, na niewielu zachowały się noty proveniencyjne ręką samego Biernackiego lub późniejszych opiekunów zbiorów. Ich liczba na pewno jest większa, niżli podawane w literaturze 102 druków i 48 rękopisów¹³⁰, które odnoszą się tylko do zakupów w Uppsali. Łatwiej jest wskazać rękopisy, których większość wpisano zaraz po rękopisach poryckich, choć te darowane ze Sztokholmu wpisano później i już nie w jednym miejscu. Są to przywiezione tomy oprawne, jak luźne listy i dokumenty oprawione w tomy już w Puławach. W załączonym aneksie starano się wskazać „rewindykaty” w zbiorach Biblioteki XX Czartoryskich. Dotąd udało się rozpoznać i połączyć z misją Biernackiego 65 rękopisów, nie licząc przywiezionych kopii z pozostałych w Szwecji oryginałów¹³¹. Już w Puławach zaczęto przygotowywać spisy zawartości poszczególnych tomów, prawdopodobnie chcąc później wpisywać je na wolnych kartach pozostawionych przy oprawie. Niestety nie doszło do tego, zachowały się tylko trzy brudnopisy przygotowanych spisów zawartości rękopisów 1610, 1619 i 1624¹³². O wiele trudniejsze jest zadanie stojące przed badaczem zajmującym się zidentyfikowaniem przywiezionych druków, które uległy rozproszeniu w inwentarzu¹³³.

książek i dokumentów darowanych przez króla szwedzkiego młodemu Ks[ięciu] Ad[amowi Jerzemu] Czartoryskiemu; BCzart., rkps 12156, s. 3–6: „Katalog Biblioteki Upsalskiej”, b.d., s. 11–14: „Specyfikacja nowszych dzieł, które się znajdują w Bibl[iotece] Sztok[h]olmskiej przez [Felicjana] Biernackiego napisana...” – zob. też A. Szulc, R. Wilgosiewicz-Skutecka, *O poznańskich rękopisach i starych drukach w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Uppsali*, „Biblioteka” 2014, nr 18 (27), s. 7–32.

W ostatnich latach powróciła w dyskursie polityków sprawa zwrotu przez Szwecję zrabowanych dzieł. W odpowiedzi na interpelację poselską z 2020 r. znajdujemy stwierdzenie, że Felicjanowi Biernackiemu „udało się odzyskać kilkadziesiąt cennych rękopisów znajdujących się obecnie w zbiorach Muzeum Narodowego w Krakowie – oddział Muzeum Książąt Czartoryskich”. Odzyskano zarówno rękopisy, jak i cenne książki, które obecnie są częścią zbiorów Biblioteki Książąt Czartoryskich – zob. P. Gliński, Odpowiedź na interpelację nr 10334 w sprawie rewindykacji zbiorów polskich archiwów i bibliotek zagrabionych do Szwecji w latach 1655–1660, Warszawa 1.12.2020.

¹³⁰ K. Buczek, *Z przeszłości Biblioteki Muzeum XX. Czartoryskich*, „Przegląd Biblioteczny” 1936, r.10, s. 186.

¹³¹ Przykładem jest BCzart., rkps 1814 I: „Strzelba y wszelaka munitia, która własnym nakładem Jego K. Mci [Zygmunta Augusta] w Wielkim Księstwie Litewskim iest sprawowana [...] poczawschy ab anno [15]51 usque ad annum [1766]”. Na s. 88 jest nota: „Przepisana w Stokholmie dnia 3 września roku 1810 przez Bartł[omieja] Tuszyńskiego”. Z dołączonego opisu Łukasza Gołębiowskiego, na s. 2 czytamy: „Rękopism ten z oryginału w Sztokholmie, pod bytność tam [Felicjana] Biernackiego, przepisany”.

W zbiorach Biblioteki Ordynacji Zamoyskich znajdujemy rkps BOZ 913, zawierający odpisy materiałów historycznych odnoszących się do zakonu templariuszy przywiezione przez Felicjana Biernackiego z archiwum tegoż zakonu w Sztokholmie. Rękopis ten jest wtórnym odpisem o czym świadczy nota na s. 78: „J'ai copié d'après la copie de Biernacki faite a Stockholm le 28 octobre 1810. A. Kr. Klementowice ce 7 mai 1834”.

¹³² BCzart., rkps 12168: „Pulaviana”.

¹³³ Zob. M. Malicki, *Old Polish Books in Swedish Research (A Review of Major Publications on the Subject up to 1939)*, [w:] *Charisteria cracoviensia Universitati Regiae Uppsaliensi quinta*

Podsumowując wszystkie wydatki, w tym kwoty zapłacone za zbiory, w przeliczeniu Książę wydał ok. 30 000 zł¹³⁴. Za zbiory uppsalskie zapłacił 200 dukatów holenderskich złotych, dodatkowe 70 dukatów na kopie oraz 20 dukatów za zbiory z Linköping, a także „podobną kwotę za kopie niektórych historycznych pism w Uppsalu znajdujących się, których oryginałów dostać nie mogłem, ponieważ nie z Polski, ale z Niemiec uwiecznione zostały”¹³⁵. Sam na drogę otrzymał 230 talarów, czyli jak podsumował cały wydatek Księcia na jego podróż wyniósł ponad 520 talarów. Obiecał szczegółowy wykaz wydatków przekazać niezwłocznie mjr. Sebastianowi Orłowskiemu czuwającemu nad finansami Księcia. Z kolei Książę polecił Orłowskiemu by pokrył wszystkie wydatki Biernackiego¹³⁶.

Opuszczając Szwecję, Biernacki został przez zaprzyjaźnionych Szwedów poproszony o wyjaśnienia kilku kwestii, m.in. by sprawdził czy w Polsce są rękopisy dotyczące Szwecji, które mogłyby zainteresować szwedzkich antykwariuszy. Poproszono go o szczegółowy opis materiałów przechowywanych w archiwum miejskim w Olkuszu, a dotyczących przodków rodziny Engeström. Zwrócono się także do niego z prośbą o zbadanie losów rodzin szwedzkich, które przybyły do Polski wraz z Zygmuntem III, np. Bielke, Henning, Posse, Gyldenstjerna¹³⁷. Niestety nic nie wiemy, czy Biernacki zadość uczynił tym prośbom.

Po powrocie Biernackiego podejmowane były dalsze starania o zwrot ze Szwecji wywiezionych tam polskich skarbów. Łukasz Gołębiowski informował Adama Jerzego Czartoryskiego o projekcie misji Tadeusza Bułharyna¹³⁸. „Młody

sacra saecularia celebranti ab Universitate Jagellonica Cracoviensi oblata, Kraków 1979 (Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego DVIII. Prace Historyczne, z. 61), s. 123–154; BPP, rkps 531 t. 3, s. 863–892. Wskazówką w poszukiwaniach może być przygotowany przez F. Biernackiego spis poloników i dzieł Polski dotyczących z Biblioteki w Uppsali, gdzie przy wielu postawił krzyżyk, co oznacza prawdopodobnie, że mogły trafić także do Puław.

¹³⁴ Dukat złoty bity w Księstwie Warszawskim miał równowartość 18 zł, talar srebrny to 6 zł, rubel to ok. 6,7 zł. Najwyżej ceniony był wówczas złoty dukat holenderski, którym zapłacił Książę w Uppsali. By porównać wydaną kwotę pamiętajmy, że za funt (ok. 0,5 kg) chleba płacono 7 gr., roczna pensja nauczyciela wynosiła ok. 200 zł. Zob. I. Ihnatowicz, A. Biernat, *Vademecum do badań nad historią XIX i XX wieku*, Warszawa 2003, s. 89.

¹³⁵ BCzart., rkps 5444, s. 247–250: Felicjan Biernacki, list do Adama Jerzego Czartoryskiego, Warszawa 26.01.1811.

¹³⁶ BCzart., rkps 6065 t. 4, s. 61: Adam Jerzy Czartoryski, list do Felicjana Biernackiego, 14.01.1811.

¹³⁷ BCzart., rkps 5444, s. 307: „Kwestie zadane w Sztok[h]olmie J. P. Biernackiemu”.

¹³⁸ Tadeusz Bułharyn (1789–1859) – literat, dziennikarz, wydawca. W l. 1817–1822 był związany z działającym w Wilnie Towarzystwem Szubrawców. W 1819 r. przeniósł się z Wilna do Petersburga, gdzie aktywnie uczestniczył w życiu kulturalno-literackim. Od 1825 r. Bułharyn z N. I. Grieczem wydawał dziennik „Северная Пчела”, który z czasem stał się najpoczytniejszą gazetą w Rosji. Od 1826 r. współpracował z III Oddziałem Kancelarii Osobistej Cesarza. Po krytyce powstania listopadowego został uznany przez większość za zdrajcę i renegata. Był postacią rozdartą, z jednej strony starał się pomagać Polakom, z drugiej coraz bardziej stawał się moskalo-

nasz rodak, poeta i lubiący historię polską, upewniony od posła Szwedzkiego, że wiele jest pamiątek naszych po różnych domach Szwecji, zamyśla na wiosnę żeglować do tego kraju i szukać skarbów ojczystych. Zachęca mnie, ażebym przejrzawszy to co mamy, do niego się udał, upewniając, że przyjmie chętnie żądania nasze”¹³⁹. Książę w odpowiedzi zainteresował się tymi planami, chciał przygotować instrukcję i opatrzyć go w listy polecające, ale na początek prosił o bliższe dane o samym projektodawcy. Z nieznanых nam powodów nie doszło jednak do tego wyjazdu¹⁴⁰.

Tadeusz Czacki, w dwóch listach skierowanych jednocześnie 28 grudnia 1811 r. do ks. Adama Jerzego Czartoryskiego i Felicjana Biernackiego, ocenił przywiezione przez niego zbiory¹⁴¹. „Są to wielkie skarby, które zebrałeś, a kiedy Puław i Porycka składy będą sobie powierzać kopie, zupełnie będą, ile to być może, materiały do dziejów naszego kraju” pisał do Biernackiego¹⁴². Następnie, odwołując się do niezachowanego do naszych czasów listu Biernackiego wysłanego do niego jeszcze z Linköping, pytał i objaśniał znane mu szczegóły do przywiezionych dzieł. Chwalił go, że nie wszystko kupował, m.in. kopie XI księgi *Historii* Jana Długosza, której jak napisał, oryginał miał

filem, zruszczonym poddanym cara – zob. P. Głuszkowski, *Barwy polskości czyli życie burzliwe Tadeusza Bułharyna*, Kraków 2018.

¹³⁹ BCzart., rkps 5455, s. 333: Łukasz Gołębiowski, list do Adama Jerzego Czartoryskiego, 15.05.1820. O planach Bułharyna poinformował Gołębiowski Zorian Dołęga Chodakowski w liście z Petersburga z 4/16.02.1820 – zob. Z. Dołęga Chodakowski, *O Sławiańszczyźnie przed Chrześcijaństwem oraz inne pisma i listy*, opr. J. Maślanka, Warszawa 1967, s. 293–294. Z dalszej części listu do Księcia Czartoryskiego domniemywać trzeba, że co dziwne, Ł. Gołębiowski nie wiedział o misji F. Biernackiego, wspominał tylko ks. Jana Chrzeciela Albertrandiego. Dzielił się informacjami otrzymanymi od Józefa Sierakowskiego, sekretarza poselstwa polskiego w Szwecji w l. 1789–1792 – „Arenstein kanclerz pouwłaszczył był sobie akta polskie, wywożone z naszego Kraju. Po jego śmierci cały majątek przeszedł na 6 głów, biblioteką i temi zbiorami dzielili się na wagę. Cztery familie mi zacytował, które do tego spadku należały. Brahów co zrobiła fideicommissum w Skosloster, Hornów, Wrangłów i Rudenstolpe, dwóch innych nie pamięta, ale od tamtych można by powziąć wiadomość. Radzi jeszcze przejrzeć dobrze akta publiczne w Uppsalu, w Stångą w kapitule i w Abo w bibliotece, ręcząc, że mnogie korzyści tak w rękopismach, jak i w drukowanych rzadkich dziełach.”

¹⁴⁰ BCzart., rkps 5455, s. 519: Brulion listu Adama Jerzego Czartoryskiego do Łukasza Gołębiowskiego, 21.06.1820 – „Ale mi pierwaj napisz proszę kótoren to jest ten Bułharyn, abyśmy się czasem w jakie płochie i młode nie oddali ręce”. Po latach Bułharyn opublikował w 1838 r., na łamach czasopisma „Северная пчела” (nr 184–186, 202–204), relację z podróży odbytej w tymże 1838 r. Rok później relacja ukazała się w formie książki pt. *Летняя прогулка по Финляндии и Швеции в 1838 году*, ч. 1–2, Санкт-Петербург 1839. Nie miała ona już nic wspólnego z planowanym wyjazdem w 1820 r.

¹⁴¹ BCzart., rkps 6065 t. 4, s. 469–470: Tadeusz Czacki, list do ks. Adama Jerzego Czartoryskiego, Brusilów 26.12.1810; K. Sienkiewicz, *Skarbiec historyi*, s. 175–180 opublikował list, z tej samej daty, Tadeusza Czackiego do Felicjana Biernackiego.

¹⁴² K. Sienkiewicz, *Skarbiec historyi*, s. 175.

w Porycku¹⁴³. Bardzo chwalił przywiezienie z Uppsali fragmentów archiwum kapituły warmińskiej. Zapraszał Biernackiego do Porycka, pisząc, że „teraz złączyć możemy materiały. Bez nich dzieje są romansem. Ułożymy, aby kolekcja Puławska miała wszystkie kopie i wyciągi z Porycka, a nawzajem ja miał z Puław”¹⁴⁴. Na koniec dziękował mu za zakupione dla niego książki. „Bywali Islandczycy u nas, ciekawość jest niezmierna wiedzieć, o pobratymczych im osadach, kiedy wiele praw i zwyczajów wspólnych z nimi mieli nasi przodkowie. To, co raczyłeś dla mnie nabyć jest dobrodziejstwem. Bez pism o starożytnościach szwedzkich, bez pism prawników szwedzkich, nie mogę nic pewnego o analogii praw napisać”¹⁴⁵.

W liście do Księcia, T. Czacki także wskazywał na wielkie skarby złożone w Puławach. Już na początku sugerował Księciu, żeby obie biblioteki wymieniały się kopiami posiadanych cennych zbiorów, ale też wskazywał tych, którzy tego nie chcą czynić. „Ma cokolwiek Ossoliński, lecz podobno i wyciągu, i kopii nie udzieli, a tego co my przyślemy nie użyje”¹⁴⁶. W liście Czacki snuje plan wydania w drukarni Gimnazjum Wołyńskiego w Krzemieńcu najważniejszych dzieł z obu zbiorów. Po pierwsze, z rękopisów poryckich: Kroniki Galla Anonima, autografu XI księgi *Historii* Jana Długosza. Następnie podsuwa myśl by „poznać nasze skarby z temi co je przywiózł Biernacki i za pewne posiadają Puławy, można zacząć [wydawać] chronologiczny wyciąg oryginałów lub współczesnych kopii”¹⁴⁷.

11 lutego 1811 r. „Biernatius Scandinavicus będzie gloriosissime przyjętym” informował z Puław syna ks. Adam Kazimierz Czartoryski¹⁴⁸. Biernacki zajął się ponownie porządkowaniem i katalogowaniem zbiorów, rozpoczynając od, rzecz można, spisu z natury zbiorów. A następnie zaczął przygotowywać alfabetyczny katalog, zaczynając od zbiorów z zakresu filologii klasycznej. Już w lipcu 1811 r. przygotował pierwsze tomy katalogu¹⁴⁹. Karol Buczek pisze, że opieka jego bardzo była potrzebna zbiorom ze względu na zaniedbania poprzedników.

¹⁴³ Po zakupieniu przez ks. Czartoryskiego w 1818 r. od wdowy Barbary z Dembińskich Czackiej zbiorów Biblioteki Poryckiej, autograf ten jest w zbiorach Biblioteki XX Czartoryskich (rkps 1306).

¹⁴⁴ K. Sienkiewicz, *Skarbiec historii*, s. 179.

¹⁴⁵ Ibidem, s. 179–180.

¹⁴⁶ BCzart., rkps 6065 t. 4, s. 469: Tadeusz Czacki, list do ks. Adama Jerzego Czartoryskiego, Brusilów 26.12.1810.

¹⁴⁷ Ibidem s. 469–470.

¹⁴⁸ BCzart., rkps 6286, s. 2: Adam Kazimierz Czartoryski, list do syna Adama Jerzego Czartoryskiego, Puławy 11.02.1811.

¹⁴⁹ BCzart., rkps 6242, s. 162: Sebastian Orłowski, list do Adama Kazimierza Czartoryskiego, Góra 7.07.1811 – „Oddał je Biernacki Ks. Adamowi [Jerzemu Czartoryskiemu] któren z niego był kontent. Mówił mi, że wiele już znalazł dzieł niekompletnych i w których środkowych tomów brakuje. Może je później znajdzie w innym miejscu”.

Zacytował słowa Leona Dembowskiego, że wyglądały one jak „las, dziewicza gęstwina brazylijska, w której błdzić się musiało, bo nie było przewodnika”¹⁵⁰. Sebastian Orłowski wprost do Adama Kazimierza Czartoryskiego napisał, że Biernacki „zebrał już niemało dowodów niewątpliwych jak lekko i niedbale poprzednicy jego koło swej roboty chodzili”¹⁵¹. Za winowajców takiego stanu rzeczy uważał też domowników i gości puławskich, którzy wypożyczali książki bez rewersu, często nie zwracając tych tomów. Biernackiego chwalił w przesyłanych listach Adam Kazimierz Czartoryski „Zewsząd dochodzą mnie wieści przyjemne o sposobie umiejętnym i szybkim [...], w którym do porządku przyprowadzasz bibliotekę naszą [...]. Dokonasz to dzieło, które trzej bibliotekarze w przeciągu lat kilkunastu ukończyć nie potrafili”¹⁵². Cenił go i w następnych latach: „nie wątpię, że będąc Biblioteka P[uławska] pod takim światłym i dokładnym dozorem, bezpieczną jest zupełnie”¹⁵³. Biernacki, zapraszany do Sieniawy w grudniu 1811, wzbraniał się przed wyjazdem. Według Sebastiana Orłowskiego uważał, że potrzebuje jeszcze trochę czasu, żeby uporządkować bibliotekę w Puławach. Bał się, że w czasie jego nieobecności zawistni ludzie cały porządek i cały układ jaki zrobił, mogą mu pomieszać. Z kolei Orłowski uznał, że „dla zdrowia jego byłoby rzeczą bardzo pomocną oderwać się od tej pracy, przejechać się i rozerwać się”. Po długiej namowach Biernacki zgodził się na wyjazd na trzy-cztery tygodnie z zastrzeżeniem, że klucze do biblioteki zdeponuje u S. Orłowskiego i nikt nie będzie mógł wejść do Biblioteki. „Opieczętuujemy zaś wszystkie drzwi i jeden tylko wchod zostawimy”¹⁵⁴. Widać było już pierwsze oznaki choroby, która, niestety, zacznie coraz bardziej odciskać swoje piętno na Biernackim.

Wydaje się, że mimo zaproszeń nie dotarł jednak do Sieniawy, bo w lutym 1812 r. Adam Kazimierz Czartoryski ponowił zaproszenie do Sieniawy, aby „mu ustnie podziękować za jego gorliwość i tak trudną już dokonaną pracę”¹⁵⁵. W listach S. Orłowskiego także czytamy, że Biernacki od rana do wieczora siedzi w Bibliotece. „Wszędzie go chwalili; to mi człowiek, który prawie nic nie po-

¹⁵⁰ L. Dembowski, *Moje wspomnienia*, t. 1, Petersburg 1898, s. 142; K. Buczek, *Z przeszłości Biblioteki ...*, s. 186.

¹⁵¹ BCzart., rkps 6242, s. 143: Sebastian Orłowski, list do Adama Kazimierza Czartoryskiego, Puławy 30.06.1811.

¹⁵² BCzart., rkps 6065 t. 1, s. 9–11: Adam Kazimierz Czartoryski, list do Felicjana Biernackiego, Łańcut 1.08.1811. We wcześniejszym liście z Sieniawy z 22.06.1811 prosił syna Adama Jerzego Czartoryskiego: „P. Adamie kochany serdecznie on dit que Biernacki fait merveille, daj mu dobre słowo ode mnie”. (BCzart., rkps 6286, s. 11.).

¹⁵³ BCzart., rkps 6065 t. 2, k. 34: Adam Kazimierz Czartoryski, list do Felicjana Biernackiego, 9.09.1813.

¹⁵⁴ BCzart., rkps 6242, s. 281–282: Sebastian Orłowski, list do Adama Kazimierza Czartoryskiego, Puławy 2.12.1811.

¹⁵⁵ BCzart., rkps 6065 t. 4, s. 79–80: Adam Jerzy Czartoryski, list do Felicjana Biernackiego, Sieniawa 24.02.1812.

trzeba i sam wszystko chce robić”¹⁵⁶. Chwalił go ponownie Czacki, a przy okazji i Puławy: „winszując sławy, której nabyłeś i którą pomnażaj w znajdowaniu skarbów, które podziwiając i uczyć będą. Nie zazdroszczając tego szczęścia, bo na nie zasłużyłeś, bo warte są Puławy, aby miały pierwszeństwo nad nami i nad naszymi składami. O gdybym mógł przyjechać, widzieć, pomówić, opisać co macie. Wspólne uwagi przyniosłyby jedynie korzyści”¹⁵⁷. Nadal zapraszał go do odwiedzenia Porycka¹⁵⁸. Widać Biernackiemu nie spieszyło się z podróżą także i na Wołyń.

21 sierpnia 1811 r. wysłał Biernacki do Jana Nepomucena Orłowskiego przygotowany wcześniej memoriał o stanie biblioteki. Był w nim zaniepokojony złym stanem pomieszczeń, w których przechowywano zbiory. Zwracał też uwagę na problem dubletów, ale przede wszystkim na wydawnictwa cykliczne, których brakowało niektórych numerów. Wnioskował by można się zwracać do samych wydawców w celu uzupełnienie zbiorów. Postulował także akcje poszukiwania zaginionych lub brakujących tomów w innych posiadłościach Czartoryskich. Pisał „biblioteka szkodowała dużo raz jeszcze przez niedokładność i niedbałość tych co odbierali książki przychodzące od księgarzy, powtóre przez nienależyte obejście się z nimi i zachowanie”, kończąc: „zachowanie tedy takiego zbioru jedynego w Kraju, musi interesować każdego co ma cokolwiek poznania i czucia”. Ustosunkowując się do tego memoriału, Adam Kazimierz Czartoryski 2 września 1811 r. napisał: „Spodziewam się, że zupełnie rząd na Biblioteką zechce odtąd objąć P. Biernacki”¹⁵⁹.

Jednak z czasem symptomy choroby nasiliły się, miała ona coraz większy wpływ na jego zachowanie. Nie wpuszczał do pomieszczeń bibliotecznych osób z otoczenia Księcia, które wcześniej z nim tego nie uzgodniły, nie zgadzał się

¹⁵⁶ BCzart., rkps 6242, s. 128: Sebastian Orłowski, list do Adama Kazimierza Czartoryskiego, Puławy 19.06.1811; ibidem, s. 143 – w następnym liście z 30.06. donosił, że Biernacki ciągle pracuje. „Tyle tylko odpoczywa, ile mu trzeba czasu, aby zjeść, przespąć się lub z Adamem [Jerzym Czartoryskim] popracować”; ibidem, s. 235 – w liście z 13.08.1811 pisał „Ciągle i pracowicie wszystko robi. Choć nie jestem literatem, ale muszę często do biblioteki zaglądać i poznawać błędy jakie on w tym znajduje.”

¹⁵⁷ BCzart., rkps 6065 t. 2, s. 26: Tadeusz Czacki, list do Felicjana Biernackiego, Poryck 15/24.04.1811.

¹⁵⁸ BCzart., rkps 6065 t. 2, s. 24: Tadeusz Czacki, list do Felicjana Biernackiego, Krzemieniec 9.03.1811. W liście z tego samego dnia napisanego do Adama Jerzego Czartoryskiego przeczytać możemy, że „Oczekuję z upragnieniem Biernackiego. Przybycie jego będzie dla mnie miłe. Porównamy zbiory, kopiami niech się podwajają. Pamiętki zachować je i użyć, gdy należy” (BCzart., rkps 6387, s. 373, Tadeusz Czacki, list do Adama Jerzego Czartoryskiego, Krzemieniec 9.03.1811).

¹⁵⁹ BCzart., rkps 6065 t. 1, s. 17–18. To samo napisał Książę do Sebastiana Orłowskiego – „Do P. Biernackiego nie piszę, żeby go nie trudzić odpisem, ale pracowitych jego starań użyteczność cenić umiem. Spodziewam się, że zechce przyjąć na siebie całkowity dozór i dyrekcję Biblioteki naszej. Obliguję, aby *devoto famineo sexui* jak najmniej książek pozwałaf” (ibidem, s. 23–24: „Pro memoria”)

zmiany, nawet potrzebne. S. Orłowski zanotował, że w sierpniu 1811 r.: „nie mało pracy użyłem nim nakłoniłem P. Biernackiego, aby pozwolił piec przestać w ostatnim gabinecie W. Ks. M., gdzie już wszystko ułożone. Nareszcie pozwolił. Sam sobie wybrał ludzi, których użył do przenoszenia kosztowniejszych edycji, osobliwie, gdzie kopersztychy się znajdują [...] okryć je kazał drylichem we dwoje. A malarzom, a raczej zdunom zapowiedział, iż wtenczas będzie im wolno robić, kiedy on obok w drugim pokoju będzie przytomnym”¹⁶⁰.

W l. 1811–1812 Czartoryscy zorganizowali poszukiwania w klasztorach małopolskich, u benedyktynów na św. Krzyżu, ale i nie umknęły ich oczom klasztory wokół Wilna. Dzieła trafiały zarówno do Sieniawy, dokąd przeniósł się prawie na stałe Adam Kazimierz Czartoryski, jak i do Puław, którymi od 1812 r. opiekował się Adam Jerzy Czartoryski. Kontynuował on dzieło rodziców, zamierzał w Puławach stworzyć warsztat naukowy do badań nad historią i literaturą polską¹⁶¹. Służyć temu miały zakupy i akcje wypisów finansowane przez Czartoryskiego. W 1811 r. zakupił część, przede wszystkim polonica, księgozbioru po zmarłym byłym pośle saskim w Rosji Johannie Georgu Einsiedelu¹⁶². Sam Książę Adam Jerzy Czartoryski prowadził korespondencje ze znanymi bibliotekarzami, a także w czasie podróży spotykał się z nimi. Będąc w Paryżu spotkał się m.in. z Loui-sem Mathieu Langlès konserwatorem zbiorów orientalnych w Bibliotece Narodowej¹⁶³. Również w te prace zaangażowany był Felicjan Biernacki.

5 kwietnia 1812 r., w uznaniu zasług w odzyskaniu zbiorów polskich ze Szwecji, Biernacki został członkiem przybranym Towarzystwa Przyjaciół Nauk

¹⁶⁰ BCzart., rkps 6242, s. 259: Sebastian Orłowski, list do Adama Kazimierza Czartoryskiego, Puławy 21.08.1811.

¹⁶¹ BCzart., rkps 6065 t. 1, s. 177–178: Stanisław Boczkowski, list do Felicjana Biernackiego, 27.01.1812. Informuje o nadejściu próbki papieru potrzebnego do przepisania na czysto przygotowywanych katalogów bibliotecznych – „Niepotrzebnie chcesz Pan zaraz próbkę zwracać, gdy to jest potrzebą Mego dobrego Pana, chyba że już Książę Ojciec swemu starszemu synowi tę bibliotekę darował”.

¹⁶² Johann Georg von Einsiedel (1730–1811) – syn marszałka dworu saskiego Johanna Georga i Ewy Charlotty z Flemmingów von Einsiedel; w l. 1748–1762 był posłem saskim w Petersburgu, w 1763 posłem w Londynie; w l. 1763–1766 ministrem wojny i spraw wewnętrznych Saksonii. Wycofał się z życia politycznego i zajął się zarządzaniem swoimi dobrami na Łużycach. W Reibersdorf (ob. Rybarzowice) koło Bogatyni (obecnie nieistniejące, zajęte przez odkrywkę kopalni węgla brunatnego) założył wspaniałą bibliotekę. Po jego śmierci dobra i zbiory odziedziczył Georg von Einsiedel (1767–1840) – ambasador saski na dworze francuskim i rosyjskim. Pozostająca w rękach spadkobierców część księgozbioru ostatecznie została sprzedana dopiero w 1928 r. na aukcji Bernhard-Liebisch-Antiquariats-und Sortimentsbuchhandlung, zob. *Katalog der Schlossbibliothek der Grafen von Einsiedel auf Reibersdorf: Versteigerung in Leipzig, Dienstag, den 16. Oktober und folgende Tage*, Leipzig 1928.

¹⁶³ BCzart., rkps 5477, k. 266, 269, 297: Louis Mathieu Langlès, trzy listy do Adama Jerzego Czartoryskiego, 1820–1821; Louis-Mathieu Langlès (1763–1824) – językoznawca, bibliotekarz i orientalista.

w Warszawie¹⁶⁴. Jego zainteresowania dotyczyły nie tylko historii i szeroko pojętej humanistyki, ale też i nauk przyrodniczych¹⁶⁵. 4 czerwca 1815 r. Samuel Bogumił Linde przedstawił na posiedzeniu Działu Nauk tegoż Towarzystwa swe uwagi do nadesłanego przez Felicjana Biernackiego katalogu rękopisów sprowadzonych do Puław ze Szwecji¹⁶⁶. Niestety, katalog ów nie zachował się do naszych czasów.

Poczuwając się do opieki nad zbiorami, zawsze uważał za swój obowiązek powrót do Puław. „Nie wyjeżdżam do Warszawy, bo nie widzę przy kim bym mógł dozór Biblioteki zostawić. Jaś Goltz¹⁶⁷, który mnie parę razy wyręczał, wyjechał wczoraj do Warszawy. najpierwszym moim obowiązkiem jest dozór tej biblioteki, która liczniejsza jest daleko niżesmy mieli, droga niezmiernie dla szacownych i kosztownych dzieł i dlatego że jedyna w naszym kraju”¹⁶⁸.

Chronił zbiory przed grabieżą w czasie walk lub w czasie przejścia wojska. W listopadzie 1811 r., w obawie przed nadciągającą wojną, a pamiętając doświadczenia z czasów insurekcji kościuszkowskiej, polecono Biernackiemu zapakować najcenniejsze zbiory z biblioteki, tak jak nakazano to zrobić ze zbiorami z Domku Gotyckiego i Świątyni Sybilli. „Cenniejsze edycje i manuskrypta i to

¹⁶⁴ BCzart., rkps 6064, k. 18–19: Towarzystwo Królewskie Warszawskie Przyjaciół Nauk, Zawiadomienie Felicjana Biernackiego o wybraniu go na członka przybranego, Warszawa 7.04.1812, podp.: Stanisław Staszic prezes, Ludwik Osiński sekr., odcisnięta pieczęć lakowa, dopisek Ludwika Osińskiego; A. Kulecka, M. Osiecka, D. Zamojska, „*ktożzy nauki, cnotę, Ojczyznę kochają*” *Znani i nieznanzi członkowie Towarzystwa Królewskiego Warszawskiego Przyjaciół Nauk. W dwusetną rocznicę powstania Towarzystwa*, Warszawa 2000, s. 114.

¹⁶⁵ J. Kaliszuk, S. Szyller, *Zbiór rękopisów Biblioteki Towarzystwa Warszawskiego Przyjaciół Nauk w świetle inwentarza z 1827 r.*, „*Analecta. Studia i Materiały z Dziejów Nauki*” 2022, r. 31, z. 2, s. 79.

¹⁶⁶ Ptaszyk M., *Kalendarz życia i twórczości Samuela Bogumiła Lindego*, Wrocław 1992, s. 117; A. Kraushar, *Towarzystwo Warszawskie Przyjaciół Nauk 1800–1832. Monografia historyczna osnuta na źródłach archiwalnych*, ks. 2, t. 2: *Czasy Księstwa Warszawskiego 1807–1815*, Warszawa 1902, s. 125. Linde zasugerował, żeby wzorem dzieła *Codex diplomaticus Regni Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae* Macieja Dogiela przygotować *Repertorium Historii Polski*. Do przygotowania jego proponował zatrudnić członków Towarzystwa, co ciekawe wybranych na tym samym posiedzeniu w 1812 r.: Ernsta Abrahama Henniga dyrektora Tajnego Pruskiego Archiwum Państwowego w Królewcu i Felicjana Biernackiego. Linde nie wiedział, że Hennig zmarł 23.05.1815 r. – zob. S. Janicka, *Ernst Abraham Hennig archiwista królewski (1771–1815)*, „*Nadwarciański Rocznik Historyczno-Archiwalny*” 1999, t. 2, nr 6, s. 105–107.

¹⁶⁷ Jan Goltz (1781–1864) – syn także lekarza na służbie Czartoryskich Karola Bogumiła i Joanny z domu Lemoigne Goltzów; praktykował w Korcu, Puławach, a od 1812 przeniósł się na stałe do Sieniawy.

¹⁶⁸ BCzart., rkps 6065 t. 1, s. 239: Brulion listu Felicjana Biernackiego do Feliksa Bernatowicza, Puławy 29.06.1812. Wcześniej także ks. Adam Jerzy Czartoryski wskazywał Jana Goltza jako zastępcę Biernackiego – „Podczas zaś tej niebytności rozumiem, że Janowi Goltzowi najlepiej klucze i dozór codzienny zostawić. M[ajor] Orłowski zbyt roztrzępany i w Górze mieszkający mnie by tego dopilnował” zob. BCzart., rkps 6065 t. 4, s. 79–80: Adam Jerzy Czartoryski, list do Felicjana Biernackiego, Sieniawa 24.02.1812.

wszystko co warte jest, od wszelkiego niebezpieczeństwa usunąć, zapakować należy. Nie wiem wiele to pak uczyni. Najpewniej byłoby to można tu do Galicji przetransportować. Lecz jeśli ilość pak i zbyt niedostateczne sposoby kołowego przewozu całkowitego transportu nie dozwolą, należało by z tychże pak wybrać co jest najdroższego dla przesłania tutaj, resztę zaś złożyć w miejscu jakim pewnym, czy w Puławach samych czy w bliskim klasztorze. [...] Lecz do wysłania pak z Puław dopiero wtedy przystąpisz, kiedy mój brat doniesie, że wiadomości o wojnie nie są płonne... Manuskrypta szwedzkie powinny mieć preferencje do wysłania. Pakowanie powinno się czynić bez hałasu¹⁶⁹. Zapakowano 16 pak, z czego 10 pierwszych wysłano 18 lutego 1812 r. do Sieniawy, a ostatnie 2 maja 1812 r.¹⁷⁰ Spisy wszystkich pak pokazują, że Biernacki sumiennie wykonał polecenia Księcia¹⁷¹. Jednocześnie, już na miejscu w Sieniawie z pomocą Bazarzkiego i doktora Karola Khittla przysposobiono piwnice, odgruzowano je i przygotowano do przechowywania przywiezionych pak¹⁷². W Puławach pozostało 1629 tomów „z dzieł trudniejszych do nabycia i droższych”, które zostały ukryte, a opiekę nad nimi powierzono Franciszkowi Gniewkowskiemu i staremu froterowi Michałowi¹⁷³. W Puławach pozostały katalogi i spisany przez Felicjana Biernackiego „Regestr wszystkich dzieł”. Księżna Izabela z Flemmingów Czartoryska, przebywająca w Puławach, w liście do Ludwika Kropińskiego, który ją zawiadamiał o możliwości nadejścia wojsk rosyjskich, informowała, że „wczoraj powydobywałam te graty com tu pochowała i z najlepszą fantazją pokoje postroiła, po tym usiadłszy w gabineciku, kawę smacznie piłam. Kiedy listy z Warszawy przyszły, surpryzka niegodziwa, ale jeszcze nic nie chowam, czekam co się dalej dzieć będzie¹⁷⁴. W listopadzie, w obawie przed ewentualnymi walkami, Księżna wraz z mężem przeniosła się do Sieniawy. „Zła i smutna jestem. Atmosfera tutaj tak ciemna, że ja nic koła siebie poznać nie mogę, a kiedy nic ja nie widzę co

¹⁶⁹ BCzart.rkps 6065 t. 4, s. 65: Adam Jerzy Czartoryski, list do Felicjana Biernackiego, Sieniawa 10.11.1811. Pisał też, że „pakowanie powinno się czynić bez hałasu”.

¹⁷⁰ BPP, rkps 531 t. 3, s. 369–400: Specyfikacja rękopisów i książek wysłanych z Puław do Sieniawy. Felicjan Biernacki szczegółowo opisał zawartość każdej z pak. W pierwszej pacie zapakował większość przywiezionych ze Szwecji rękopisów i książek.

¹⁷¹ BCzart., rkps 5476, k. 468: Felicjan Biernacki, list do Adama Jerzego Czartoryskiego, Puławy 21.05.1812 – „Sekret o lochu powierzyłem dopiero wtedy kiedym widział, że go utaić nie potrafię. P. Major [Sebastian Orłowski] musiał mieć doniesienie, że w Bibliotece jakaś szczególniejsza robota przedsięwzięta była, gdyż wszystkie wejścia do niej były zamknięte. Postrzegłem u drzwi obserwatorów, wolałem za tem od razu temu donieść który ma rząd całego domu i reszty ciekawych się pozbyć”.

¹⁷² BPP, rkps 531 t. 3, s. 401. Karol Khittel (1758–1817) – lekarz Czartoryskich.

¹⁷³ BPP, rkps 531 t. 3, s. 365–368: Felicjan Biernacki, „Pro memoria względem Biblioteki Puławskiej” – „zmieściło by się tam i więcej, ale bałem się obciążać słabe podłogi, która już około 80 cetnarów dźwiga”.

¹⁷⁴ BCzart., rkps 6106 t. 1, s. 15: Izabela z Flemmingów Czartoryska, list do Ludwika Kropińskiego, Puławy 10.08.1812.

mnie otacza, to się boję¹⁷⁵. W następnych miesiącach kilkakrotnie jeszcze jeździła między Puławami i Sieniawą, by ostatecznie „zupełnie do Puław przenieść się na wiosnę”. Księżna powróciła do Puław w połowie maja 1813 r.¹⁷⁶ Biernacki był bardziej ostrożny: „te kosztowne zbiory, które WKXM dozorowi mojemu powierzyć raczyłeś, znalazły się, gdym się teraz do nich dobrał, nadspodziewanie bez najmniejszego uszkodzenia i w najlepszym stanie. Zostawię je zatem w tych samych bezpiecznych schronieniach, które były dotąd¹⁷⁷. Po minięciu obaw przed wojną i zniszczeniu Puław, zbiory powróciły i z powrotem zostały udostępnione: „Biblioteka tutejsza WKsM już jest ułożona i w porządku prawie zupełnie tym samym co przed tym. Rękopsima tylko, słowniki i gramatyki, sztuki dramatyczne, co dotąd znajdowały się w kilku salach, są teraz zebrane i ustawione każde w swojej szafie. Mimo dwóch lat ścisłego zamknięcia, żadne znaczne dzieło nie poniosło uszkodzenia¹⁷⁸. W swoich pamiętnikach ks. Adam Jerzy Czartoryski odnotował, że 30 sierpnia 1813 r., zaraz po przyjeździe, Biernacki „swoje roboty zaczyna od zamurowań. Nic się tam wilgocią nie popsulo¹⁷⁹”.

O poszukiwaniach w bibliotekach nie zapominał także wtedy, gdy był wysyłany przez ks. Czartoryskiego w innym charakterze. Jadąc do Petersburga by reprezentować księcia w sprawach majątkowych i finansowych, poprosił Księcia o list polecający do ministra Oświecenia o możliwość poszukiwań w bibliotekach¹⁸⁰. Pomysł wysłania tajnego emisariusza do Anglii zrodził się w lipcu 1813 r. Biernacki, mówiący biegle po angielsku, towarzyszący Księciu w czasie rozmów

¹⁷⁵ BCzart., rkps 6106 t. 1, s. 17: Izabela z Flemmingów Czartoryska, list do Ludwika Kropińskiego, Sieniawa 11.1812. W następnym liście z 23.11. zaniepokojona pisała: „Znowu koło Zamościa Kozacy się kręcą. W Międzyrzeczu rabują, koło Białej, Brześcia toż samo. Zmłujcie się, żeby już tego przekłętę Czyczakowa [admiral Paweł W. Cziczagow] lichu wzięło” (ibidem, s. 20).

¹⁷⁶ BCzart., rkps 6106 t. 1, s. 22: Izabela z Flemmingów Czartoryska, list do Ludwika Kropińskiego, Sieniawa 30.04.1813.

¹⁷⁷ BCzart., rkps 6065 t. 3, s. 17: Felicjan Biernacki, list do Adama Jerzego Czartoryskiego, Puławy 2.09.1813.

¹⁷⁸ BCzart., rkps 6065 t. 3, s. 27: Felicjan Biernacki, list do Adama Jerzego Czartoryskiego, Puławy 14.11.1813. W liście z Warszawy datowanym na 10.12.1814 r. donosił: „W bibliotece Puławskiej nie zepsuło się nic nad te książki o których zaraz z początku WKsM doniosłem, to jest kilka tomów z pośledniejszych edycji Woltera, Rousseau i Diderota, a jeden Dorata. Lepsze edycje tych dzieł są w całości. Gdybym był mniej wiernym sługą WKsM, a lepszym dworakiem, mógłbym być tę przypadkową szkodę zupełnie zataić.” (ibidem, s. 35).

¹⁷⁹ *Dziennik Adama Jerzego Czartoryskiego 1813–1817*, opr. i wstępem opatrzyła M. Karpińska przy współpracy J. Pezdy, Warszawa 2016 s. 244.

¹⁸⁰ BCzart., rkps 6065 t. 4, s. 197, 201–204: Adam Jerzy Czartoryski, listy do min. Oświecenia Aleksieja K. Razumowskiego. Lwów 7.02.1813, Krzemieniec 13.02.1813; BCzart., rkps 11279: Brulion plenipotencji Adama Jerzego Czartoryskiego dla Felicjana Biernackiego, żeby „w imieniu moim pieniądze mi z jakiegokolwiek źródła należące odbierał i ode mnie należące oddawał, rachunki bieżące ukończył... zeznawał na sejmowych procesach, to wszystko czynił cokolwiek ja bym zczyńić mógł”.

w Reichenbach, był chętny do podjęcia takiej misji¹⁸¹. Książę zdecydował się, że w czasie jego nieobecności zastępował go będzie jako bibliotekarz Antoni Hoffman, które już wcześniej go zastępował¹⁸². Mimo politycznego charakteru wyprawy, Biernackiemu udało się także nie zapominać o sprawach bibliotecznych. 11 września 1813 r. Biernacki opuścił Puławy, 17 września wyjechał z Warszawy i udał się do Królewca, gdzie stanął 20 września¹⁸³. Zatrzymał się u Ignatiusa Bocka, z którym zwiedził archiwum i królewieckie biblioteki¹⁸⁴. Odwiedził także przyjaciół Kanta: Ludwiga Borowskiego, Ernsta Friedricha Wrede i Adama Christiana Gaspari'ego¹⁸⁵. 22 września przyjechał do Piławy, by nazajutrz wypłynąć na okręcie „Commonwealth” pod dowództwem kap. Hesketha¹⁸⁶ i dopłynąć do Karlskrony w sobotę, 28 września, po podróży w sztormowej pogodzie. Biernacki zapamiętał, że „wiedząc, że zguby ująć nie można i ratunku nie masz, zacząłem uważać jakim sposobem okręt ginie”¹⁸⁷. Stamtąd powozem po pięciu dniach dojechał do Göteborga 4 października, strawionego w dużej części przez pożar. Wynajął stancję „w domu, który na połowę zgorzał, bez żadnego okna całego, bez mebli, pełno za to wody i dymu”¹⁸⁸. Będąc ponownie na terytorium Szwecji,

¹⁸¹ *Dziennik Adama Jerzego Czartoryskiego*, s. 185–239. Pod datą 17.07. Czartoryski zanotował: „Myśl Biernackiego, żeby jechać do Londynu, może by się udało mocję o Polsce wyjednać”, a 28.07. pisze „Do Anglii pismo gotuję” (s. 227). Zachowały się uwagi i notaty ks. Adama Jerzego Czartoryskiego, przygotowane dla F. Biernackiego przed jego wyjazdem – zob. BCzart., rkps 5239, s. 93–192.

¹⁸² Antoni Hoffman (1764–1816) – oficjalista Czartoryskich, architekt, poeta, dramatopisarz. Nobilitowany w 1791 r., brał udział w wojnie polsko-rosyjskiej 1792; w czasie powstania 1794 r. awansował w trakcie działań na kapitana artylerii; po 1794 r. osiadł w Puławach; od końca XVIII w. zarządzał pałacową fabryką świec, zapewne do czasu przejścia w stan spoczynku w 1813 r. W 1810 r. zastąpił Joachima Hempla na stanowisku architekta Czartoryskich – zob. H. Mącznik, *Puławski słownik*, s. 171–172.

¹⁸³ BCzart., rkps 6064 t. 1, s. 65–66: Spisy rzeczy i książek pozostawionych ojcu przez Felicjana Biernackiego przed wyjazdem, 17.09.1813; *Dziennik Adama Jerzego Czartoryskiego 1813–1817...* s. 249.

¹⁸⁴ Ignatius Friedrich Raphael Bock (1779–1837) – ks., wikariusz we Fromborku, od 1810 bibliotekarz w Królewcu.

¹⁸⁵ BPP, rkps 438: F. Biernacki, Opis podróży do Szwecji w 1810–1813, s. 596–597. Ludwig Ernst von Borowski (1740–1831) – bp ewangelicki, uczeń, a później biograf Kanta; Ernst Friedrich Wrede (1766–1826) – teolog protestancki, przyrodnik, matematyk, współtwórca aktualizmu; Adam Christian Gaspari (1752–1830) – geograf.

¹⁸⁶ BPP, rkps 438: Felicjan Biernacki, Opis podróży do Szwecji w 1810–1813, s. 597 – „cały ładunek tego okręciku był 160 łasztów zboża i trzy pakiety listów, ekwipaż 4 ludzi, kapitan, sterman, cieśla i kucharz; i dwóch chłopców od 12 i 16 lat, niezdatnych do roboty na morzu”.

¹⁸⁷ BPP, rkps 438: Felicjan Biernacki, Opis podróży do Szwecji w 1810–1813, s. 598; BCzart., rkps 6064 t. 1, k. 19: Przepustka dla Felicjana Biernackiego na przejazd z Göteborga do Anglii, Karlskrona 27.09.1813, podp.: Johann Jacob Kleman, M. Tollen, odcisnięte dwie pieczęcie lakowe; dołączone dwa potwierdzenia opłat skarbowych, k. 20–21, na odwrocie noty kontroli granicznych w Göteborgu z 2–4.10.1813 r.

¹⁸⁸ BCzart., rkps 3430: Felicjan Biernacki, Pamiętniki z podróży przez Królewiec, Karlskroną i Göteborg do Anglii i pobytu tam r. 1813–1814, s. 16.

był jednak zbyt krótko, by móc ponownie pomyśleć o dalszych poszukiwaniach zaginionych ksiąg i rękopisów. Opuścił ją 6 października na pokładzie statku „Packet Lark”, by 18 października dopłynąć do Harwich, podając się za kupca. Przebywając w Londynie do wiosny 1814 r. polityków nie zjednał, ale za to wskazywał w przesyłanych listach i relacjach wzrost poparcia społeczeństwa dla polskich postulatów¹⁸⁹. Wyspy Brytyjskie opuścił w początkach kwietnia, przez Göteborg, Królewiec, Nidzicę, 11 maja 1814 r. przekroczył granicę w Mławie¹⁹⁰. Na wieść o powrocie radości nie krył Adam Kazimierz Czartoryski: „po rozeszłej się (pod pozorem podobieństwa) bolesnej wieści o przypadku, który Cię miał spotkać na morzu płynąc z Rygi do Królewca, mój kochany Biernacki, oplakałem szczerze tak czynnie dobrego szacownego przyjaciela, niespodziewanie nadeszła pewność o powrocie Twoim niezmiernie mnie uradowała”¹⁹¹.

Powrócił do Puław i ponownie zajmował się sprawami bibliotecznymi. Niestety, nabrzmiewać zaczęły konflikty, jak i pojawiać dziwne zachowania Biernackiego, które powodowały irytację Księcia. Do rozstaniaomal nie doszło dużo wcześniej, bo w kwietniu 1812 r. „ani zgadnąć, ani domyśleć się nawet nie mogę, dlaczego tak niespodziewanie i raptownie życzysz teraz sobie oddalić się z Domu naszego. Prawda, że przez lata bawienia swego przy mnie, już kilka razy podobne życzenia i dla powodów w podobnym sposobie tłumaczonych, powtarzałeś”¹⁹². Biernacki szybko jednak zmienił decyzję i pozostał w Puławach. Książę, zadowolony z jego pracy, coraz częściej powierzał mu obowiązki związane ze sprawami finansowymi, zarządem majątkami, a także dworem. W 1815 r. szukano osoby, która mogłaby wspomóc, a może i zastąpić Biernackiego, którego Adam Jerzy Czartoryski potrzebował w Warszawie jako sekretarza i zarządcę interesów. W liście do Ludwika Kropińskiego Książę pisał: „Biernacki tu jest przy mnie i potrzebny mi. Lecz tymczasem, w Puławach nikogo przy bibliotece nie masz. Czy nie masz kogo co by się tam mógł zdać, żeby zastępować Biernackiego? Mógłby przy tem być przy Sybilli. Czy by Gołębiowski nie chciał tego podjąć; może zastępować tylko nie będzie chciał,

¹⁸⁹ E. Wawrzukowicz, *Misja polityczna*, s. 417–446; B. E. Vick, *The Congress of Vienna. Power and Politics After Napoleon*, Cambridge Mass. 2014, s. 295.

¹⁹⁰ BCzart., rkps 6064, k. 22: Gothard Maurice de Rehausen poseł szwedzki w Wielkiej Brytanii, Przepustka (*laisser passer*) dla Felicjana Biernackiego na przejazd z Gothenbourga [Göteborg] przez Karlskronę do Torunia, Londyn 26.03.1814, podp.: G. M. de Rehausen, J. Engström; na odwrocie nota kontroli granicznej w Göteborgu z 20 IV; ibidem, k. 23: Robert Stewart Castlereagh min. spraw zagr. Wielkiej Brytanii, Przepustka (*laisser passer*) dla Felicjana Biernackiego na przejazd z Londynu przez Göteborg do Polski, Londyn 30.03.1814, podp.: R. Castlereagh; na odwrocie noty kontroli granicznych.

¹⁹¹ BCzart., rkps 6065 t. 2, s. 37: Czartoryski Adam Kazimierz, list do Felicjana Biernackiego, Sieniawa 21.05.1814.

¹⁹² BCzart., rkps 6065 t. 4 s. 83–84: Adam Jerzy Czartoryski, list do Felicjana Biernackiego, 26.04.1812 – „Zjadłszy tyle razem chleba i soli trzeba się też nareszcie poznać [...]. Obiecałem, że żadnych plotek słuchać nie będę, tej obietnicy święcie dotrzymałem”.

ale rzecz mogłaby się ułożyć w sposób wszelkim stronom dogadzający. Nareszcie czy nie napadniesz na człowieka zdatnego mniejszego kalibru¹⁹³. Rozwijająca się nieuleczalna choroba Biernackiego spowodowała, że zaczęto ponownie szukać w 1816 r. pomocnika bibliotekarza do Puław, by wesprzeć Felicjana Biernackiego, a także następcy do zajmowania się sprawami finansowymi. W tej sprawie pisał do Jana Śniadeckiego zarówno ks. Adam Jerzy, jak i sam Biernacki¹⁹⁴. Czartoryski zanotował w listopadzie 1816 r.: „historia z Biernackim. Mamy się rozstać, dałem mu pensję i mogę swobodnie z nim czynić, i nie dać się więcej nudzić i męczyć¹⁹⁵. Pomimo tych zawirowań, Czartoryski nadal wysoko cenił Biernackiego: „chcę zabrać do siebie Biernackiego, bo jest dobry we wszystkim, więc pojedzie, chyba że mu jaki szus przyjdzie do których jest skłonny¹⁹⁶”.

W burzliwym dla Księcia 1817 roku, Biernacki był obecny wiosną i jesienią przy Czartoryskim w czasie pojedynków z gen. Ludwikiem Pacem, a później „przygotowywał wyjaśnienia do prasy zagranicznej i polskiej”. Towarzyszył Księciu we wrześniu w Radzynie w czasie ślubu z Anną Sapieżanką¹⁹⁷. Niestety, coraz wyraźniejsze, postępujące objawy choroby spowodowały, że z końcem tego roku Adam Jerzy Czartoryski podjął decyzję o zdymisjonowaniu Biernackiego¹⁹⁸. W Kasie Puławskiej możemy znaleźć zapis o wysokości sum, jakimi jeszcze wtedy obracał F. Biernacki jako plenipotent Księcia – kwota ta wynosiła 17 520 zł¹⁹⁹. „Biernacki po odmianach co tydzień prawie, scenach i dziwactwach, których akcesa tak jak w chorobie co raz częstszymi bywały, naprzód od interesów, a nareszcie i od biblioteki zupełnie się wymówił. Dałem mu 500 dukatów na wyekspensowanie i skrypt na 4000 dukatów które mu wcale nie żałuję, bo gdzie-

¹⁹³ BCzart., rkps 5536, s. 58: Adam Jerzy Czartoryski, list do Ludwika Kropińskiego, Warszawa 25.08.1815.

¹⁹⁴ BCzart., rkps 5444, s. 257: Felicjan Biernacki do Jana Śniadeckiego, Warszawa 18.05.1816; BCzart., rkps 5449: Adam Jerzy Czartoryski, brulion listu do Jana Śniadeckiego, 2.06.1816 – „Prosiłem Wać Pana o młodego bibliotekarza i nic mi o tem nie piszesz”.

¹⁹⁵ *Dziennik Adama Jerzego Czartoryskiego 1813–1817*, s. 422.

¹⁹⁶ BCzart., rkps 6032, s. 109–110: Adam Jerzy Czartoryski, list do ojca Adama Kazimierza Czartoryskiego, b.d. Wydaje się, że inną formą pomocy dla Biernackiego mogło być zlecenie mu udzielania lekcji dla syna Konstantego Czartoryskiego, młodego Adama Konstantego (BCzart., rkps 6300, s. 379: Konstanty Czartoryski, list do Adama Jerzego Czartoryskiego, Łańcut 20.06.1816).

¹⁹⁷ J. Skowronek, *Adam Jerzy Czartoryski 1770–1861*, s. 226–227; J. Pezda, *O rękę Sapieżanki zwady hrabiego z księciem*, [w:] „*Ad leones*”: pamięci Marka Rostworowskiego w dziesiątą rocznicę śmierci, red. B. Leszczyńska-Cyganik, Kraków 2006 s. 175–180.

¹⁹⁸ BCzart., rkps 5536, s. 78–79: Adam Jerzy Czartoryski, list do Ludwika Kropińskiego, Warszawa 9.12.1817 – „O Biernackim pisałem, że się nie ostoi. Ale to było tylko jedna z zwyczajnych przewidzeń o tem, nic się nie odmienia w jego poleceniach. I sam pisze względem interesów. Z 26 000 dukatów w Kurnicy złożonych już nic nie ma. 16 000 dukatów poszło na opłaty długów, procentów, etc., 10 000 dukatów na ekspensa ślubne, meble, wysyłki, prócz tego 4000 dukatów”.

¹⁹⁹ BCzart., rkps 11235: „Rachunek Generalny Kasy J. O. Księcia Wojewody Czartoryskiego w Puławach za rok od 1 lipca 1817 do 30 czerwca 1818 roku”

kolwiek był użyty, sprawował się gorliwie i dobrze, a co źle zrobił, czego nie dokończył tego mu wyrzucać nie można²⁰⁰. Po oddaleniu Biernackiego, ważna kwestią do rozstrzygnięcia pozostawała opieka nad Biblioteką. Do czasu znalezienia odpowiedniego kandydata biblioteką miał opiekować się Piotr Kluczewski.

„Trzeba mi teraz bibliotekarza. Gołębiowskiego mam za bardzo gorliwego, pracowitego i zupełnie zdolnego do biblioteki polskiej ułożenia manuskryptów, robienia ekscerptów. Nie tyle zaś zdolnego do biblioteki tyczącej się nauk i literatury dawnej i zagranicznej. Teraz nikogo lepszego znaleźć nie można. Najwyżej polska część będzie zabezpieczoną. Trudnić się będzie Sybillą i Gotyckim Domem. Tymczasem do zagranicznej części i naukowej ktoś się znajdzie lub przysposobi, albo się doda Gołębiowskiemu albo z nim pracę rozdzieli”²⁰¹. Łukasz Gołębiowski został w 1815 r. zatrudniony przez ks. Izabelę z Flemmingów Czartoryską na „dozorcę” zbiorów Świątyni Sybilli i Domu Gotyckiego, dzieląc odtąd czas pomiędzy Puławę i Poryck²⁰². Gołębiowski, także według Ludwika Kropińskiego, był idealnym kandydatem na bibliotekarza: „kassa, Sybilla, manuskryta i wszystko co mu powierzone będzie wierni i dobrze utrzyma. Jest to skarb w swoim rodzaju, pracowity, spokojny, wiele umie, wiele dobrego w Bibliotece i w wyciągach z manuskryptów (z którymi obeznany) zrobi”²⁰³. Po zakupieniu Biblioteki Poryckiej, 21 sierpnia 1818 ostatecznie przeniósł się do Puław, zastępując we wszystkich obowiązkach Felicjana Biernackiego²⁰⁴.

²⁰⁰ BCzart., rkps 5536, s. 82: Adam Jerzy Czartoryski, list do Ludwika Kropińskiego, Warszawa 6.02.1818. Pragnąc w pełni wytłumaczyć się z podjętej decyzji, książkę dodawał. „To wymagał, żeby majora [Sebastiana Orłowskiego] koniecznie z Puław oddalić jakby to ode mnie zależało. To znowu żeby mu zapewnić trzymanie Góry i mieszkanie na miejscu Orłowskiego. Jednym słowem jeno się było zgodzić na jedno, to on znowu coś innego wymyślał, wszystko pod groźbą odejścia. Lecz próżno Ci tysięczne, szuty, przewidzenia, podejrzenia, wymagania opisywać, wzmiankuję o tem, bo to codziennie się powtarzał. Nie mam mu to za złe, gdyż to jest choroba, lecz teraz trzeba myśleć o wyborze człowieka, który by zawiadywał interesami w Królestwie”.

²⁰¹ BCzart., rkps 5536, s. 379–380: Ludwik Kropiński, list do Adama Jerzego Czartoryskiego, Woronczyn 11.06.1818.

²⁰² BCzart., rkps 6106 t. 1, s. 27: Izabela z Flemmingów Czartoryska, list do Ludwika Kropińskiego, Warszawa 18.02.1815 – „Wszyscy w oczekiwaniu końca jakiegoś, który do tego czasu jeszcze nie dochodziło do nas. Co dzień inne nowiny. Tu w Warszawie jest wiele dobrego, ale nie wszystko. Są kawałki przykre. Ale cóż robić, trzeba złe przetrwać, a o dobro się starać”.

²⁰³ BCzart., rkps 5536, s. 379–380: Ludwik Kropiński, list do Adama Jerzego Czartoryskiego, Woronczyn 2/14.05.1818. Podniósł też sprawy finansowe, które uważał za całkowicie do spełnienia. „To co brał u Czackich miał zapewnione od Księżny [Izabeli z Flemmingów Czartoryskiej – JP], to jest pensji dukatów 150 na rok, ordynarie (bo ma liczną rodzinę) która jednak nie wyniesie drugie tyle. A że więcej będzie miał obowiązków więc niekiedy trzeba mu będzie dać jaki prezent. Dom miał zapewniony z ogrodem, gdzie mieszkał Kruszyński. Bez ogrodu on być nie może bo to jest jego pasją. Nadto w botanice jest biegły i w ogrodzie wiele może pomóc. Jednym słowem będziesz Książę w wielu względach spokojnym”.

²⁰⁴ BCzart., rkps 5536, s. 83–84: Adam Jerzy Czartoryski, list do Ludwika Kropińskiego, Warszawa 6.02.1818; Z. Gloger, *Łukasz Gołębiowski*, [w:] *Album biograficzne zasłużonych Polaków*

Po stracie pracy w Puławach u Księcia Czartoryskiego, Felicjan Biernacki został 26 maja 1818 r. mianowany nadetatowym wicereferendarzem w Radzie Stanu z pensją roczną 6000 złp²⁰⁵. W 1819 r. wyjechał do Drezna, odwiedzał często krewnych Alojzego i Marię Eleonorę z d. Bischoffswerder Biernackich w ich majątku w Sulisławicach pod Kaliszem²⁰⁶. Po roku 1820 r. nie wrócił już do życia publicznego ze względu na pogłębiającą się chorobę psychiczną²⁰⁷.

Wraz z rozstaniem z Czartoryskimi urwała się także przyjaźń, a może coś więcej, łącząca Biernackiego z Cecylią Beydale, nieodłączną towarzyszką Marii z Czartoryskich Wirtemberskiej. Biernacki, jak się wydaje, zakochał się bez wzajemności w Cecylii Beydale i bardzo przeżywał jej chłód w uczuciach do niego. Na jej liście z listopada 1818 r. Biernacki zanotował: „Jak prędko czas upływa, choć gorzkie i smutne wszystkie jego chwile”, a na ostatnim liście z 21 września 1821 r., po latach wpisał notę: „For what man knoweth the thing of a man, save the spirit of man, which is in him? Even so the things of God knoweth no man but the spirit of God”²⁰⁸.

Książę nadal interesował się życiem, a zwłaszcza stanem zdrowia Biernackiego: „chciej mnie donieść o sobie i o swoim zdrowiu. Co porabiasz, jak myślisz obrócić się i jak zdrowie służy. Proszę wierzyć, że co tylko Pana się tyczy zawsze nie żywo interesować będzie”²⁰⁹. Jakby pamiętając o tym zapewnieniu, Książę informował Biernackiego o zakupieniu Biblioteki Poryckiej: „Ja będąc w Krzemieńcu, skończyłem o Bibliotekę Porycką i nabyłem ją. Spodziewam się, że dla

i Polek wieku XIX, t. 1, Warszawa 1901, s. 456; T. Fraczyk, *Gołębiowski Łukasz*, [w:] *Słownik pracowników książki polskiej*, Warszawa-Łódź 1972, s. 276–277; E. Szwanowski, *Gołębiowski Łukasz*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 8, Wrocław-Kraków-Warszawa 1959–1960, s. 250–252. Książę Adam Kazimierz Czartoryski chciał, aby Gołębiowski już w maju się „determinował” i do Puław przyjechał – „Napisz avec detail co i jak on życzy, a osobliwie czas jego do Puław sprowadzenia się, żeby dom przygotować” (BCzart., rkps 6106 t. 1, k. 30: Izabela z Flemmingów Czartoryskich, list do Ludwika Kropińskiego, Sieniawa 3.03.1816).

²⁰⁵ BCzart., rkps 2868, s. 49–50: Nominacja na urząd vice-referendarza, Warszawa 26.05.1818; s. 45–48: Komisja Rządowa Przychodów i Skarbu, pismo do Felicjana Biernackiego o wypłacanie począwszy od 1.06.1818 pensji miesięcznej w wysokości 500 złp, Warszawa 9.06.1818, podp. minister Jan Węgleński.

²⁰⁶ BCzart., rkps 6065 t. 4: Alojzy Biernacki, listy do Felicjana Biernackiego 1819–1821, b.d. (6), s. 515–522, 595–602, 607–622.

²⁰⁷ BCzart., rkps 3096 t. 4: Kajetan Koźmian, list do Felicjana Biernackiego, Warszawa 25.01.1820 – „Możesz więc bawić za Granica póty, póki zdrowie twoje potrzebować będzie. Pensję zaległą wypłacić Panu nakazano i rozumiem, że i nadal to czynić będą. Myśl więc jedynie o swoim zdrowiu.”

²⁰⁸ „Któż bowiem zna człowieka, jeśli nie duch człowieczy, który w nim jest? Tak samo o sprawach Bożych nikt nie wie, jak tylko duch Boży” – BCzart., rkps 6065 t. 4, s. 373–456: Cecylia Beydale, listy do Felicjana Biernackiego 1810–1821, b.d. (22); BCzart., rkps 6065 t. 4, s. 408: nota ręką Biernackiego – „Trzeba umrzeć to się skończy wszystko, marca 20 1821”.

²⁰⁹ BCzart., rkps 6065 t. 4, s. 179: Adam Jerzy Czartoryski, list do Felicjana Biernackiego, Zwierzyniec 16.06.1818.

Biblioteki Puławskiej zawsze wnętrzności zachowasz i że kiedy się zdarzy sposobność, nie odmówisz ułatwić mnie nabycie dobrych książek i rękopisów. Zbiór ten teraz pomnożony, a do którego tak wiele przyłączyłeś się, wart jest coraz bardziej być uliczbionym²¹⁰.

Przez wiele lat, w miesiącach, gdy czuł się lepiej, przygotowywał nadal wypisy z rękopisów, rzadkich druków, gazet, opublikowanych książek w różnych bibliotekach i archiwach, przede wszystkim zagranicznych, które trafiały do książęcej biblioteki w Puławach, a później do Paryża²¹¹. Jego ręką przepisywane materiały, potrzebne dla Księcia, odnajdujemy także w materiałach Kuratorii Wileńskiej. Z 1821 r. pochodzą jego wypisy z Biblioteki Królewskiej w Paryżu, Biblioteki Arsenau, Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych Francji, które weszły w skład tzw. „Tek Wojewody” Adama Jerzego Czartoryskiego²¹². Odbył też podróż wzdłuż Loary, zachwycając się bibliotekami w odwiedzanych miejscowościach i utyskując, że „choć książek historycznych jest tam obfitość, to historii jednak Polskiej, oprócz znajomszych i pospolitych we Francji, jak to Coyer, Solignac, Massuet, nie odkryłem²¹³”. W podróżach nadal kupował książki dla Biblioteki Puławskiej wysyłając je głównie przez Gdańsk do kraju²¹⁴. Kupił także za 380 zł od Aleksandra Linowskiego książki z księgozbioru po królu Stanisławie Augustie. Ich spis zakończył pisząc: „na których odebranie wydał kwit G[enerał] [Franciszek] Paszkowski z polecenia Linowskiego²¹⁵”. Cechująca go chorobliwa ambicja i drażliwość, niezaradność w życiu codziennym przerodziły się w manię prześladowczą, która uniemożliwiła mu w czasem normalne stosunki

²¹⁰ BCzart., rkps 3096 t. 4: Adam Jerzy Czartoryski, list do Felicjana Biernackiego, Wołosowce 27 VIII/9.09.1818.

²¹¹ Zob. BCzart., rkps 2994: „Notes des meilleurs traductions des auteurs Grecs et Latins”; BCzart., rkps 3096 t. 1: „Notes diverses et extraits”. Pisma, notaty naukowe i uwagi Biernackiego oraz tłumaczenia i wyciągi z dzieł, z l. 1834–1840; BCzart., rkps 2988 t. 1–2: Extraits de David Hart.

²¹² Np. BCzart., rkps 1968–1974; m.in. w BCzart., rkps 1971, na s. 57 jest nota ręką Felicjana Biernackiego – „pisałem w Paryżu w Bibliotece Królewskiej na ulicy Ryszelięgo d. 12 kwietnia w wilię Niedzieli Wierzbnej roku od urodzenia Chrystusa Pana 1821”.

^{BPP}, rkps 239, s. 845–854: „Dalszy ciąg katalogu mss. zabrać się mających do Puław w czerwcu 1821z Paryża”, s. 855–857, 865–867: zapiski Felicjana Biernackiego z Paryża z czerwca i lipca 1821 w sprawie transportu książek i rękopisów z Paryża do Puław. Zachowane spisy pak z tymi książkami ręką Łukasza Gołębiowskiego, tamże s. 1095–1110.

²¹³ BPP, rkps 239. s. 866: F. Biernacki, zapiski do 15 do 29 lipca 1821 r. Uwaga ta dotyczy następujących prac: Gabriel-François Coyer, *Histoire de Jean Sobieski, Roi de Pologne*, t. 1–3, Varsovie 1761; Pierre-Joseph de La Pimpie de Solignac, *Histoire générale de Pologne*, t. 1–5, Paris 1750; Pierre Massuet, *Histoire des rois de Pologne et du gouvernement de ce royaume*, t. 1–4, Amsterdam 1733.

²¹⁴ BPP, rkps 531 t. 3, s. 13–16: „Note des livres laissés à Livourne pour envoyer par mer à Dantzik” 30.09.1820.

²¹⁵ BPP, rkps 531 t. 3, s. 157–258. Aleksander Linowski był sekretarzem króla Stanisława Augusta.

z ludźmi, przez wiele miesięcy nie wychodził z mieszkania, całkowicie się izolując. W czasie nasilenia się choroby pozostawał pod stałą opieką dra Franciszka Brandta²¹⁶.

W liście, rzec by, rozliczeniowym z kwietnia 1819 r., pełny żalu Biernacki pisał „mogę tedy z pewnością powiedzieć, że teraz wszystko mi jest obojętne. Dano mi dość okrutnie uczuć, że Księżę mnie traktował jak złego człowieka i że to cierpiał przez respekt”²¹⁷. Księżę w odpowiedzi napisał, że czytał jego list ze smutkiem, wypominając mu, że wady jego, jak i przymioty są wiadome każdemu, a powinny też być znane jemu samemu. „Nikt go o podłość ani o chciwość nie posądzi. Nieszczęśliwe dziwactwa, podejrzliwość, przewidzenia, popędliwość i wymagania oto są wady głównie może jedyne.”²¹⁸ Współczuje mu, gdyż uważa, że jego wady są dla niego samego męczarnią, czynią go „iż nikomu choćby najcierpliwszemu, najwyrozumialszemu, najprzychylniejszemu nie podobna jest żyć spokojnie z Panem pod jednym dachem”. Zaniepokojony pisał, „że lada bajka, lada słowo ciska nim. Choć wiem dobrze jak dalece z niczego coś umiesz sobie uroić, często jednak myślę, że są tacy którzy z drażliwości zabawę sobie czynią, albo co gorzej, tacy, którzy jej na złe użyć chcą”. Zapewniał go, że zawsze będzie miał dla niego szacunek, w sercu pozostanie tkliwa pamięć i wdzięczność za lata pracy, zawsze da mu świadectwo jego przywiązania. Te powody sprawiały, że długo nie chciał z nim zakończyć współpracy. „Wyobrażałeś sobie, że ludzie Cię nienawidzą i podług tej supozycji, stroniłeś od nich, byłeś z nimi zimny i przykry. Oni się wtedy różnie z Panem obchodzili. To jest histeria Pana. Lecz i w tem razie każdy nielubiący nazywając Pana nieznośnym dziwakiem przyznawał mi cnotliwie, najgorliwsze przywiązanie. Taką po osobie zostawiłeś reputację w naszym Domie”. Pisał, by „strzegł się tylko samego siebie, nosisz w własnej wyobraźni najzawziętszego nieprzyjaciela. Dobrze jest iść za uczuciami, kiedy są na rzeczywistości oparte, kiedy są słuszne.” Biernacki odesłał przesłany mu skrypt na dożywocie, na co Księżę napisał, że „nie jest to żadnym dobrodziejstwem, lecz nabyta własnością która się Panu należała abyś po dziewięciu latach u mnie przepędzonych nie został w potrzebie”²¹⁹. Rozlicza-

²¹⁶ BCzart., rkps 5449, s. 677: Tadeusz Witski, list do Adama Jerzego Czartoryskiego, Warszawa 28.02.1824 – „P. Biernackiego od jesieni nie widziałem, ale brat jego mówił mi, że ciągle jest utrzymywany pod opieką Pana Brandta, że teraz na ustroniach zwykle spacerować, że stan jego jest zawsze jeden, z tą tylko różnicą, że czasami pisze albo czyta, ale to bardzo rzadko trafiać się zwykło”.

Franciszek Brandt (1777–1837) – lekarz, współzałożyciel Towarzystwa Lekarskiego; studiował w l. 1799–1802 w Berlinie, gdzie miał spotkać po raz pierwszy Biernackiego.

²¹⁷ BCzart., rkps 5444, s. 321–324: Felicjan Biernacki, list do Adama Jerzego Czartoryskiego, Warszawa 3.04.1819.

²¹⁸ BCzart., rkps 6348, k. 45–46: Adam Jerzy Czartoryski, list do Felicjana Biernackiego, Puławy 29.05.1819, brulion.

²¹⁹ BCzart., rkps 6348, k. 45–46: Adam Jerzy Czartoryski, list do Felicjana Biernackiego, Puławy 29.05.1819, brulion – „Trzeba było wzmagającym się scenom, nieustannie powtarzanym wypo-

jąc się z Czartoryskimi, zwrócił książki, ale część papierów z nim związanych spalił „nie chcąc, aby podczas mojej słabości lub oddalenia się w cudze ręce wpadły”²²⁰.

Rentę wypłacano mu do końca życia, miał także możliwość zamieszkania w dobrach Czartoryskich, ale z niej nie skorzystał²²¹. Z zapisanych na dobrach Końskowola 6000 zł miał mieć płacone kwartalnie 300 zł. Od 1826 r. kapitał został obniżony do 4500 zł.²²² W latach 1816–1834 mieszkał w Warszawie, często zmieniając wynajmowane mieszkania, m.in. w kamiennicy Zienteckich, Jankowskich, Zielińskich, Piotra Dziewanowskiego, Feliksa Bentkowskiego, Augustyna Minasowicza²²³. Po upadku powstania listopadowego, Biernacki znalazł się

wiedzeniom usług, na ostatek ustąpić... choć nas zrazu te rozstanie się zaboli jak to inaczej być nie mogło. Charakter trudny Pana i jego niepospolite talenta nie pozwalały mu zostawać w prywatnych usługach. Potrzebujesz od nikogo ciągle i z bliska nie zależeć, podług swego widzi mi się działać” Na koniec listu poprosił o zwrot książek i rękopisów, które są jeszcze u niego. Miał ich spis, zależało mu zwłaszcza na zwrocie diariusza ks. Franciszka Siarczyńskiego.

²²⁰ BCzart., rkps 5444, s. 325–328: Felicjan Biernacki, list do Adama Jerzego Czartoryskiego, Warszawa 11.06.1819. Pisał w tym liście, że „wady moje są liczniejsze i większe niż jak je WKsM w ostatnim liście wyliczyłeś, ale może niektóre z dobrych skłonności powstały za pomocą obchodzenia jakiego doznawałem”. Na końcu listu napisał „Ile razy jestem spokojniejszy nie pamiętam i nie chce pamiętać jak na WKsM dawniejszą dobroć dla mnie, moje uchybienia względem niego, które, jednakże wyszły albo ze zbytniego i nieznośnego podrażnienia albo z najlepszych ku niemu intencji. Bardzo byłbym szczęśliwym dowieść prawdziwości tych uczuć”.

²²¹ BCzart., rkps 6065 t. 4, s. 567: Piotr Kluczewski, list do Felicjana Biernackiego Puławy 6.05.1818 – „Niech Pan raczy darować żem tak długo opóźnił z odesłaniem jego rzeczy”; BCzart., rkps 6064 t. 1, k. 26: Adam Jerzy Czartoryski, Skrypt dłużny wypłaty dożywocia dla Felicjana Biernackiego, Warszawa 19.01.1818; BCzart., rkps 6065 t. 3, s. 45–70: Felicjan Biernacki, list do Adama Jerzego Czartoryskiego, Wiedeń, 25.12.1834; BCzart., rkps 6065 t. 3, s. 81–84: Felicjan Biernacki, list do Konstantego Czartoryskiego, Florencja 15.08.1848 – „w r. 1817 gdym odchodził z domu Jego, zapisał mi był Książę Adam sumę 4000 zł jako zapłatę za lat 10 u niego spędzonych”.

²²² BCzart., rkps 11235: Kasa Generalna Puławy. Tabela kapitałów i procentów do opłacenia z kasy. Od 1.01.1819 kapitał 6000 zł oprocentowany na 7 ½ %; BCzart., rkps 11235: Kasa Generalna Puławy. Tabela opłaconej pensji dożywotniej... od 1 lipca 1826 do ostatniego czerwca 1827; BCzart., rkps 10522: Adam Jerzy Czartoryski, list do Samuela Antoniego Fraenkela, Warszawa 3.02.1822, załączone 4 kwity wypłaty pieniędzy od stycznia do maja 1822, podpisane przez Rocha Biernackiego w imieniu brata Felicjana Biernackiego. Roch Biernacki w czasie nasilenia choroby psychicznej reprezentował brata, głównie w sprawach finansowych; BCzart., rkps 11237: Adam Jerzy Czartoryski, list do Samuela Antoniego Fraenkla, Warszawa 5.03.1822 w sprawie wypłacenia dodatkowych 24000 zł; BCzart., rkps 6238 t. 2, s. 24–24, 26–27: Wpisy wypłat rat kwartalnych w kwocie 1125 złp dla Felicjana Biernackiego z Banku Fraenkla w 1826 i 1827; BCzart., rkps 11237: Rozliczenia między Adamem Jerzym Czartoryskim a Bankiem Samuela Antoniego Fraenkla z l. 1827–1828, w tym noty o wypłacie rat kwartalnych Felicjanowi Biernackiemu.

²²³ BCzart., rkps 10522: Ks. Florian Bieliński, list do Felicjana Biernackiego, Warszawa 29.09.1816; BCzart., rkps 2868, s. 71–74: Kontrakt między Feliksem Bentkowskim a Felicjanem Biernackim najmu mieszkania w domu przy ul. Nowy Świat w Warszawie, Warszawa 18.09.1832; s. 77–80: Kontrakt między Augustynem Minasowiczem a Felicjanem Biernackim najmu mieszka-

w trudnej sytuacji, gdyż po konfiskacie dóbr Czartoryskich, występując w imieniu zięcia ks. Sapieżyna, w końcu marca 1832 r. obniżyła mu znacząco wielkość otrzymywanej pensji miesięcznie, początkowo do 125 zł, podniesionej później po dramatycznych prośbach do 225 zł²²⁴. Także oczekiwane od braci i sióstr rozliczenia testamentu ich ojca okazało się nie przynieść mu żadnych realnych korzyści, o co był zły na rodzinę²²⁵. Na dodatek przepadł mu kapitał ulokowany u dawnego znajomego, wtedy już gen. rosyjskiego Michała Włodka²²⁶. Gorzko to mu wypomnił ks. Czartoryski, pisząc: „niesłychane i niewytłumaczalne Jego uleganie życzeniom Pana Włodka, które dobiło ruinę majątku Pana”²²⁷.

Zamierzał przenieść się do Krakowa, gdyż wspólnie z Danielem Edwardem Friedleinem projektowali wydawać encyklopedię²²⁸. Starając się o paszport, zwrócił się o pomoc do gen. Włodka, który uważał, że nie będzie żadnych trudności z jego otrzymaniem, ale jednocześnie zaaranżował jego spotkanie z wiceprezydentem Warszawy, odpowiedzialnym za policję gen. Andriejem Storożenko²²⁹.

nia w domu przy ul. Koziej w Warszawie, Warszawa 12.08.1833. Zła sytuacja finansów Biernackiego powodowała, że zalegał z uiszczeniem opłat. W BCzart., rkps 1868, s. 81 zachował się palet egzekucji zapłaconia zaległości, 10.05.1834.

²²⁴ BCzart., rkps 10533: Anna z Zamoyskich Sapieżyna, list do [Filipa Piegłowskiego], Warszawa 18.02.1832, w którym informuje o obniżeniu pensji Biernackiemu, jednocześnie prosi o znalezienie dla niego pokoju w oficynie Pałacu Błękitnego. Zgadza się płacić mu także koszty wyżywienia; BCzart., rkps 6065 t. 4, s. 635–638: Jan Wincenty Bandtkie, list do Felicjana Biernackiego, Warszawa 4.10.1832 – „[Filip] Piegłowski oświadczyć mnie dozwolił, że nie omieszka W.W Panu Dobr[odziejowi] natychmiast każdego miesiąca wypłacać kwotę dawniejszą miesięczną, skoro się Pan Dobr[odziej] do niego po nią pofatygować zechcesz. I że tamto co p. Fraenkel wypłacił i wypłacać ma, idzie, czyli rachuje się osobno”; BCzart., rkps 3096 t. 8, s. 21–59: Kopia listu Felicjana Biernackiego do Adama Jerzego Czartoryskiego, Wiedeń 5–25.12.1834. Próbuje w nim wyjaśnić swoje położenie i przedstawia swoje żądania w sprawie obiecanej pomocy.

²²⁵ BCzart., rkps 3095 t. 2, s. 755–757: Pamiętniki Felicjana Biernackiego. Według niego w myśl testamentu ojca miał otrzymać 200 000 zł; BCzart., rkps 2868 s. 59–66: Sąd Pokoju Powiatu i Miasta Warszawy, Wezwania dla Felicjana Biernackiego do stawienia się na rozprawy dotyczące opieki nad dziećmi po śp. Rochu Biernackim, 1.08.1829, 19.10.1829.

²²⁶ Korespondencja między Michałem Włodkiem i Felicjanem Biernackim z l. 1819–1838 zachowana w BCzart., rkps 6065 t. 4, s. 303–358; *ibidem*, s. 359–370: F. Biernacki, „Promemoria do interesu z p. gen. Włodkiem”, 15.06.1832.

²²⁷ BCzart., rkps 6065 t. 3, s. 86–87: Adam Jerzy Czartoryski, brulion listu do Felicjana Biernackiego, [VIII 1848]

²²⁸ BCzart., rkps 6065 t. 4, s. 670: Daniel Edward Friedlein, list do Felicjana Biernackiego, Kraków 27.01.1835 – „Z Wilna odebrałem pocieszający list co do Encyklopedii, tak iż spodziewam się, iż prawie wszyscy literaci Litwy, Podola do grona współpracowników należeć będą. Lecz z Warszawą nie chce mi się rzecz udać... W Galicji lepiej mi się jednak wiedzie, podobnież i w Księstwie Poznańskim, tam przynajmniej obiecują nadesłać artykuły”.

²²⁹ BCzart., rkps 2868, s. 12: Brulion świadectwa przy staraniu się o paszport, że „do Rewolucji nie należał, nie był w wojsku i w ogólności o żadnej przeszkodzie, która by przeciwiała się prośbie nie wiadomo”; BCzart., rkps 6065 t. 4, s. 305: Michał Włodek, list do Felicjana Biernackiego, 2.10.1834.

Otrzymał paszport 10 października 1834 r. opuścił Warszawę, zatrzymując się na kilka tygodni w Wiedniu, żeby ostatecznie wyjechać do Włoch. Początkowo zamieszkał w Livorno, które opuścił po zakończeniu epidemii cholery, na krótko zamieszkał w Pizie, by od 5 września 1837 r. osiąść na stałe we Florencji²³⁰. Jednak jeszcze w maju 1835 r. myślał o przyjeździe do Paryża, co ksiądz Adam stanowczo mu odradzał²³¹. We Florencji nawiązał kontakt ze Stanisławem Kostką Zamoyskim i jego żoną Zofią z Czartoryskich. Z zachowanej korespondencji wynika, że starał się być im pomocny, a oni starali się wspierać go finansowo²³².

Niestety, od początku pobytu na Półwyspie Apenińskim borykał się z coraz większymi kłopotami finansowymi²³³. W 1848 r. żalił się, że z dniem 1 czerwca ustały wypłaty jego pensji dożywotniej. „Znajdując się tym sposobem bez żadnego sposobu do życia, w 74 roku życia i mocno osłabiony chorobą i smutkami wielu rodzajów, przymuszony jestem naprzykrzać się”²³⁴. Żaliła się także na ustanie wypłat wynajmująca mu mieszkanie i *de facto* opiekująca się nim Caterina Giustini²³⁵. W odpowiedzi, ks. Adam Jerzy Czartoryski zapewnił go, że nie zostawi go bez środków do życia. Wysłał mu 500 franków, żałując, że ber-

²³⁰ BCzart., rkps 2868, s. 95: Spis właścicieli zajmowanych przez Biernackiego mieszkań we Florencji. Od 29.04.1843 mieszkał w wynajmowanym od rodziny Giustini mieszkaniu na Piazza del Gran Duca.

²³¹ BCzart., rkps 6065 t. 4, s. 187: Adam Jerzy Czartoryski, list do Felicjana Biernackiego, Paryż 24.06.1835 – „Rozumiałem, że przebywasz w Warszawie i że pomoc, którą zdołam dostarczyć i tam go dochodzi. ... Proszę uwiadomić mnie o swoim położeniu, trudnościach i projektach. Tu przyjazdu nie radzę, toby mogło Pana na różne nieprzyjemności narazić”. BCzart., rkps 6742 s. 186: Brulion listu Adama Jerzego Czartoryskiego do Felicjana Biernackiego, b.d. – „Listy do mnie z Liworny bezpiecznie dochodzą przez okręta na Marsylię. Chciej mnie więc tą drogą przesłać wiadomość, którą życzyłeś mi donieść. Gdziekolwiek wybierzesz swój stały pobyt starać się będę, aby przyjść mu na pomoc podług mojej teraz możliwości”.

²³² BCzart., rkps 6065 t. 4, s. 243–276.

²³³ BCzart., rkps 6065 t. 3, s. 107–114: Felicjan Biernacki, list do Adolfa Dobrowolskiego, Florencja 23.12.1837. Prosi w nim o pomoc w egzekwowaniu zaległych pieniędzy. Na s. 114 jest nota Karola Sienkiewicza: „Adolf prosi Pana Narcyza [Olizara] aby odesłał ten list do Ks. Sapieżyny, jeżeli wie, gdzie się teraz znajduje. d. 3 stycznia 1838”. Wynika z tego, że także i sprawami dawnych zobowiązań Księża zajmowała się na emigracji Księżna Sapieżyna; BCzart., rkps 6065 t. 4, s. 765–766, 775–778, 783–791, 793–796: Léon Arbib bankier w Livorno listy do Felicjana Biernackiego z l. 1836–1837 w sprawie wypłat pieniędzy; ibidem, s. 985–992, 1027–1036: Rozliczenie poniesionych przez Felicjana Biernackiego kosztów i wydatków od 5.09.1837 do 2.05.1838. Zob. też BCzart., rkps 3094: Bruliony i kopie korespondencji Felicjana Biernackiego z l. 1832–1848.

²³⁴ BCzart., rkps 6065 t. 3, s. 83: Felicjan Biernacki, list do Konstantego Czartoryskiego, Florencja 15.08.1848; BCzart., rkps 6065 t. 4, s. 797: Samuel Antoni Fraenkel, list do Francesco Borri, 1848, s. 797–800 (kopia); s. 801: Friedrich Martin Magnus, list do Felicjana Biernackiego, Berlin 24.07.1848.

²³⁵ BPP, rkps 54, s. 1023–1026: Caterina Giustini, list do Adama Jerzego Czartoryskiego, Florencja 4.08.1848.

liński bankier Friedrich Martin Magnus²³⁶ zaprzestał mu wypłacać miesięcznie 12 dukatów, które dotąd sumienne przysyłał od 1834 r. „Co do mnie mimo klęsk, które na mnie spadły starłem się zasłonić Pana od pierwszych potrzeb przysyłając mu 12 dukatów na miesiąc, więcej nie byłem, a tem mniej jestem teraz w stanie uczynić [...]. Ja zrujnowany nie mogąc uczynić więcej, to zapewniłem Panu co mogłem dać i co było dostatecznym, aby jego potrzeby nagle okryć.”²³⁷

Ostatnie lata życia przeżył w całkowitym prawie odosobnieniu i biedzie, borykając się z coraz poważniejszymi chorobami. Ostatnie pięć lat był sparaliżowany²³⁸. Na nowo – Książę zainteresował się jego dolą jesienią 1852 r. Poprosił Karola Sienkiewicza o przesłanie 200 fr doraźnej pomocy i o zorientowanie się o stanie zdrowia Biernackiego²³⁹. Opiekunka Caterina Giustini prosiła ponownie w jego imieniu 2 marca 1854 r. o pomoc finansową, zwłaszcza o pieniądze na zakup ubrania. Niecały rok później, 7 lutego 1855 r. kolejny raz prosiła o podniesienie o 100 fr. otrzymywanego przez niego kwartalnego wsparcia. Kończyła list pisząc, że chciałaby w jego smutnej sytuacji, uczynić przynajmniej tyle, żeby był mniej smutnym²⁴⁰. Ponownie Karol Sienkiewicz poprosił o pomoc swojego syna Roberta w sierpniu 1857 r. Stało się to po dotarciu do Paryża wieści o śmierci Biernackiego, który zmarł po 30 czerwca a przed 7 sierpnia 1857 r.²⁴¹

²³⁶ Friedrich Martin Magnus (1796–1869) – bankier, właściciel Bankhaus F. Mart. Magnus; wraz z teściem warszawskim bankierem Samuelem Antonem Fraenklem pośredniczył w operacjach bankowych Polaków na rynku berlińskim.

²³⁷ BCzart., rkps 6065 t. 4, s. 191–193; Adam Jerzy Czartoryski, list do Felicjana Biernackiego, Paryż 20.10.1848; brulion tegoż BCzart., rkps 6065 t. 3, s. 85–87; BCzart., rkps 6064 t. 1 k. 81–109: Pokwitowania Felicjana Biernackiego otrzymywanych wypłat w Banku Borri, Bombicci et Comp. z tytułu pensji dożywotniej wypłacanej przez Adama Jerzego Czartoryskiego, 1850–1857 (29 szt.). Zob. M. Scardozzi, *Le Società Commerciali Fiorentine tra la restaurazione e l'unità*, „Quaderni Storici. Nuova serie” 1991, vol. 26, nr 77 (2), s. 451–490.

²³⁸ BPP, rkps 531 t. 6, cz. 4, s. 804; Robert Sienkiewicz, list do brata Artura Sienkiewicza, Genua 10.08.1857.

²³⁹ BCzart., rkps 6923: Karol Sienkiewicz, list do Adama Jerzego Czartoryskiego, 13.11.1852 – „Stosownie do rozkazu WKsMości zająłem się Biernackim bardzo troskliwie... żądałem informacji o stanie zdrowia Biernackiego i o opiece jakiej u swojej gospodyni doznawać może. Później skontroluję te wiadomości przez sekretarza Demidowa, Francuza bawiącego we Florencji, a to za pośrednictwem [Eustachego] Januskiewicza”. Poprosił także o pomoc swego syna Roberta Sienkiewicza oficera armii sardyńskiej, mieszkającego w Genui.

²⁴⁰ BCzart., rkps 6345, k. 53: Caterina Giustini, list do Adama Jerzego Czartoryskiego, Firenze 2.03.1854; s. 54: Caterina Giustini, list do Adama Jerzego Czartoryskiego, Firenze 7.02.1855. Na drugim liście jest nota ręką Hipolita Błotnickiego o zgodzie ks. Adama Jerzego Czartoryskiego na zwiększenie sumy wsparcia.

²⁴¹ BCzart., rkps 6064 t. 1, k. 109. Ostatnie podpisane przez Felicjana Biernackiego pokwitowanie otrzymanej wypłaty pensji dożywotniej nosi datę 30.06.1857. BCzart., rkps 6923 t. 2: Karol Sienkiewicz, list do Adama Jerzego Czartoryskiego, 7.08.1857 – „Ś.p. Biernacki lubił ciekawości i drobne rzeczyki. Warto by je wyratować ze szponów della Signora Giustini”; ibidem: Karol Sienkiewicz, list do Adama Jerzego Czartoryskiego, Vichy 14.08.1857.

Na prośbę ojca pojechał do Florencji, by porozumieć się z rodziną Giustinich w sprawie pozostawionych przez zmarłego papierów. Niby zdobył ich zaufanie, godzili się, żeby tylko on z nimi pertraktował w tej sprawie, a nawet chciano mu wręczyć klucz do kufra z rzeczami zmarłego. W raporcie przygotowanym dla ojca pisał, że oczekiwana przez nich kwota 600 fr. za oddanie kufra z papierami, to tak naprawdę tylko ekwiwalent za ostatnie lata opieki nad Felicjanem Biernackim. Wbrew optymistycznym prognozom, jeszcze 27 września pisał, że nie ma ostatecznej odpowiedzi²⁴². Ostatecznie do porozumienia doszło w październiku i wszystko trafiło do Karola Sienkiewicza²⁴³. Dopiero po jego śmierci, w marcu 1860 r. Artur Sienkiewicz przekazał Księżu 107 rękopisów i książek oraz papiery osobiste pochodzące ze spuścizny po Felicjanie Biernackim²⁴⁴.

W spuściznie, obok korespondencji, zachowały się pamiętniki spisane pod koniec życia, mało wartościowe, pełne przekłamań. Biernacki zaczął je pisać w 1832 r., w czasie rozwijającej się choroby, a więc musimy z dużą ostrożnością podchodzić do jego zapisków. Są one pełne dygresji, wtrąceń, filozoficznych rozmyślań. Spośród nich trzeba wyławiać fragmenty dotyczące jego życia. Ponadto pozostawił wypisy z dzieł starożytnych autorów, filozofów, wydawanych książek i współczesnych mu gazet. Większość tych materiałów ostatecznie trafiła do Biblioteki XX Czartoryskich, część do zbiorów Biblioteki Polskiej w Paryżu.

Trudno oceniać Felicjana Biernackiego, ale bezsprzecznie jego zaangażowanie w rozwój Biblioteki XX Czartoryskich i oddanie dla rodziny Czartoryskich czynią go na prawdę ważnym ogniwem w ich historii. Łączymy go przede wszystkim z misją do Szwecji i przywiezionymi stamtąd odzyskanymi i odkupionymi skarbami naszej historii, ale wszak to nie jedyne jego zasługi. Rozdarty między obowiązkami, chęcią pracy a atakującą go okrutną chorobą nie mógł w pełni wykorzystać swych niemałych zdolności.

²⁴² BPP, rkps 532 t. VIII cz. 3 s. 901: Karol Sienkiewicz, list do Roberta Sienkiewicza, Vichy 26.08.1857; BPP, rkps 531 t. 6 cz. 4, s. 804–806: Robert Sienkiewicz, list do brata Artura Sienkiewicza, Genua 10.08.1857 – „Co do testamentu od pięciu lat nic nie pisał sparaliżowany będąc. Żadnych klejnotów nie zostawił, bo w papierach jego czytałem, że wszystko będąc w niedostatku sprzedał... Mówiła mi tylko o ile on żałował, że nie mógł wynagrodzić usługi odebrane, że tylko mocno ją prosił, aby te papiery do kuchni nie poszły”; w liście z 18.08.1857 pisze o przysłanym mu planie ojca „jak mam z tą baba postępować?” (ibidem, s. 810). Sam jednak uznał, że należy „wprost, ale bez pokazywania wielkich chęci do tych papierów, ułatwić interes jak najtaniej”; s. 819–820: Robert Sienkiewicz, list do brata Artura, Genua, 23.09.1857.

²⁴³ BCzart., rkps 6332, s. 104: Hipolit Błotnicki, list do Adama Jerzego Czartoryskiego, [Paryż] 5.11.1857 – „Kufier przysłany z Marsylii pod moim adresem, a którego dotąd nie otwierałem, zawiera w sobie podobno papiery po śp. Biernackim. K[arol] S[ienkiewicz] życzy sobie przejrzeć go. Czy Książę pozwolił bym ten kufier posłał do przejrzenia na rue Penthièvre?”

²⁴⁴ BCzart., rkps 6681: Artur Sienkiewicz, list do Hipolita Błotnickiego, Paryż 16.03.1860.

Aneks

Rękopisy przywiezione przez Felicjana Biernackiego ze Szwecji i włączone do zbiorów Biblioteki Puławskiej

rkps 1584 II: „Typotius [Jacobus Typotius] De regno Sueciae”.

Jacobus Typotius (1540–1601) niderlandzki uczyony i humanista, nadworny historyk cesarza Rudolfa II Habsburga.

rkps 1594 IV: Listy oryginalne z l. 1477–1520, głównie Fabiana Luzjańskiego [de Lusianis] bpa warmińskiego oraz kopie innych listów.

rkps 1595 IV: Listy różnych osób z lat 1511–1538 do Jana Dantyszka bpa chełmińskiego, potem warmińskiego.

rkps 1596 IV: Listy różnych osób z lat 1521–1540 do biskupów warmińskich: Fabiana Luzjańskiego, Maurycego Ferbera, Jana Dantyszka.

rkps 1597 IV: Listy różnych osób z l. 1538–1541 do Jana Dantyszka bpa warmińskiego.

rkps 1598 IV: Listy różnych osób z l. 1541–1548 do Jana Dantyszka bpa warmińskiego i osób innych. Ponadto akta z XVI w.

rkps 1599 IV: Listy różnych osób z l. 1541–1548 do Jana Dantyszka bpa warmińskiego.

rkps 1600 IV: Wojskowość. Raimondo Montecúccoli, *Memorie della guerra*.

rkps 1601 IV: Listy różnych osób do biskupów warmińskich: Jana Dantyszka, Tiedemanna Giese. Ponadto akta z XVI w.

rkps 1602 IV: Listy różnych osób z l. 1549–1554 do Stanisława Hozjusza bpa warmińskiego.

rkps 1603 IV: Listy różnych osób z l. 1549–1560 do biskupów warmińskich: Tiedemanna Giese, Stanisława Hozjusza oraz Marcina Kromera kanonika krakowskiego i Jana Lehmana kanonika warmińskiego.

rkps 1604 III: „Sejm piotrkowski 1562. Seym piotrkowski i czo przed nim półtora lata toczyło się”.

Rkps darowany Adamowi Jerzemu Czartoryskiemu przez Karola XIII króla szwedzkiego (zob. BCzart. 1182 IV, s. 237–241).

rkps 1605 IV: Listy różnych osób z l. 1555–1566 do kard. Stanisława Hozjusza bpa warmińskiego.

rkps 1606 IV: Listy z l. 1513–1566 Albrechta Hohenzollerna księcia Prus do różnych osób, szczególnie do Jana Dantyszka biskupa chełmińskiego, potem warmińskiego i do innych biskupów warmińskich oraz kopie niektórych listów do księcia.

Rkps darowany Adamowi Jerzemu Czartoryskiemu przez Karola XIII króla szwedzkiego (zob. BCzart. 1182 IV, s. 237–241).

rkps 1607 IV: Listy różnych osób z l. 1565–1566 do kard. Stanisława Hozjusza bpa warmińskiego.

- rkps 1608 IV:** Listy różnych osób z l. 1551–1569 do kard. Stanisława Hozjusza bpa warmińskiego.
- rkps 1609 IV:** Listy z lat 1567–1569 kard. Stanisława Hozjusza bpa warmińskiego do osób różnych.
- rkps 1610 IV:** Listy z lat 1561–1569 kard. Stanisława Hozjusza bpa warmińskiego i kanoników warmińskich Jana Lehmana i Marcina Kromera do osób różnych.
- rkps 1611 IV:** Listy różnych osób z l. 1570–1572 do Marcina Kromera kanonika krakowskiego i warmińskiego oraz inne akta.
- rkps 1612 III:** Listy z lat 1569–1572 kard. Stanisława Hozjusza bpa warmińskiego do króla Zygmunta II Augusta.
- rkps 1613 IV:** „Stanislai Hosii cardinalis et episcopi Varmiensis epistolae CXVII super lite pecuniaria regnum Poloniae et Hispaniae reformataeque religionis in Polonia permissione...” necnon nonnullae epistolae annorum 1536, 1560, 1569–1574.
- rkps 1614 II:** „Wyciągi historyczne od Władysława Jagiełły do Walezyusza”.
- rkps 1615 IV:** Listy różnych osób do biskupów warmińskich: Fabiana Luzjańskiego, Maurycego Ferbera, Jana Dantyszka, Tiedemanna Giese oraz kanoników warmińskich: Marcina Kromera, Jana Lehmana, XVI w.
- rkps 1616 IV:** „Gesta in Europa singularia, quibus principes potentissimi, heroes fortissimi, viri illustrissimi, bellatores invictissimi inclaruerunt a Carolo V, Romanorum imperatore et Sigismundo I rege Poloniae usque ad bellum Boemiae a. 1620”.
- rkps 1617 IV:** Listy różnych osób z l. 1573–1578 do Marcina Kromera koadiutora biskupstwa warmińskiego oraz kopie listów Kromera do różnych z l. 1574–1577.
- rkps 1618 IV:** Listy królów Zygmunta I i Zygmunta II Augusta, królowych Elżbiety Habsburżanki i Katarzyny Habsburżanki do różnych osób. Listy Stanisława Hozjusza do różnych osób, w tym do Jana Dantyszka i Marcina Kromera, 1530–1577.
- rkps 1619 IV:** Listy z l. 1579–1586 różnych osób do Marcina Kromera bpa warmińskiego oraz streszczenia listów Kromera do osób różnych z l. 1581–1585.
- rkps 1620 IV:** Listy z l. 1545–1588 różnych osób do Marcina Kromera koadiutora biskupstwa warmińskiego i bpa warmińskiego.
- rkps 1621 IV:** „Diversa acta annorum 1561–1590, diarii comitiorum annorum 1582 et 1585, praesertim vero epistolae, lauda et instructiones comitiolorum annorum 1589–1590. Taxae victualium rerumque mechanicarum Petri Zborowski palatini Cracoviensis 1575 et Nicolai Firley palatini Lublinensis 1588 a.”.
- rkps 1622 IV:** „Przywilej Aleksandra i pisma za Zygmunta Augusta”. „Kopie akt dot. unii Litwy z Polską z l. 1433–1564. Akta z l. 1574–1672, w tym do

- elekcji r. 1587 i do ordynacji Zamoyskich i Ostrogskich. Fragmenty diariusza z podróży do Turcji.”
- rkps 1623 IV:** Różne akta, listy, uniwersały, lauda, vota, mowy, diariusze z l. 1588–1608 i 1621–1622. Akta rokoszu Zebrzydowskiego z l. 1606–1608. Żywot Macieja Pstrokońskiego bpa kujawskiego.
- rkps 1624 IV:** Listy różnych osób oraz akta dotyczące Prus Królewskich, a szczególnie Gdańska z l. 1511–1582.
- rkps 1625 IV:** Listy z l. 1587–1604 różnych osób do Szymona Rudnickiego sekretarza królewskiego, bpa warmińskiego. Ponadto listy różne.
- rkps 1626 IV:** Listy z r. 1605 i 1612 różnych osób do Szymona Rudnickiego bpa warmińskiego.
- rkps 1627 IV:** „Akta niektóre duchowne 1552–1605”.
- rkps 1628 IV:** Listy z 1606 r. różnych osób do Szymona Rudnickiego bpa warmińskiego.
- rkps 1629 IV:** „Rękopis historyczny Jakuba Typotio” w jęz. szwedzkim.
- rkps 1630 IV:** Listy z l. 1607–1610 różnych osób do Szymona Rudnickiego bpa warmińskiego.
- rkps 1631 IV:** Listy z l. 1573–1617 różnych osób do biskupów warmińskich: Marcina Kromera i Szymona Rudnickiego.
- rkps 1632:** „Początek wojny moskiewskiej 1604”.
ob. Biblioteka Kórnicka PAN rkps 342²⁴⁵.
- rkps 1633:** „Dziennik o Dymitrze Iwanowiczu” Diariusz ekspedycji moskiewskiej z l. 1604–1610.
- Rkps darowany Adamowi Jerzemu Czartoryskiemu przez Karola XIII króla szwedzkiego (zob. BCzart.1182 IV, s. 237–241).
- rkps 1634 IV:** Listy z l. 1611–1615 osób różnych do Szymona Rudnickiego bpa warmińskiego.
- rkps 1635 I:** „Hertig Carls slachtare Bänck. O Karolu XII królu szwedzkim (po niemiecku)”.
- rkps 1636 I:** „Rękopism czynów szwedzkich w związku z Polską” z l. 1594–1617.
- rkps 1637 IV:** Listy z l. 1500–1619 os ob. różnych do biskupów warmińskich i chełmińskich: Łukasza Watzenrode, Fabiana Luzjańskiego, Jana Dantyszka, Tiedemanna Giese, Stanisława Hozjusza, Marcina Kromera i Szymona Rudnickiego.
- rkps 1639 IV:** Listy z l. 1603–1620 różnych osób do Szymona Rudnickiego bpa warmińskiego, kopie listów Rudnickiego oraz inne akta z l. 1604–1617.
- rkps 1640 IV:** Korespondencja osób różnych z XVI i XVII w., m.in. listy Szymona Rudnickiego bpa warmińskiego z lat 1616–1620. Akta różne z XVI i początku XVII w.

²⁴⁵ J. Pezda, *Volumen hoc deest. Volumen hoc desideratur. O brakach w zasobie rękopisów Biblioteki Książąt Czartoryskich*, „Rozprawy Muzeum Narodowego w Krakowie. Seria Nowa” 2011, t. 4, s. 157.

rkps 1642 IV: „Akta za Zygmunta III”.

Rkps darowany Adamowi Jerzemu Czartoryskiemu przez Karola XIII króla szwedzkiego (zob. BCzart.1182 IV, s. 237–241).

rkps 1643 IV: „Listy spraw pruskich (bez dat)”.

rkps 1644 IV: „Akta za Zygmunta III” Silva rerum z XVII w.

rkps 1645 IV: „Listy Opalińskiego 1640–1649”. Listy Krzysztofa Opalińskiego wojewody poznańskiego do brata Łukasza Opalińskiego podkomorzego poznańskiego.

rkps 1646 III: „Boni (Victoris) Campinia nova seu res gestae apud Campinienses ab excessu Constantis regis (Zyg. III)”.

rkps 1647: „Xięgi praw ruskich K[róla] I[ego] M[osci] Zigmunta III” [darowane przez króla Karola XIII].

ob. Biblioteka Kórnicka PAN rkps 323²⁴⁶.

rkps 1649: „Rozkazy Zyg. III co do wojsk polskich 1618 wyciąg... z Jana Kazim. Rozkaz Wład. IV z tytułem „Obrany wielki car moskiewski”, dotyczący wojsk polskich 1634, oryginał”.

rkps 1725 IV: Rewizja praw i przywilejów posiadaczy dóbr królewskich w Koronie na podstawie konstytucji 1562–1563 o egzekucji praw i ustaw koronnych. Rkps darowany Adamowi Jerzemu Czartoryskiemu przez Karola XIII króla szwedzkiego (zob. BCzart.1182 IV, s. 237–241).

rkps 1727 IV: Regestr szafarza kuchni królewskiej 1631.

Rkps darowany Adamowi Jerzemu Czartoryskiemu przez Karola XIII króla szwedzkiego (zob. BCzart. 1182 IV, s. 237–241).

rkps 1729 IV: Regestr percepty i ekspensy skarbu królewskiego za r. 1652. Podpisany na końcu 30 III 1654 przez rewidujących: Gotarda Butlera podskarbiego nadw. kor., Tomasza Leżeńskiego oraz Stanisława Sarnowskiego.

Rkps darowany Adamowi Jerzemu Czartoryskiemu przez Karola XIII króla szwedzkiego (zob. BCzart. 1182 IV, s. 237–241).

rkps 1739 IV: „Percepta z różnych oeconomii koronnych y W[ielkie]o X[ięstw] a L[itewskie]o, także y z pokoiowey szkatuły do skarbu KJMci anno 1652 [...]” oraz „Płaca dworowi KJego Mci na ćwierć a die prima Aprilis [...] 1651”.

Rkps darowany Adamowi Jerzemu Czartoryskiemu przez Karola XIII króla szwedzkiego (zob. BCzart. 1182 IV, s. 237–241).

rkps 1758 IV: „Statuty W.X.L.”.

Na s. 1 nota ręką Felicjana Biernackiego: „Dany w Upsalu 4 Octobr[a] – przywieziony do Puław 24 Novembr[a] 1811”.

rkps 1813 III: „Xięgi o rycerskich rzeczach a sprawach woyennych z pilnością zebrane a porządkyem dobrem spysane”, przekład na jęz. polski Macieja Strubicza.

²⁴⁶ Ibidem.

Zob. K. Sienkiewicz, *Skarbiec historii polskiej*, t. 2, Paryż 1840, s. 175–176.

rkps 1891 I: „Constitutiones Academiae Upsalensis”.

rkps 1917 IV: „Rękopism Rzpltej Babińskiej”.

rkps 2948 I: Livre d’Heures [Godzinki Jeana Chenarta].

Rkps darowany Adamowi Jerzemu Czartoryskiemu przez Karola XIII króla szwedzkiego (zob. BCzart. 1182 IV, s. 237–241).

rkps 3438 II: „Sweriges Rykts Stenders Beshet, som afferhem fry willigen, och eenholloligen grordt och samtykl ahr... Stocholm then 12 Junii... 1603”.

rkps 3439 II: „Staendernas Renunciation till Konungs Sigismundum afgougen anno 1605”.

Bibliografia

Źródła rękopiśmienne

Biblioteka XX Czartoryskich w Krakowie

rkps 1182; rkps 1604; rkps 1739; rkps 1758; rkps 1814 I; rkps 1868; rkps 1971; rkps 2418; rkps 2721; rkps 2821; rkps 2868; rkps 2988 t. 1–2; rkps 2994; rkps 3094; rkps 3095 t. 1–2; rkps 3096 t. 1–4, 8; rkps 3430; rkps 3809; rkps 5239; rkps 5444; rkps 5449; rkps 5455; rkps 5476; rkps 5477; rkps 5536; rkps 6032; rkps 6035; rkps 6064 t. 1–2; rkps 6065 t. 1–4; rkps 6106 t. 1; rkps 6161 t. 1, 3; rkps 6238 t. 2; rkps 6242; rkps 6286; rkps 6300; rkps 6332; rkps 6345; rkps 6348; rkps 6400; rkps 6681; rkps 6742; rkps 6923 t. 2; rkps 10522; rkps 11235; rkps 11237; rkps 11279; rkps 12156; rkps 12168; rkps 12234

Biblioteka Narodowa w Warszawie. Biblioteka Ordynacji Zamoyskich

rkps BOZ 913

Biblioteka Polska w Paryżu

rkps 54; rkps 239; rkps 335; rkps 438; rkps 463; rkps 531 t. 3, 6, 8

Riksarkivet w Sztokholmie

sygn. KB1/Ep. G 7

Opracowania

Anusik Z., *Próba rewindykacji polskich dóbr kulturalnych ze Szwecji w dobie Sejmu Czteroletniego*, „Zapiski Historyczne” 1993, t. 58, z. 1, s. 7–22.

Boniecki A., *Herbarz polski*, t. 1, Warszawa 1899.

Buczek K., *Biernacki Felicjan*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 2, Kraków 1936, s. 79–80.

Buczek K., *Z przeszłości Biblioteki Muzeum XX. Czartoryskich*, „Przegląd Biblioteczny” 1936, r. 10, s. 181–199.

Cache B. de, *Powstanie kościuszkowskie w świetle korespondencji posła austriackiego w Warszawie*, z rękopisu przełożył, wstępem i przypisami opatrzył H. Kocój, Warszawa 1985.

The Catalogue of the Book Collection of the Jesuit College in Braniewo Held in the University Library in Uppsala, opr. J. Trypućko, M. Spandowski, S. Szyller, t. 1–3, Warszawa-Uppsala 2007.

- Chodakowski Dołęga Z. [właśc. A. Czarnocki], *O Sławiańszczyźnie przed Chrześcijaństwem oraz inne pisma i listy*, opr. J. Maślanka, Warszawa 1967.
- Cichocki K. SJ, *Alloquiorum Osiecensium sive variorum familiarium sermonum libri quinque* [...], in officina Basilii Skalski, Kraków 1615.
- Ciechanowska Z., *Kruszyński Jan*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 15, Wrocław 1970, s. 439–440.
- Ciesielski Z., *Grabieże dóbr kulturalnych w Polsce przez Szwedów w XVII i początkach XVIII wieku*, „Zapiski Historyczne” 2003, t. 68, z. 2/3, s. 97–108.
- Coyer G.–F., *Histoire de Jean Sobieski, Roi de Pologne*, t. 1–3, Varsovie 1761.
- Czartoryski A. K., *Katechizm rycerski*, wydał i przedmową poprzedził H. Mościcki, Warszawa 1916.
- Czartoryski A. J., *Pamiętniki i memoriały polityczne 1776–1809*, wstęp J. Skowronek, Warszawa 1986.
- Danowska E., *Tadeusz Czacki 1765–1813. Na pograniczu epok i ziem*, Kraków 2006.
- Dembowski L., *Moje wspomnienia*, t. 1, Petersburg 1898.
- Dębicki L., *Puławy (1762–1830) Monografia z życia towarzyskiego, politycznego i literackiego na podstawie Archiwum Ks. Czartoryskich w Krakowie*, t. 2–3, Lwów 1887–1888.
- Drewnowski J., *Mikołaj Kopernik w świetle swej korespondencji*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1978 (Studia Copernicana, t. 18).
- Dziennik Adama Jerzego Czartoryskiego 1813–1817*, opr. i wstępem opatrzyła M. Karpińska przy współpracy J. Pezdy, Warszawa 2016.
- Dzwonkowski W., *Z dokumentów kościuszkowskich „Biblioteki Polskiej” w Paryżu*, „Kwartalnik Historyczny” 1910, t. 24, s. 224–230.
- Frączyk T., *Adam Kazimierz Czartoryski. Biografia literacka*, Kraków 2012.
- Frączyk T., *Biernacki Felician*, [w:] *Słownik pracowników książki polskiej*, Warszawa-Lódź 1972, s. 68.
- Frączyk T., *Gołębiowski Łukasz*, [w:] *Słownik pracowników książki polskiej*, Warszawa-Lódź 1972, s. 276–277.
- Gloger Z., *Łukasz Gołębiowski*, [w:] *Album biograficzne zasłużonych Polaków i Polek wieku XIX*, t. 1, Warszawa 1901, s. 456.
- Głuszkowski P., *Barwy polskości czyli życie burzliwe Tadeusza Bułharyna*, Kraków 2018.
- Gołębiowska Z., *W kręgu Puław. Wpływy angielskie w Puławach na przełomie XVIII i XIX wieku*, Lublin 2000.
- Handelsman M., *Adam Czartoryski*, t. 1, Warszawa 1948.
- Ihnatowicz I., Biernat A., *Vademecum do badań nad historią XIX i XX wieku*, Warszawa 2003.
- The Inventory of Manuscripts from the Żaluzki Library in the Imperial Public Library / Инвентар рукописей Библиотеки Залуских в Императорской Публичной библиотеке / Inwentarz rękopisów Biblioteki Żaluzkich w Cesarskiej Bibliotece Publicznej*, oprac. O. N. Bleskina i N. A. Elagina, przy współpracy K. Kossarzeckiego i S. Szyllera, Warszawa 2013.
- Janicka S., *Ernst Abraham Hennig archiwista królewski (1771–1815)*, „Nadwarciański Rocznik Historyczno-Archiwalny” 1999, t. 2, nr 6, s. 105–107.

- Kaliszuk J., *Codices deperditi, Średniowieczne rękopisy łacińskie Biblioteki Narodowej utracone w czasie II wojny światowej*, t. 1 *Dzieje i charakterystyka kolekcji*, Wrocław 2016.
- Kaliszuk J., Szyller S., *Zbiór rękopisów Biblioteki Towarzystwa Warszawskiego Przyjaciół Nauk w świetle inwentarza z 1827 r.*, „*Analecta. Studia i Materiały z Dziejów Nauki*” 2022, r. 31, z. 2, s. 51–142.
- Katalog der Schlossbibliothek der Grafen von Einsiedel auf Reibersdorf: Versteigerung in Leipzig, Dienstag, den 16. Oktober und folgende Tage*, Leipzig 1928.
- Kornatowski W., *Kryzys bankowy w Polsce 1793 roku: upadłość Teppera, Szulca, Kabryta, Prota Potockiego, Łyszkiewiczza i Heyzlera*, Warszawa 1937.
- Korzon T., *Wewnętrzne dzieje Polski za Stanisława Augusta (1764–1794)*, t. 4, Kraków-Warszawa 1897.
- Kossarzecki K., Szyller S., *Rękopisy Biblioteki Żaluskich w Sankt Petersburgu*, „*Rocznik Biblioteki Narodowej*” 2013, t. 44, s. 243–258.
- Kraushar A., *Towarzystwo Warszawskie Przyjaciół Nauk 1800–1832. Monografia historyczna osnuta na źródłach archiwalnych*, ks. 2, t. 2: *Czasy Księstwa Warszawskiego 1807–1815*, Warszawa 1902.
- Kulecka A., Osiecka M., Zamojska D., „*którzy nauki, cnotę, Ojczyznę kochają*” *Znani i nieznanymi członkowie Towarzystwa Królewskiego Warszawskiego Przyjaciół Nauk. W dwusetną rocznicę powstania Towarzystwa*, Warszawa 2000.
- Lelewel J., *Bibliograficznych Ksiąg dwoje*, t. 2, Wilno 1826.
- Malicki M., *Old Polish Books in Swedish Research (A Review of Major Publications on the Subject up to 1939)*, [w:] *Charisteria cracoviensia Universitati Regiae Upsaliensi quinta sacra saecularia celebranti ab Universitate Jagellonica Cracoviensi oblata*, Kraków 1979 (Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego DVIII. Prace Historyczne, z. 61), s. 123–154.
- Massuet P., *Histoire des rois de Pologne et du gouvernement de ce royaume*, t. 1–4, Amsterdam 1733.
- Matelski D., *Straty polskich dóbr kultury w wojnach ze Szwecją w XVII i XVIII wieku oraz próby ich restytucji*, „*Archeion*” 2003, t. 106, s. 118–134.
- Mącznik H., *Puławski słownik biograficzny*, t. 1, Puławy 1994.
- Mencel T., *Archiwum Ogólne Krajowe w Warszawie 1808–1813*, [w:] *Księga Pamiątkowa 150-lecia Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie*, Warszawa 1958, s. 3–58.
- Molik W., *Edward Raczyński*, Poznań 1999.
- Niesiecki K., *Herbarz Polski ks. Kaspra Niesieckiego S.J. powiększony dodatkami z późniejszych autorów, rękopisów, dowodów urzędowych i wydany przez Jana Nepomucena Bobrowicza*, t. 2, Lipsk 1839.
- Pachoński J., *Legiony Polskie. Prawda i legenda 1794–1807*, t. 1, Warszawa 1969.
- Pezda J., *O rękę Sapieżanki zwady hrabiego z księciem*, [w:] „*Ad leones*”: *pamięci Marka Rostworowskiego w dziesiątą rocznicę śmierci*, red. B. Leszczyńska-Cyganik, Kraków 2006, s. 175–180.
- Pezda J., *Volumen hoc deest. Volumen hoc desideratur. O brakach w zasobie rękopisów Biblioteki Książąt Czartoryskich*, „*Rozprawy Muzeum Narodowego w Krakowie. Seria Nowa*” 2011, t. 4, s. 115–166.

- Pilichowski Cz., *Z dziejów szwedzkich zaborów bibliotek i archiwów polskich w XVII i XVIII wieku*, „Rocznik Gdański” 1958/1959, t. 17/18, s. 127–175.
- Polonika w zbiorach Archiwum Narodowego w Szwecji (Riksarkivet) Skoklostersamlingen / Polonika in Riksarkivet: Skoklostersamlingen*, oprac. E. Teodorowicz-Hellman, A. Nowicka-Jezowa, M. Straszewicz, M. Wichowa, red. A. Nowicka-Jezowa, t. 1, Warszawa 2006.
- Przyboś K., *Cultural Ties between Poland and Sweden in the Age of Enlightenment*, [w:] *Charisteria cracoviensia Universitati Regiae Uppsaliensi quinta sacra saecularia celebranti ab Universitate Jagellonica Cracoviensi oblata*. Kraków 1979 (Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego DVIII. Prace Historyczne, z. 61), s. 80–89.
- Ptaszyk M., *Kalendarz życia i twórczości Samuela Bogumiła Lindego*, Wrocław 1992.
- Scardozzi M., *Le Società Commerciali Fiorentine tra la restaurazione e l'unità*, „Quaderni Storici. Nuova serie” 1991, vol. 26, nr 77 (2), s. 451–490.
- Schletz A., *Ks. Jan Albertrandi w latach 1731–1795*, „Nasza Przeszłość” 1959, t. 10, s. 205–208.
- Sienkiewicz K., *Skarbiec historyi polskiej*, t. 2, Paryż 1840.
- Skowronek J., *Adam Jerzy Czartoryski 1770–1861*, Warszawa 1994.
- Smola M., *Kasper Cichocki (1545–1616) katolicki polemista z Tarnowa*, „Humanities and Cultural Studies” 2021, vol. 2, No. 1, s. 58–73.
- Solignac P.–J. de La Pimpie de, *Histoire générale de Pologne*, t. 1–5, Paris 1750.
- Sprawozdanie z poszukiwań w Szwecyi dokonanych z ramienia Akademii Umiejętności przez Eugeniusza Barwińskiego, Ludwika Birkenmajera i Jana Łosia*, Kraków 1914.
- Szulc A., Wilgosiewicz–Skutecka R., *O poznańskich rękopisach i starych drukach w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Uppsali*, „Biblioteka” 2014, nr 18 (27), s. 7–32.
- Szulc E., *Cmentarz ewangelicko-augsburski w Warszawie*, Warszawa 1989.
- Szwankowski E., *Gołębiowski Łukasz*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 8, Wrocław-Kraków-Warszawa 1959–1960, s. 250–252.
- Trypućko J., *Bibliografi över svenska polonica 1918–1939*, t. 1–2, Uppsala 1955.
- Trypućko J., *Polonica vetera Upsaliensia. Catalogue des imprimés polonais ou concernant la Pologne des XVe, XVIe, XVIIe et XVIIIe siècles conservés à la Bibliothèque de l'université royale d'Upsala*, Uppsala 1958.
- Uruski S., *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*, Warszawa 1904.
- Vick B. E., *The Congress of Vienna. Power and Politics After Napoleon*, Cambridge Mass. 2014.
- Walde O., *Storhetstidens litterära krigsbyten: en kulturhistorisk–bibliografisk Studie*, t. 1–2, Uppsala 1916–1920.
- Wawrzak E., *Misja polityczna F. Biernackiego w Anglii (1813–1814)*, „Biblioteka Warszawska” 1913, t. 1, z. 3, s. 417–446.
- Wielądek W., *Heraldyka czyli Opisanie Herbów oraz Famile Rodowitej Szlachty Polskiej i W.X. Litt. Z Ich Herbami [...]*, t. 1, cz. 3, Warszawa 1794.
- Wojakowski J., *Biblioteka Królewskiego Korpusu Kadetów w Warszawie*, Warszawa 1969.
- Zientara W., *Opinie pruskich urzędników o Warszawie przelomu XVIII i XIX wieku*, [w:] *Scientia magnam laetitiam parat. Studia z historii kultury, społeczeństwa i polityki ofiarowane profesorowi Kazimierzowi Maliszewskiemu*, Toruń 2020, s. 125–139.

Żygulski Z. jr., *Dzieje zbiorów puławskich: Świątynia Sybilli i Dom Gotycki*, Kraków 2009.

Zasoby internetowe

<http://teki.bkpan.poznan.pl>

<https://www.riksarkivet.se/sbl>

Nowak J., *Oficjaliści, klientela dworska i pracownicy w służbie Czartoryskich oraz rodów spokrewnionych – Sieniawskich i Denhoffów – XVII–XX wiek (administracja – gospodarka – kultura). Słownik biograficzny*, kopia cyfrowa w zbiorach Biblioteki XX Czartoryskich.

Janusz Pezda – dr hab., prof. UJ, pracownik Instytutu Historii Uniwersytetu Jagiellońskiego i Biblioteki XX. Czartoryskich w Krakowie. Zainteresowania badawcze: historia emigracji w XIX wieku, Wielka Emigracja, dzieje Biblioteki Polskiej w Paryżu, ród Czartoryskich, instytucje polskie za granicą, historia Francji.

e-mail: j.pezda@uj.edu.pl